

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

2012

Lenka Havlíčková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Antonín Jaroslav Puchmajer
a jeho osvícenská homiletika ve srovnání
s homiletikou barokní**

Lenka Havlíčková

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

Antonín Jaroslav Puchmajer

a jeho osvícenská homiletika ve srovnání

s homiletikou barokní

Lenka Havlíčková

Vedoucí práce:

Mgr. et Bc. Dagmar Demjančuková, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

1. Obsah

1	ÚVOD	1
2	CHARAKTERISTIKA NÁRODNÍHO OBROZENÍ	4
	2.1 Periodizace národního obrození.....	5
	2.2 Osvícenské církevní reformy a jejich ideové zázemí	6
	2.3 Reorganizace duchovní správy, reforma teologického studia	8
	2.3.1 Pastorální teologie	9
	2.3.2 Homiletika jako pastorální disciplína	12
3	OSVÍCENSKÁ ZBOŽNOST V KONTRASTU KE ZBOŽNOSTI BAROKNÍ	13
	3.1 Změny v pojetí kazatelství a osobnosti duchovních.....	15
	3.1.1 Kazatel a jeho tvorba v barokní době	16
	3.1.2 Příprava a průběh barokního kázání.....	18
	3.1.3 Klasický versus konceptuální proud kazatelství	19
	3.1.4 Téma husitství v barokních kázáních.....	22
	3.1.5 Osobnost kazatele v osvícenské době	26
	3.2 Duhovenstvo a jeho vztah k českému jazyku.....	28
4	ANTONÍN JAROSLAV PUCHMAJER	32
	4.1 Mládí a studijní léta.....	32
	4.2 Literární tvorba.....	34
	4.2.1 Puchmajerovy almanachy a překlady	35
	4.2.2 První mluvnice romštiny.....	40
	4.2.3 Osvícenský postoj k husitskému hnutí v Puchmajerových textech.....	41

5	A. J. PUCHMAJER – HOMILETIK	44
5.1	Sbírký Nedělní kázání a Sváteční kázání	44
5.1.1	Transkripce textů	46
5.2	Formální stavba Puchmajerových homilií	46
5.2.1	Úvod	47
5.2.2	Pojednání.....	47
5.2.3	Závěrek.....	48
5.3	Charakteristika kázání	49
5.3.1	Jazyk kázání	49
5.3.2	Druh kázání a jejich obsah	50
5.3.3	Racionalita v Puchmajerových kázáních	54
5.3.4	Vlastenectví a vztah k českému jazyku v Puchmajerových textech.....	58
5.3.5	Vztah k panovníkovi v Puchmajerových kázáních	61
5.4	Hodnocení Puchmajerovy homiletiky	62
6	ZÁVĚR	64
7	POZNÁMKY	68
8	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	70
9	RESUMÉ	78
10	PŘÍLOHY	79
10.1	Příloha č. 1 Obrazová galerie klášterních nešvarů	79
10.2	Příloha č. 2 Titulní strana kázání Václava Jana Fiklschera	80

10.3	Příloha č. 3 Sebrání básní a zpěvů od A. J. Puchmajera, svazek první	81
10.4	Příloha č. 4 Foto titulní strany knihy Románi Čib,	82
10.5	Příloha č. 5 Titulní strana knihy Nedělní kázání.....	83
10.6	Příloha č. 6 Kázání na Sv. Barboru - úvodní strana.....	84
10.7	Příloha č. 7 Farní kostel v Radnicích	85
10.8	Příloha č. 8 Fara v Radnicích - současnost.....	86
10.9	Příloha č. 9 Portrét Antonína Jaroslav Puchmajera	87

1 ÚVOD

Proces českého národního obrození prošel řadou vývojových fází ve svém zápase o znovunabytí rovnocenného partnerství ve společenství evropských národů. Přínos těch, kteří určovali tuto cestu, byl naší odbornou literaturou vymezen dostatečně. Stranou badatelského zájmu však zůstalo zhodnocení některých aspektů a pohledů na jednotlivé osobnosti, zejména osobní přínos kněží jako určujících postav tohoto procesu. Tito kazatelé prostřednictvím své homiletické tvorby dokázali šířit osvícenské myšlenky mezi farníky, což bylo podstatné nejen pro rozvoj českého jazyka, ale též národního sebeuvědomění. Právě kazatelské texty vlivem osvícenských církevních reforem a svým odklonem od okázalých projevů barokní religiozity prošly řadou změn, které odrážely aktuální duch doby.

Tato práce bude věnována osobnosti spojené s procesem národního obrození, laickou veřejností neprávem opomíjenou, jež působila v plzeňském regionu. Jedná se o Antonína Jaroslava Puchmajera, kněze, básníka, filologa a zakladatele první České čtenářské společnosti v Radnicích u Rokycan. Básnická i vědecká činnost A. J. Puchmajera se již stala předmětem kritického rozboru, avšak analýza jeho kazatelských textů ve vztahu k barokní homiletice byla dosud podrobněji zpracována pouze v pracích Josefa Vítka a Viktora Viktory. Rozborem konkrétních homiletických proslovů Antonína Jaroslava Puchmajera v porovnání s vybranými texty barokních kazatelů budou zachyceny jejich podstatné atributy, včetně charakteristiky jejich vývoje.

Práce bude rozvržena do šesti kapitol, které tvoří dva základní celky. První celek bude věnován charakteristice a historickému pozadí národního obrození, včetně uvedení stěžejních církevních reforem. Bude zahrnovat okolnosti zavedení studia předmětu pastorální teologie, jejíž součástí se stala právě homiletika. Kromě toho bude také popsána změna v pojetí osobnosti duchovního v barokním období v porovnání s charakteristikou osvícenského faráře. Také budou uvedeny odlišnosti v jejich postojích a projevech ve vztahu k těmto obdobím. Na příkladu citací barokních kazatelů bude zobrazen vývoj homiletického textu, přičemž z primárních archivních pramenů bude věnována pozornost textům plzeňských kazatelů Václava Jana Fiklschera a Adama

Kratochvíle. Sekundárně je barokní homiletická tvorba zachycena například v díle Miloše Sládka, Josefa Vašici, Zdeňka Kalisty nebo Jaroslava Vlčka.

V druhé části práce bude stručně zmapován životní a literární vývoj Antonína Jaroslava Puchmajera, včetně jeho vědecké tvorby. Jedním z dílčích cílů bude přiblížení života tohoto kněze, jeho vliv coby církevního buditele na dění ve městě a sepětí s okolním prostředím a lidmi. Práce bude doplněna méně známými okolnostmi z jeho života, jako bylo vydání rusko-české mluvnice věnované ruské carevně Marii Fjodorovně nebo založení první České čtenářské společnosti radnické. O Puchmajerově všestrannosti svědčí také sepsání první romské učebnice, včetně zlodějské hantýrky. Jako přínosné se jeví i posouzení vlivu hraběte Kašpara Šternberka na Puchmajerovo působení v Radnicích u Rokycan.

Dalším dílčím cílem studie bude vyhledání kazatelských textů a jejich zasazení do kontextu doby, ve které vznikly. Na četných citacích budou konkrétně analyzovány archivní prameny uvedených kázání a uvedeny jejich jazykové charakteristiky. Komparací homiletických kázání A. J. Puchmajera s barokními kázáními budou popsány hlavní změny a rozdíly, které se v této oblasti udály. Jedním z úkolů bude analýza vybraných kázání a vyhledání společných témat v jednotlivých promluvách, kterými se kazatelé snažili ovlivnit širokou veřejnost. Jedná se zejména o vztah barokní homiletiky k husitství v kontrastu s pojetím osvícenským nebo postoj k českému jazyku a vlastenectví. Též bude řešena otázka, proč právě představitelé církve tak významnou měrou zasáhli do obrody českého národa, čímž napomohli rozvoji českého jazyka a šíření osvícenských idejí.

Práce bude zpracována na základě odborné literatury metodou interpretace odborného textu a v případě více rozdílných odborných názorů též metodou komparativní. Nejprve budou k uvedenému tématu systematicky shrnuty informace na základě archivních pramenů a literárních zdrojů a dále též zdokumentována a popsána osobnost Antonína Jaroslava Puchmajera jako kazatele, včetně jeho působení i v jiných oblastech. K dosažení správného pochopení a porozumění homiletického textu a následnému zpracování

analýzy těchto textů bude nejprve převeden vybraný obsah dobového projevu kázání z původní gotické fraktury¹ do současné podoby latinky.

Odkaz A. J. Puchmajera je zachycen nejen v Památníku národního písemnictví v Praze, ale také v Městském muzeu v Radnicích, jehož prameny budou využity. Další texty budou zjišťovány prostřednictvím digitální knihovny Manuscriptorium, kde je záznam o vydaných exemplářích uložených na území České republiky. Zdrojem budou též archivní prameny Státní vědecké knihovny v Plzni. Zde jsou dostupné kazatelské texty plzeňských dominikánů Václava Jana Fiklschera a Adama Kratochvile, které byly předneseny při příležitosti oslav Nového svátku plzeňského v kostele sv. Bartoloměje. U příležitosti 180. výročí úmrtí A. J. Puchmajera se uskutečnila vědecká literární konference, jejímž výsledkem bylo vydání sborníku „*Jeden jazyk naše heslo bud' I, Antonín Jaroslav Puchmajer*“ Spolkem divadelních ochotníků v Radnicích, jehož příspěvky budou také použity.

Kromě výše uvedených zdrojů v hodnocení homiletické tvorby bude pro tuto práci oporou text Josefa Vítka, který byl uveden v časopise Listy filologické č. 61 z roku 1934, publikace Viktora Viktorovy vydaná v roce 2003 pod názvem „*K pramenům národní literatury*“ a příspěvek téhož autora ze sborníku „*Mezi časy.... Kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800*“ vydaná nakladatelstvím KLP-Koniasch Latin Press v roce 1999.

¹ [online]. [cit. 2011-10-28]. Dostupné na WWW: <http://yo-lobo.eu/fraktura_a_kurent/index.php?file=index>.

2 CHARAKTERISTIKA NÁRODNÍHO OBROZENÍ

„Na půdě české obrodny tento proces vyvolal osvícenskou epochu josefinskou, kterýmžto názvem (s přípravou i dozvuky jejími) označujeme poslední třetinu osmnáctého století. Počátky hnutí hlásí se již za Josefova spoluvladařství v letech šedesátých a vývoj se končí až reakcí protinapoleonskou. Je to doba našeho duševního, sociálního a národního znovuzrození.“² Těmito slovy včlenil Jaroslav Vlček český obrozenecký proces do emancipačního dění evropských zemí, kdy v důsledku reformních idejí osvícenství a racionalismu došlo k probuzení národnostní myšlenky. Podobný názor zastával později i T. G. Masaryk v České otázce, kde hovoří o národním znovuzrození, které se díky evropskému hnutí v našem národě „mocně projevilo“.³ Podle jeho teze české obrození prostřednictvím svých čelných představitelů pokračuje v myšlenkách náboženské reformace české, a humanita, kterou tito obrozenci hlásají, vychází z křesťanských zásad Jednoty bratrské.⁴

Podle Arne Nováka jde o pozitivistický omyl, neboť dle tohoto názoru byl vídeňský josefinismus, proti němuž národní hnutí ve skutečnosti směřovalo, oceňován jako strůjce tohoto hnutí a osvícenští germanizátoři byli považováni za předchůdce české národní emancipace.⁵

Již tento stručný nástin vypovídá o skutečnosti, že národní obrození bylo podrobno zkoumání řadou badatelů, v některých případech poplatných dané době, jak můžeme vidět na příkladu Josefa Kočího, který uvádí, že „obrozenecká tradice spolu s odkazem husitské revoluce je obecně a právem považována za součást historického vědomí socialistického

² VLČEK, J. *Dějiny české literatury II*. 5. vyd. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, n. p., 1960, s. 111.

³ MASARYK, T. G. *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození*. 7. vyd. Praha : Melantrich, 1969, s. 11.

⁴ NOVÁK, A. *Dějiny českého písemnictví*. 3. vyd. Praha : BRÁNA, spol. s r. o., 1994, s. 113.

⁵ Tamtéž, s. 112.

člověka“, a že „*Česká marxistická historiografie pojala právem do svého pracovního programu obrozenskou tematiku*“.⁶

Dnešní moderní historiografie hovoří o dvou pojetích formování a utváření národa, jejichž zastánci se rozdělují na „primordialisty“ a „konstruktivisty“. Ti první považují národ za „věčnou“ kategorii, jež se vlivem reformních idejí „probudil“ a kde není rozdíl mezi etnickou skupinou a moderním národem. Obyvatelé Čech tak byli již před počátkem národního obrození příslušníky českého nebo německého národa.⁷

Historik Miroslav Hroch vidí vznik národa jako „*výsledek dlouhého historického vývoje, který ve své první etapě neměl podobu záměrného „budování“ národa, ale přinášel řadu změn, jež posílily vztahy uvnitř jisté pospolitosti, která dříve či později přijala označení národ*“.⁸ České národní obrození pak charakterizuje jako „*úsilí o „vytvoření“ pospolitosti, která se dnes právem považuje za český národ*“.⁹

2.1 Periodizace národního obrození

Pro přiblížení období, ve kterém žil Antonín Jaroslav Puchmajer (1769 – 1820), lze použít Hrochovu periodizaci národního obrození. Co se týká časového vymezení, první fáze, zahrnující období učenického zájmu, trvala poslední tři desetiletí 18. století, druhá etapa vyznačující se obdobím národní agitace pokračovala od nástupu tzv. jungmanovské generace na počátku 20. let 19. století do roku 1848. Poslední část, projevující se masovým charakterem českého národního hnutí, byla z nadějného roku 1848 důsledkem Bachova režimu posunuta na počátek 60. let 19. století.¹⁰

⁶ KOČÍ, J. *České národní obrození*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1978, s. 5-6.

⁷ HROCH, M. *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 8-9.

⁸ Tamtéž, s. 7-8.

⁹ Tamtéž, s. 5.

¹⁰ HROCH, M. *Evropská národní hnutí v 19. století. Společenské předpoklady vzniku novodobých národů*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1986, s. 239.

Podle tohoto členění působil Puchmajer v tzv. období „*učeneckém*“, kdy převažoval vědecký zájem několika jedinců, především vzdělců, o etnickou skupinu, její minulost, jazyk a sociální poměry. Tito patrioti byli vedeni zájmem o lid jako předmět své péče, o svůj kraj a o poznání osvícenského typu.¹¹ Z osobností, které působily v prvním období, lze zmínit kromě Antonína Jaroslava Puchmajera například Josefa Dobrovského, Šebastiána Hněvkovského nebo bratry Jana a Vojtěcha Nejedlých.

Následné období „*národně agitační*“ s čelními představiteli Josefem Jungmannem a Františkem Palackým bylo charakterizované snahou získat pro myšlenku příslušnosti k národu i ostatní příslušníky etnické skupiny. Slovy Hrochovými šlo o „*kvasivý proces národního uvědomování*“¹², kde se prolínal zájem o jazyk s upevňováním ekonomických a politických vztahů. Třetí fáze se již stala záležitostí širokých mas a vyznačovala se politickým programem s pevnou komunikační strukturou.¹³

2.2 Osvícenské církevní reformy a jejich ideové zázemí

Pro přiblížení historického pozadí obrozeneckých snah je vhodné představit církevní reformní úsilí císaře Josefa II. (vláda 1780 – 1790), který v tomto směru navázal na politiku své matky Marie Terezie (vláda 1740-1780). Jaroslav Kadlec uvádí, že jako první zasadila barokní církvi v rakouských zemích, díky jansenistickým vlivům, „*smrtelnou ránu*“.¹⁴ Pro ještě radikálnější postoj se rozhodl Josef II., který spatřoval v reformě církve jednu z nejdůležitějších úloh své vlády. Odtud také název „*josefinismus*“, charakterizovaný jako osvícenský církevněpolitický absolutismus rakouského ražení. Pod heslem „*stát potřebuje náboženství*“ mělo náboženství a potažmo i církev poskytnout státu mravní základ a sloužit lidskému blahu dle poznatků

¹¹ HROCH, M. *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1999, s. 9.

¹² HROCH, M. *Evropská národní hnutí v 19. století. Společenské předpoklady vzniku novodobých národů*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1986, s. 64.

¹³ HROCH, M. *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1999, s. 9.

¹⁴ KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 2*. B.p.v. Zlín : Zvon, 1991, s. 152.

rozumu. Současně mělo být nástrojem, který vykonává dohled i v oblasti mimosvětské. Ideové zázemí vycházelo ze spisů italského katolického osvícence Ludovica Antonia Muratoriho „*Della carita christiana*“ a „*Della vera divizione dei christiani*“¹⁵, které se dotýkaly nejen křesťanské charity, ale i dalších otázek, a díla Jana Opstraeta „*Pastor bonus seu Idea, Officium, Spiritus et Praxis pastorum*“¹⁶ (Dobry pastyř neboli idea, úrad, duch a praxe pastyřů). Reforma čerpala také z idejí galikanismu, jansenismu a febronianismu, které šířily myšlenky omezení papežské jurisdikce ve prospěch biskupů, aktivní lásky k bližnímu, návratu k původní čistotě a apoštolské chudobě.¹⁷ Jansenismus také vystupoval kriticky proti častému přijímání eucharistie z důvodu obav před lehkomyšlným životem.¹⁸ Svůj kladný vztah k myšlenkám jansenismu dal Josef II. jednoznačně najevo vydáním dekretu dne 4. května 1781, kterým zakázal hovořit o bule Unigenitus¹⁹ tak, jako by tato bula nebyla vydána.²⁰

Ve svém postoji vůči církvi vycházel panovník z principu iura maiestatica circa sacra – práva státu k náboženským společnostem. Katolická církev je jím uznávána jako univerzální instituce v čele s papežem, avšak je jí přiznávána pouze omezená duchovní moc, zatímco církev na teritoriu panovníkova státu je považována za pouhou národní instituci, která mu zcela podléhá. Tato práva spočívala zejména v ius advocatiae – všeobecném právu bránit církve, uskutečňovaném dle názoru panovníka, ius inspectionis – dozorem nad životem církve, ius placeti (placetum regium) – právem schvalovat církevní

¹⁵ NEŠPOR, Z. R. Výchova kněží a jejich působení na přelomu 18. a 19. století. In *Lidé města*, s. 2. [online]. [cit. 2011-09-26]. Dostupné na WWW: <<http://lidemesta.cz/index.php?id=431>>.

¹⁶ WINTER, E. *Josefinismus a jeho dějiny*. B.p.v. Praha : Jelínek, 1945, s. 14-17, 99.

¹⁷ KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 2*, B.p.v. Zlín : Zvon. 1991, s. 150.

¹⁸ KŘIŠŤAN, A. *Počátky pastorální teologie v českých zemích*. 1. vyd. Praha : Triton, 2004, s. 33.

¹⁹ Bulou Unigenitus vydanou roku 1713 papežem Klementem XI. byl odsouzen jansenismus. [online]. [cit. 2012-02-16]. Dostupné na WWW: <http://www.tedeum.cz/5_2010/karl_stehlin_cteni_pisma_052010.htm>.

²⁰ WINTER, E. *Josefinismus a jeho dějiny*. B.p.v. Praha : Jelínek, 1945, s. 102.

výnosy před jejich zveřejněním a *ius appellationis* (*recursus ab abusu*) – právem odvolat se od církevního ke světskému soudu.²¹

Církevní reforma zahrnovala zejména tři hlavní oblasti – rušení klášterů, reorganizaci duchovní správy, včetně zřizování nových far, a reformu bohoslužby.

2.3 Reorganizace duchovní správy, reforma teologického studia

Radikální církevní reforma Josefa II., která vyvrcholila rozsáhlým rušením klášterů, náboženských bratrstev a reorganizací farní správy, byla završením řady změn započatých Marií Terezií prostřednictvím jejího kancléře Václava Kounice. Právě on stál v roce 1769 za zřízením církevního oddělení, do jehož čela byl nominován dvorní rada F. J. Heinke. Na základě vydaných opatření byla správa a nakupování veškerého jmění duchovenstva postavena pod dozor státu, omezeno zřizování nových klášterů, řeholní slib směl být učiněn až po dovršení 24 let věku, zbožné nadace byly postoupeny vojenským výchovatelským ústavům a ústavům pro vzdělání učitelů. Dále byla zavedena účast státních úřadů při vyobcování z církve, vydán předpis akademického vzdělání pro dosažení církevních hodností a úřadů, upraveno teologické studium. Teologické spisy, knihy a literatura byly podrobeny státní cenзуře. Byla zrušena i většina svátků a zakázána procesí do ciziny.²²

S reformou církevní správy souvisely i změny v oblasti školské. Zrušení privilegia jezuitského řádu pro školní výuku umožnilo přístup na teologické fakulty členům jiných řeholí. Kadlec sice kriticky uvádí, že šlo o kněze „*smýšlení jansenistického a febroniánského*“, kteří byli charakterizováni „*jako nejnecírkevnější a nejduchaprázdnější generace teologů, jakou kdy byla církev postižena*“²³, avšak důsledkem této změny bylo, že výuku na školách, zejména ve středním školství, převzal především Řád chudobných řeholních kleriků

²¹ Kol. autorů Právnické fakulty UK. *Dějiny evropského kontinentálního práva*. 3. vyd. Praha : Leges, 2010, s. 146.

²² KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 2*. B.p.v. Zlín : Zvon, 1991, s. 155.

²³ Tamtéž, s. 158.

Matky boží zbožných škol neboli piaristé,²⁴ známý svým pedagogickým mistrovstvím. Oproti jezuitskému řádu umožňoval vzdělání i méně zámožným studentům.²⁵ I Kadlec pozitivně hodnotí zásluhu reforem v tom, že se vedle vysokého a středního školství nově vybudovala síť školství nižšího.²⁶

Reforma teologického studia se dotkla i obou zemských univerzit v Praze a Olomouci. Soubor změn z počátku 18. století, jehož autorem byl Gerhard van Swieten, počínající v zavedení studijních direktorů na duchovních fakultách, rozšiřoval přístupnost univerzitních studií a rozděloval je na čtyřletý směr spekulativní teologie a dvouletý směr moralistický. Další výrazná reforma přišla s nástupem koncepce Františka Štěpána Rautenstraucha.

2.3.1 Pastorální teologie

Jak již bylo uvedeno, jedna z podstatných změn se týkala reformy teologického studia, které nově zahrnovalo i výuku předmětu pastorální teologie (pastorálky). O podpoře pastoračního působení bylo rozhodnuto dvorským dekretem dne 5. října 1774. Jeho provedením byl pověřen František Štěpán Rautenstrauch, opat benediktinských klášterů v Břevnově a Broumově. Tato reforma prodlužovala teologické studium na pět let a současně výrazně omezovala spekulativní teologii ve prospěch praktických disciplín.²⁷

Koncepce vycházela z těchto zásad: duchovní má vyučovat lid ve víře a mravech, přičemž základ tvoří Písmo svaté a tradice. Proto musí budoucí duchovní tyto prameny ovládat, což se děje studiem Bible. Dále je nutné systematické představení křesťanské víry a mravů, čehož lze dosáhnout prostřednictvím dogmatiky a morální teologie. Učení víry a mravů do vědomí lidí

²⁴ Ordo Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum, založený sv. Josefem Kalasanským v roce 1597. Řád je zaměřen na výchovu dětí, správu škol, výuku, pastoraci a misijní činnost. [online]. [cit. 2011-10-08]. Dostupné na WWW: <<http://www.straznice.farnost.cz/piariste.html>>.

²⁵ *Toulky českou minulostí*. [online]. [cit. 2011-10-08]. Dostupné na WWW: <http://www.rozhlas.cz/toulky/vysila_praha/_zprava/553-schuzka-otec-dejezpytu-ceskeho--220298>.

²⁶ KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 2*. B.p.v. Zlín : Zvon, 1991, s. 159.

²⁷ NEŠPOR, Z. R. Výchova kněží a jejich působení na přelomu 18. a 19. století. In *Lidé města*, s. 4-5. [online]. [cit. 2011-09-26]. Dostupné na WWW: <<http://lidemesta.cz/index.php?id=431>>.

různých skupin a tříd lze uvádět pomocí pastorální teologie, která připraví budoucího kněze k vykonávání kazatelského úřadu, spravování svátostí a liturgie. Aby mohl bránit náboženství před heretickými vlivy, učí se polemiku. Na základě těchto zásad zahrnovalo studium celkem deset hlavních předmětů: dogmatiku, morálku, hermeneutiku Písma svatého, patristiku, homiletiku, polemiku, církevní právo, liturgiku, pastorální teologii a katechetiku. K nim byly jako pomocné vědy přiřazeny: hebrejšтина, řečtina, židovský a křesťanský starověk, orientální jazyky, církevní dějiny, krásná a teologická literatura.²⁸

Pastorální teologie jako univerzitní disciplína byla oficiálně zařazena do pátého ročníku studijního programu dvorským dekretem dne 18. října 1777, který stanovil její vyučování na dvě hodiny denně, v mateřské řeči zvláště ustanoveným učitelem.²⁹ Pro nově zřízenou disciplínu pastorální teologie byl velkou překážkou nedostatek učebnic. Ve svých počátcích vycházela výuka z díla Jana Opstraeta „*Pastor bonus seu Idea, Officium, Spiritus et Praxis pastorum*“ a současně byly připravovány standardní učebnice, vhodné pro nový předmět. První učebnicí pastorálky jako samostatné disciplíny byl „*Anleitung zur praktischen Gottesgelahrtheit nach dem Entwurfe der Wienerstudienverbesserung verfasst, und zum Gebrauch öffentlicher Vorlesungen eingerichtet*“ (Manuál praktického bohosloví sepsaný pro zlepšení vídeňských studií určený k veřejným přednáškám) německého autora Franze Christiana Pittroffa, vyučujícího v Praze od roku 1773. Brzy se k nim přidaly další německojazyčné učebnice, a to olomouckého pastorálního teologa Josefa Laubera a vídeňského profesora Franze Giftschütze.³⁰ Dle Rautenstrauchovy předlohy měl být předmět vyučován v mateřském jazyce posluchačů. Proto byl v roce 1778 jmenován profesorem české pastorálky na pražské univerzitě strahovský premonstrát Jiljí Bartoloměj Chládek, autor učebnice „*Počátkové opatrnosti pastýřské*“.³¹

²⁸ KŘIŠŤAN, A. *Počátky pastorální teologie v českých zemích*. 1. vyd. Praha : Triton, 2004, s. 39-40.

²⁹ Tamtéž, s. 27-28.

³⁰ Tamtéž, s. 65-66.

³¹ Tamtéž, s. 73.

Křišťan uvádí jako konkrétní příklad vlivu pastorální teologie na národní obrození a prosazování češtiny právě dílo Jiljího B. Chládky, který se po zjištění, že ne všichni bohoslovci češtinu dostatečně ovládají, rozhodl sepsat její učebnici. Nesla název: „*Naučení kratičké, kterak by se mělo dobře mluvití Český a psátí. Sepsané nejvíce pro ty, kteříž slyší pastorální teologii v jazyku českém, aneb již i skutečně týmž jazykem ouřad pastýřský konají, od Jiljího Chládky*“. V předmluvě uvádí, že příručka má sloužit nejen bohoslovcům, ale i těm, kteří vykonávají nějaký úřad, např. farářům. V závěru rozvažuje, jak je důležité pro kněze užívat správnou češtinu, neboť: „...*jak někdo může přijmout do srdce něco, co mu již v uchu zní nepříjemně*“?³²

Jak zmiňuje Z. R. Nešpor, zavedení pastorální (praktické) teologie bylo jednou z nejdůležitějších změn, které osvícenství do teologické výuky přineslo. Tento pojem se v katolické tradici poprvé objevil v titulu knihy, která vyšla v roce 1591 pod názvem „*Enchiridion theologiae pastoralis*“ od Petera Binsfelda. Dle jejího obsahu se měl teolog již během svého studia jako budoucí duchovní správce důvěrně seznámit s faktickými situacemi doby a světa, se kterými se setká na poli svého působení.³³

Další důvod pro zavedení pastorální teologie spatřuje Nešpor v určité odezvě vůči úspěšnému prosazení protestantských autorů. Podle Nešpora předcházely zavedení pastorálky proměny (katolického) teologického myšlení a to jako reakce proti jezuitské scholastice a protestantskému původu pastorační teorie. První tvůrci učebnic pastorální teologie sice zdůrazňovali katolický původ svých děl, ale byli si vědomi jansenistických a protestantských

³² KŘIŠŤAN, A. *Počátky pastorální teologie v českých zemích*. 1. vyd. Praha : Triton, 2004, s. 74-80.

³³ EIGENMANN, U. *Kirche in der Welt dieser Zeit*, B.p.v. Theologischer Verlag Zürich 2010, s. 14-15. [online]. [cit. 2011-11-22]. Dostupné na WWW: <<http://books.google.com/books?id=Q-QjhGoAuDMC&pg=PA7&lpg=PA5&ots=9zV3NhHPg&dq=Rautenstrauch++Entwurf+einer+beseren+Einrichtung+theologischer+Schulen&lr=&hl=cs#v=onepage&q=Rautenstrauch%20%20Entwurf%20einer%20besseren%20Einrichtung%20theologischer%20Schulen&f=false>>.

kořenů svých prací, což můžeme vidět na příkladu J. B. Chládky, který zmiňuje ve své učebnici Jednotu bratrskou.³⁴

2.3.2 Homiletika jako pastorální disciplína

Podle Rautenstrauchova konceptu chápání pastorační činnosti spadala homiletika do vyučující povinnosti. Povinnost výuky byla založena na argumentu biblického odkazu (Mt 28,20)³⁵ a dále dobově podmíněného důrazu na rozvoj lidského rozumu a jeho schopnosti poznání. Koncept odlišuje homiletiku od katecheze (výuka a vzdělávání ve víře ještě nevzdělaných, zejména dětí) a od poradenské pastýřské služby (soukromého vyučování).

Hlavním cílem homiletiky bylo uvedení věřících do bohabojného života. Dílčími cíli bylo kázání, předávání náboženské nauky, výchova srdce a přesvědčování svěřených duší k vlastní činnosti a jednání. Kázání mělo motivovat posluchače k praktickému jednání. Dílčí cíle byly orientovány pod vlivem osvícenství antropologicky – výuka se obracela na rozum, vyzývala k činnosti z vůle člověka. Tím měl být osloven celý člověk tak, aby se zdokonalil a dosáhl blaženosti. Dle Kříšťanova názoru, přestože byl až přehnaně kladen důraz na rozum, Rautenstrauchovo pojetí oslovuje jak kognitivní stránku člověka, tak jeho emotivní část.³⁶

V kázání byl kladen důraz na význam Písma a církevních otců, což odpovídalo ústřední myšlence tehdejší doby – „k pramenům“ (ad fontes). Kazatel se měl také seznámit se situací posluchačů (věk, stav, povolání, přednosti a nedostatky farnosti) a dokázat se jí přizpůsobit. Teologická kvalifikace posluchačů nebyla brána v úvahu, neboť platný obraz církve byl zprostředkován pouze kazatelem. Jak cituje A. Kříšťan: „*Kázání bylo důležitější*

³⁴ NEŠPOR, Z. R. Výchova kněží a jejich působení na přelomu 18. a 19. století. In *Lidé města*, s. 9. [online]. [cit. 2011-09-26]. Dostupné na WWW: <<http://lidemesta.cz/index.php?id=431>>.

³⁵ „Ježíš přistoupil a řekl jim: Je mi dána veškerá moc na nebi i na zemi. Jděte ke všem národům a získávejte mi učedníky, křtíte je ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého a učte je, aby zachovávali všechno, co jsem vám přikázal. A hle, já jsem s vámi po všechny dny až do skonání tohoto věku“. KRÍŠŤAN, A. *Počátky pastorální teologie v českých zemích*. 1. vyd. Praha : Triton, 2004, s. 45.

³⁶ Tamtéž, s. 46.

než mešní oběť a kněz byl více učitel mravů než vysluhovatel svátostí. Křesťanská víra nebyla ani tak učením spásy, které určuje vztah lidí k Bohu, byla více prostředkem spojujícím lidskou společnost s garantem mravního a materiálního blaha. Kázání ztratilo nutně svůj dogmatický charakter a vyschlo často k triviálnímu školometství.³⁷ Dále konstatuje, že požadavky kladené na kněze přesahovaly jeho možnosti, neboť jako kazatel měl poučovat v mnoha oblastech, ve kterých však neměl dostatek vzdělání.³⁸

3 OSVÍCENSKÁ ZBOŽNOST V KONTRASTU KE ZBOŽNOSTI BAROKNÍ

Součástí osvícenského konceptu náboženského života bylo zavržení tradičního projevu katolické zbožnosti včetně jejích výrazů, které se vyvinuly v průběhu baroka, a to především přemrštěného důrazu na citovost náboženského prožívání. Namísto barokně vyhraněné péče o osud vlastní duše a sledování jejích možných osudů v posmrtném životě se hlavním bodem pravé zbožnosti měla stát péče a starost o bližního. K tomu měla přispět i náboženská osvěta v podobě humorně laděné ilustrované publikace „*Bildergalerie katholischer Mißbräuche*“³⁹ - viz obr. 1, vídeňského publicisty Josepha Richtera (1749 -1813). Tato „*Obrazová galerie klášterních nešvarů*“ odmítá extrémní věci všeho druhu a upozorňuje na výstřednosti a krajnosti barokní doby. Jedná se například o nadměrné posty, výstřelky při jídle a pití při oslavách Štědrého večera či projevy zbožnosti při uctívání sv. Jana Nepomuckého či Panny Marie v rámci pouličních a domácích pobožností. Upozorňuje na lakotu a zjištění mnohých příslušníků kléru (zejména řeholníků), kteří nespravedlivě odírají věřící a současně v zájmu peněžního zisku podporují mezi lidmi nejrůznější pověry a praktiky. Právě pověry spojené například se

³⁷ KŘIŠŤAN, A. *Počátky pastorální teologie v českých zemích*. 1. vyd. Praha : Triton, 2004, s. 46.

³⁸ Tamtéž, s. 47.

³⁹ RICHTER, J. *Bildergalerie katholischer Mißbräuche*. [online]. [cit. 2011-09-27]. Dostupné na WWW:

<<http://books.google.com/books?hl=cs&lr=&id=RuMFAAAAQAAJ&oi=fnd&pg=PA3&dq=Bildergalerie+katholischer+&ots=wJ07JbPyXV&sig=5AE3V1G39xlnPPoHuyloo4MXoJl#v=onepage&q&f=false>>.

zvony a zvoněním (křtění zvonů, zvonění za zemřelé, zvonění na mraky aj.) odsuzuje společně s vánočním, novoročním a tříkrálovým vykuřováním přibytků, svěcením palmových ratolestí, kočiček a masa v době Velikonoc. Za přemrštěnou považuje též úctu ke svatým, především neustálé očekávání zázraku a nereálné očekávání přímluvy a pomoci. Přitažlivost knihy zvyšovala i obrazová složka, neboť každou kapitolu doplňuje dobová rytina kritizující příslušný zlořád. Antipatie vzbuzoval slib chudoby, který znamená dle autora slib nepracovat, slib čistoty je proti lidské přirozenosti a slib poslušnosti činí z mnichů bytosti bez vlastního rozumu.⁴⁰

Osvícenským opatřením, jež katolické věřící velmi zasáhlo, bylo zrušení většiny oblíbených procesí a poutí, které byly kritizovány jako „*tulácké cesty za potěšením, jež mají málo společného se zbožností*“, neboť se konaly většinou v době náročných polních prací. Úřady argumentovaly tím, že se poutě uskutečňují bez duchovního odevzdání, kdy není plně zaručena mravnost poutníků, když při přenocování leží vedle sebe jako „*milá boží hovádka na slámě*“. U několikadenních poutí hrály svoji roli i ekonomické důvody a to nejen kvůli neúčasti poddaných na pracovním procesu, ale též z obavy z vývozu peněz. Tento zákaz se týkal i nejvýznamnější poutě do Říma, který byl zdůvodněn následovně: „*Všichni žadatelé, již požádají o svolení nebo pasy k pouti do Říma, budiž rozhodně odmítnuti, protože takové poutě mimo zemi stejně nejsou dovoleny, neboť tímto způsobem vystěhovalectví může být narušen konskripční⁴¹ systém*“.⁴²

⁴⁰ MIKULEC, J. Osvícenská „náprava“ náboženského života a její limity. In *HOP Historie-Otázky-Problémy, Od barokní piety k interiorizaci víry? Problémy katolického osvícenství 2/2009* : Periodikum Ústavu českých dějin FF UK. Univerzita Karlova, 2009, s. 191-192.

MIKULEC, J. *Poznámky ke vnímání řeholního života mezi barokem a osvícenstvím*. s. 278. [online]. [cit. 2011-09-27]. Dostupné na WWW: <<http://dspace.upce.cz/handle/10195/35074>>.

⁴¹ konskripce – pobytová přihláška. Národní archiv ČR. [online]. [cit. 2011-09-19]. Dostupné na WWW: <http://www.nacr.cz/C-fondy/digi_policejni_prihlasky.aspx>.

⁴² STOKLÁSKOVÁ, Z. Osvícenská církevní politika a její vliv na svobodu pohybu duchovenstva. In *HOP Historie-Otázky-Problémy, Od barokní piety k interiorizaci víry? Problémy katolického osvícenství 2/2009* : Periodikum Ústavu českých dějin FF UK. Univerzita Karlova, 2009, s. 12.

3.1 Změny v pojetí kazatelství a osobnosti duchovních

V souladu s dobovým pojetím společenské prospěšnosti a užitečnosti církve bylo formulováno postavení a poslání duchovních. Ti měli být protikladem svých barokních předchůdců, zejména řeholníků, kterým bylo vytýkáno, že podporují žebvání a plánovitě využívají pověrčivosti lidu rozdělováním prostředků, jež měly lidem a dobytku přinést štěstí a zdraví. Jako příklad takového jednání uvádí E. Winter zjištění v klášteře hybernů, kde: *„Směti jít žebrot bylo vyznamenáním, neboť třetina vybraného zůstala sběrači pro osobní potřebu. Docházelo k tomu, že především profesori theologie zvláště horlivě se vydávali na žebrotu a tak zmeškávali vyučování“*.⁴³

Podle B. Zlámala zaujímal katolické kněžstvo v barokní době výsadní postavení a neváhalo je náležitě využít. Jak uvádí, biskup a preláti se považovali za skutečné samovládce v církevním životě, kteří si zakládali na okázalém vystupování, přepychově budovaných sídlech a titulárních hodnostech. Na venkově bylo neomezeným pánem světské duchovenstvo (děkani a faráři), které své představené rádo napodobovalo. I když nelze zevšeobecňovat, Zlámala uvádí, že výtky týkající se toulek, rozmařilosti a hrabivosti tehdejších farářů nejsou řídké.⁴⁴ Přesto vidí hlavní přínos ve skutečnosti, že postupně došlo k početnímu navýšení světského duchovenstva a namísto cizinců se dostávali na biskupské stolce a do kapitul rodilí Čechové a vlastenci. Tutéž přeměnu lze podle něj vysledovat i v nižším duchovenstvu, takže zatímco veřejný barokní život dostával ráz německý, v barokním kněžstvu byl zastoupen český živel do té míry, že od 30. let začal nabývat svého sebeuvědomění a domáhat se svých přirozených jazykových práv.⁴⁵

Další kritický pohled na barokní klérus se týkal jeho myšlení, které bylo podle Z. R. Nešpora: *„...vedeno barokní individualistickou zaujatostí vlastní spásou“*, a jehož projev zahrnoval: *„...barokní exaltovanost, projevující se*

⁴³ WINTER, E. *Josefinismus a jeho dějiny*. B.p.v. Praha : Jelínek, 1945, s. 116.

⁴⁴ ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin. V., Dobra barokní katolicity (1650-1750-. Doba osvícenská (1750-1848)*. 1. vyd. Olomouc : Matice cyrilometodějská s.r.o., 2008, s. 70-77.

⁴⁵ Tamtéž, s. 79-90.

*například v barvitých líčeních posmrtných hrůz“.*⁴⁶ Kritiku vyvolávala také církevní liturgie svými vyumělkovanými ceremoniemi, podněcovaná vnější, magickou a pověrečnou lidovou zbožností 18. století.⁴⁷ Odsouzení se snášelo i na kult svatých, zejména nepomucenský a mariánský, za jehož prosazování stálo především Tovařstvo Ježíšovo. Jaroslav Vlček zmiňuje, že prvním triumfem církevní protireformace bylo výtvarné umění s jeho monumentální výzdobou Karlova mostu řadou svatých a světic v roce 1714. Druhým bylo okázalé svatořečení Jana Nepomuckého roku 1729 v Praze a vše završila v roce 1732 korunovace zázračné sochy Panny Marie Svatohorské u Příbrami.⁴⁸

3.1.1 Kazatel a jeho tvorba v barokní době

Prosazování mariánského a nepomucenského kultu se projevovalo také v promluvách a kázáních. Na konkrétních příkladech těchto kázání je možné přiblížit jejich obsah a způsob projevu, který se vyznačoval zvýšenou citovostí, nezvyklými příměry a líčením protikladů života nebeského a pozemského.

U Jana Nepomuckého je kladen důraz na jeho zachování mlčenlivosti. Světec je vyzdvihován a líčen jako „*Veliký divotvorec pro tejnost sv. zpovědi, prvomučedník a vlasti sv. otec*“; „*Jan mlčící, plod nebeský*“; „*Májový kvítek před obličejem králův zvelebený*“; „*Jako vosk bílý beránek boží, nebeským bleskem osvícený*“ nebo „*Přátelské echo neb jekot od Zelené Hory slavné mlčenlivosti a slavné výmluvnosti na nebi i na zemi*“.⁴⁹

K nejvýznamnějším literárním vrcholům mariánského kultu můžeme zařadit dílo „*Obroviště Mariánského Alanta, svět celý mariánský v jedinké*

⁴⁶ NEŠPOR, Z. R. Výchova kněží a jejich působení na přelomu 18. a 19. století. In *Lidé města*, s. 4, 15. [online]. [cit. 2011-09-26]. Dostupné na WWW: <<http://lidemesta.cz/index.php?id=431>>.

⁴⁷ Tamtéž, s. 5.

⁴⁸ VLČEK, J. *Dějiny české literatury II*. 5. vyd. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, n. p., 1960, s. 10.

⁴⁹ Tamtéž, s. 12.

knížce nesoucího, to jest knížka o obzvláštních mariánských obrazech, po celým mariánským světě divotvorně rozsazených, latinsky od augsburského jesuity Viléma Kumpenberka, po česku v Praze 1704 zlomkovitě („desítka první“) vydaná od Antonína Frozína, plzenského vladyky, Hor Březových Libušiných blíž Hory svaté obyvatele“, což byl úhrnný zeměpis a dějepis zázračných mariánských obrazů.⁵⁰

V barokní tvorbě se bohatě vyskytovaly postily – sbírky kázání. Mezi oblíbené postiláře patřili kromě výše uvedených také Jan Barner z Jičina (1643-1708), Jan Kleklar z Jindřichova Hradce (1639-1703), Daniel Nitsch z Prahy (1651-1709), Fabián Veselý z Uherského Hradiště (1684-1729) nebo Bohumír Hynek Bílovský z Hlučína ve Slezsku.

J. Vašica vyzdvihuje jezuitského kazatele Daniela Nitsche, jehož jediným dochovaným dílem je *„Berla královská Jezu Krista“*, vydaná posmrtně v roce 1709. Zdůrazňuje Nitschovu schopnost vnést básnickou představivost i do těch nejsložitějších souvětí, kdy ve svých textech používá nezvyklé slovní hříčky a přirovnání: *„...to jsou ti hrdopyškové, chlubné plíce, vychloubačové, nevážní všetyčkové, jenž před cizím domem metou, před svým pak smetí a celé hnojniště nechávají, u sousedů mnoho vidí, doma sotvá co: vně jsou vokáčové, doma krtci slepí, pro aliis Argi, pro se talpae; chce takový před jiným býti Argus stooký, ale pro sebe ani šilhan, ani mhouran brlooký“,* které byly později kritiky barokní literatury označovány jako projevy afektu.⁵¹

Odlišně od Vašici se vyslovuje ke kázání barokních kazatelů Jaroslav Vlček. Na příkladu textu Fabiána Veselého poukazuje na slohovou bezstarostnost, s jakou dokáže spojit odlišné předměty v alegorická přirovnání. Ve snaze představit Krista jako krále králů Veselý uvádí: *„Chcete-li míti krále špaňhelského? Takový jest Kristus. Království špaňhelské má na erbu svém věže; o Kristu psáno jest: hojnost na věžích tvých. Chcete-li mít krále franckého? Takový jest Kristus. Království francké má na erbu svém lilia; o Kristu psáno jest: pase se mezi lilium. ... Chcete-li míti krále polského? ...“*

⁵⁰ VLČEK, J. *Dějiny české literatury II*. 5. vyd. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, n. p., 1960, s. 12.

⁵¹ VAŠICA, J. *České literární baroko*. 2. vyd. Praha : Atlantis, 1995, s. 185.

*Takový jest Kristus. Království polské má na erbu svém vorla; o Kristu psáno jest: aj, jako orlice se pozdvíhne. Chcete-li mít krále českého? Takový jest Kristus. Království české má na svém erbu lva; o Kristu psáno jest: lev z pokolení Jůda....*⁵² Ve svém hodnocení hovoří Vlček o prototypu slohového bombastu jezuitské školy.⁵³

3.1.2 Příprava a průběh barokního kázání

Problematikou barokního kazatelství se zabýval editor Miloš Sládek. Jeho dílo ukazuje, že se v průběhu 18. století stala četba modlitebních knih a postil (sbírek kázání) velmi oblíbenou. Právě kázání řadí mezi literární žánr mající dalekosáhlý vliv, neboť skrývalo poučení pro všechny vrstvy obyvatelstva. Nejdůležitější pravdy a problémy byly nejčastěji vysvětlovány v nedělních kázáních, kdy kazatel v několikaletém (obvykle tříletém) cyklu kázání promlouval ke svým posluchačům. Základem argumentace byly vhodně zvolené citáty z Písma, církevních Otců a antických autorů a jejich propojení s vlastním textem. O názoru těchto autorit se nepochybovalo, i kdyby měl kazatel či posluchači jinou zkušenost. Za stejně plnohodnotný argument byla považována také exempla, krátké příběhy, pomocí nichž řečník objasňoval nějakou obtížně pochopitelnou tezi. Důležitou roli měla i umělecká stránka projevu, který se opíral zejména o antické autority, v jejichž čele stál římský řečník Marcus Tullius Cicero, z těch pozdějších pak sv. Augustin, sv. Isidor ze Sevilly, Beda Venerabilis nebo sv. Bernard z Clairvaux.⁵⁴

Příprava jednotlivých kázání probíhala v několika etapách, první se nazývala *inventio*, kdy řečník musel najít látku pro kázání, která by se srovnávala s myšlenkami zamýšlené řeči. Základem byla perikopa nebo jiný citát z Písma. Další fází označovanou jako *dispositio* kazatel rozvrhoval svoji řeč a uspořádával své myšlenky, přičemž principy výstavby mohly být buď klasické, nebo radikální. Třetí etapa, zvaná *elocutio*, se týkala řečnického

⁵² VLČEK, J. *Dějiny české literatury II*. 5. vyd. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, n. p., 1960, s. 17-18.

⁵³ Tamtéž, 17.

⁵⁴ SLÁDEK, M. (ed.) *Svět je podvodný verbíř*. 1. vyd. Praha : Agro, 2005, s. 12-14.

přednesu, výrazu a slohu. V přednesu se kladl důraz na jeho zřetelnost, dojmavost a zdobnost. Kazatel ho mohl doplnit metaforami, alegoriemi, řečnickými obraty, které přímo nesouvisely s celkovou výstavbou textu. K udržení déle než hodinové pozornosti posluchačů sloužilo také zachování určité zábavnosti v podobě nečekaného srovnání, použití zvukomalebného hesla nebo neumělé veršovánky vkládané do textu tak, aby zesměšnily hřích nebo hloupost. Celé kázání se duchovní řečník musel naučit nazpaměť (fáze je označována jako *memoratio*) a doplnit adekvátní gestikulací a způsobem vedení hlasu.⁵⁵

3.1.3 Klasický versus konceptuální proud kazatelství

S originalitou textu kázání také souvisela skutečnost, zda se přednášející řadil do proudu klasického nebo konceptuálního, neboť kazatelství se během 17. a 18. století vyhranilo do těchto dvou směrů. První z nich, označovaný jako humanistický, klasický nebo ciceronský se výrazně přikláněl ke starší tradici 16. století zdůrazňující antické vzory, uměřenost řeči i zdobných prvků projevu. Prioritou byla srozumitelnost, umělecká a zábavná stránka kázání stála v pozadí. Představitelé druhého konceptuálního, barokního nebo též manýristického proudu, jehož název je odvozen od italského názvu *concetto* (překvapivý nápad), vycházel ze složité formy homiletického důkazu. Základem byl překvapivý nápad nebo důmyslně a vtípně vystavěná myšlenka v nejrůznější podobě a zaměření.⁵⁶ Existence těchto dvou značně rozdílných proudů s sebou nesla spory. Humanisticky laděným zastáncům se jevily konceptuální promluvy jako nevkusné, plné „chamradi vtípů“ a laciného podbírání posluchačům. Naopak představitelé nové rétoriky přivítali další možnosti pro realizaci svých nápadů a myšlenek.⁵⁷

I když dosud nebyla pobělohorská homiletická tvorba dostatečně zmapována, Sládek rozděluje tuto oblast do tří vývojových etap. Nejméně je probádané období od 20. do 80. let 17. století, kdy byla homiletika zastíněna

⁵⁵ SLÁDEK, M. (ed.) *Svět je podvodný verbíř*. 1. vyd. Praha : Agro, 2005, s. 14-18.

⁵⁶ Tamtéž, s. 27-28.

⁵⁷ Tamtéž, s. 32-33.

hagiografií a traktátovou literaturou. V Čechách působili pro nedostatek českých kněží zástupci cizích řádů, kteří přinášeli nové kazatelské postupy. Zřejmě nejvýznamnější postilou z tohoto období sepsanou v Čechách byla sbírka plzeňského dominikána Rafaela Delaminetze „*Paradisus concionatorum tetralogiae mysticae*“ z roku 1667, která vedle kázání nedělních zahrnuje i sváteční promluvy. Obsahuje i desítky kázání k českým zemským patronům včetně tehdy nově přijatého zemského patrona svatého Josefa. Dalším mimořádně důležitým dílem české homiletiky byly postily mladoboleslavského kanovníka Samuela Václava Hataše. Zřejmě první bohemikální latinská konceptuální sbírka od jezuity Caspara Knittla „*Conciones academicae*“ vyšla tiskem roku 1684. Přelomovým obdobím homiletické tvorby byla 90. léta 17. století a první dvě desetiletí 18. století, kdy na jedné straně vznikaly humanisticky orientované sbírky kázání typu Šteyerovy „*Postily katolické*“ nebo Kleklarovo „*Semeno slova božího*“ a na straně druhé se již objevily i tištěné sbírky laděné konceptuálně.⁵⁸

Homiletika se tak stala vůdčím žánrem, jehož význam začal pro svoji oblíbenost narůstat. Roli sehrála také skutečnost, že postila byla vnímána i jako prostředek duchovní výuky dospělých a zdroj poučení. Proces, kdy nový konceptuální přístup v tvorbě kázání nabyl obliby, trval minimálně dvě desetiletí.⁵⁹

Poslední období české pobělohorské homiletiky zahrnuje časový úsek od 20. do 60. let 18. století. Kazatelství se v této době stalo dominujícím literárním žánrem, kde byla snaha hledat příměry dosud opomíjené. Jednalo se o tzv. evokativní postupy, ve kterých se obsah i forma promluv začaly přizpůsobovat jedinému překvapivému nápadu. Autor se snažil u posluchačů vyvolat dojem, že nejsou v chrámu, ale před kostelem, na divadelním představení nebo při výlovu rybníka. Výklad konstruoval příběhy a řetězce obrazů, které se měnily dle dějové linie. Za mistra evokací je považován kazatel z jihozápadních Čech Ondřej František de Waldt. Jeho sbírka kázání

⁵⁸ SLÁDEK, M. (ed.) *Svět je podvodný verbíř*. 1. vyd. Praha : Agro, 2005. s. 30-34.

⁵⁹ Tamtéž, s. 34.

„Chválořeč“ je řazena mezi nejpůsobivější díla tohoto druhu.⁶⁰ Později dochází ke snaze skloubit pojetí humanistické a konceptuální a nalézt kompromis. Od 40. let se začala z promluv vytrácet přirovnání spjatá s antickou mytologií a od 60. let 18. století začal být koncept považován za přežitek. O definitivním zániku konceptuálního přístupu hovoří Sládek v souvislosti s proměnou společnosti při rušení klášterů v 1. polovině 80. let 18. století. Dle něj osvícenci konceptuálním kazatelstvím pohrdali, považovali jej za: „nejjalovější honění zchytralostí“. Do evropského kazatelství se koncept již nikdy nevrátil, neboť novodobé rétorické příručky z konce 30. let 20. století o něm hovořily jako o ukázce nevkusu a úpadku.⁶¹

První konceptuální jazykově české kázání vydané tiskem v roce 1695 patří pravděpodobně exjezuitovi Bohumíru Hynku Josefu Bílovskému. Mezi nejznámější patří jeho promluva o svatém Ignácovi, zakladateli Tovaryšstva Ježíšova, proslovená v Březnici na den úmrtí tohoto světce, tj. 31. 7. téhož roku.⁶² Na promluvě lze spatřit obraz řeholního řádu dle tehdejšího pojetí barokně pojímané zbožnosti. Řeholníci jsou zobrazováni jako ctnostní, příkladní lidé, kteří plní pokory slouží Bohu a pečují o vlastní spásu, stejně jako o spásu svých bližních. Časté bylo jejich přirovnávání k andělům. Oslava řádu je vystavěna na důkazu Ignáciova cherubínství, kde je na četných přívlastcích vidět bohatost barokního kazatelského projevu: „*A to tak dlouho trvalo, dokud nepřišel Ignatius,ten Duch Páně, ten cherubín nad vodama nepravostí a nad těma temností vznášel, jak začal svým ostrým mečem, to je zapáleným od Ducha svatého jazykem, cvičeným křesťanským, horlivým kázáním, duchovním jednáním, hlubokým a vysokým theologickým uměním církev svatou zastávat, bludům kacířským se protiviti, luteránské a kalvinské temnosti rozptýlovati*“.⁶³

Bílovského homiletika na sebe poutala pozornost řady badatelů. Josef Vašica zmiňuje Bílovského zásadu mluvit na kázání lidově, přístupně a srozumitelně. Obhajuje Bílovského před nařčením z úpadkové řeči, sprostoty

⁶⁰ SLÁDEK, M. (ed.) *Svět je podvodný verbíř*. 1. vyd. Praha : Agro, 2005, s. 37-38.

⁶¹ Tamtéž, s. 40-41.

⁶² Tamtéž, s. 35.

⁶³ Tamtéž, s. 73.

a vulgárnosti, neboť mnohá ze slov jako huba, smrad nebo trunk mělo v 17. a 18. století jiný významový odstín. Ohrazuje se proti výtkám vůči barokním kazatelům, že je jejich způsob hlásání Božího slova nevkusný a odporující zásadám církve a naopak vyzdvihuje jejich smysl pro humor, osobitost a schopnosti rozesmát i udivit. Hodnotí kázání jako velmi odvážná, neváhající se dotknout i nejošklivějších ran lidské psychiky. Posлуhač, často oslovaný, se dle J. Vašici stával spoluhercem, který s kazatelem prožíval celý průběh výkladu.⁶⁴

3.1.4 Téma husitství v barokních kázáních

Pro barokní kazatele je typický boj proti všemu nekatolickému, což lze spatřit například na kázáních proslovených na Nový svátek plzeňský. Tento svátek, církevně schválený v roce 1448 kardinálem Juanem Carvajalem, vznikl na počest vítězství katolické Plzně nad husitskými vojsky. Skutečnost, že město bylo celkem čtyřikrát obléháno, přičemž poslední obklíčení trvalo celkem devět měsíců a přesto nebylo dobyto, byla Plzeň pokládána za zázrak.⁶⁵

Nový svátek přispíval k tradičnímu zdůrazňování plzeňské katolicity a oslavoval úspěšnou obranu města. Do okázalých slavností občanských, vojenských a zejména církevních bylo zapojeno celé město. Vznikaly četné divadelní hry, písně, elegie a sváteční kázání. Oslav se zúčastňovali významní řečníci nejen z řad plzeňských dominikánů a františkánů, ale též cizí slavní rétoři. Od druhé poloviny 17. století byly jejich slavnostní řeči vydávány tiskem. Kázání obsahovala horoucí vyznání městu Plzni, které zůstalo věrné katolictví, motiv lásky k české vlasti a oddanost Plzně Římu. Texty vyjadřovaly odpor k husitství a jeho představitelům, jmenovitě Janu Viklefovi, Janu Husovi, Janu Žižkovi, a líčily násilí a teror, kterého se husité dopouštěli.

Později byly oslavy Nového svátku využívány k posílení národního sebeuvědomění. Jak uvádí M. Bělohlávek, až v druhém desetiletí 19. století vlivem národního obrození počíná Plzeň čelit postupné germanizaci. K tomu

⁶⁴ VAŠICA, J. *České literární baroko*. 2. vyd. Praha : Atlantis, 1995, s. 189-193.

⁶⁵ BĚLOHLÁVEK, M. Antihusitská tradice v Plzni a boj proti ní (Nový svátek). In *Husitský tábor* č. 4, roč. 1981, s. 197-202.

využil profesor Josef Vojtěch Sedláček i příležitost oslav Nového svátku, při které věnoval plzeňským ostrostřelcům báseň „*Na Plzeň*“. V ní líčí minulost města spojenou s katolictvím, zdůrazňuje jeho českost, ale již se neprojevuje razantně protihusitsky. Oslav Nového svátku se zúčastnili v roce 1818 i Antonín Jaroslav Puchmajer a Vojtěch Nejedlý.⁶⁶

Ve svých kázáních využívali kazatelé k udržení pozornosti posluchačů postup proložení textů verši nebo jazykovými hříčkami. Jejich cílem bylo nepřátele, jakými pro ně husité nesporně byli, potupit a zesměšnit. Takový motiv se vyskytuje u plzeňského dominikánského převora Václava Jana Fiklschera. V kázání z roku 1710 „*Slavná pověst královského krajského a staro-katolického města Plzně na den vejroční slavného vítězství nad nepřáteli obdrženého slující Nový svátek*“ – viz obr. č. 2, uvádí na Žižkovu adresu: „*Onen zlořečený Žižka/ ta právě ďábelská šiška./ Prve sice jednooká/ potom dokonce bez oka:/ která se již v pekle smaží/ a pekelným ohněm škvaří/ a škvařit tak dlouho bude/ dokud peklo peklem bude*“.⁶⁷

Autor vyzdvihuje a oslavuje také plzeňské radní, kteří dokázali rozlišit pravou víru od nepravé a nepřidali se k většině ostatních českých měst: „*Stateční vladkové a páni plzeňští, vaši milí předkové, když všechna jiná města česká... nepravím toliko telatům, ale právě hloupým volům a nerozumným koňům a mezkům se klaněla...chci říci zlořečenému Susovi a Wiklefovi, ctíce jejich zlořečené bludy: toto vaše nábožné město všech jich tovaryšstva se varovalo, ...Kristu Ježíši ...se klanělo, nic kacířského proti Bohu a víře nečiníc, Plzeň, to slavné město jim zmužile odpíralo...v ničemž jim neustoupilo, nýbrž se protivilo, řkouc: Vy Susytové, a Wiklesistové, ano ty jednooký Žižko, pekelná šelmo!... Postavím proti tváři tvé stálost mou*“.⁶⁸

⁶⁶ BĚLOHLÁVEK, M. Antihusitská tradice v Plzni a boj proti ní (Nový svátek). In *Husitský tábor* č. 4, roč. 1981, s. 200.

⁶⁷ FIKLSCHER, V. J. *Slavná pověst královského krajského a staro-katolického města Plzně na den vejroční slavného vítězství nad nepřáteli obdrženého slující Nový svátek... Praha : Jan Wáclaw Helm, 1710. Exemplář - Studijní a vědecká knihovna v Plzni, signatura 20A1513, s. 10.*

⁶⁸ FIKLSCHER, V. J. *Slavná pověst královského krajského a staro-katolického města Plzně na den vejroční slavného vítězství nad nepřáteli obdrženého slující Nový svátek... Praha : Jan Wáclaw Helm, 1710. Exemplář - Studijní a vědecká knihovna v Plzni, signatura 20A1513, s. 7.*

V kázání dále varuje před zkázou, kterou by husité městu Plzni provedli, pokud by ji dobyli, a zmiňuje těžkosti obléhání. Za nejtěžší považuje čtvrté obležení, kdy „...netoliko Žižkovi zpanchartilí Sirotci, ale i jiná všeliká zběh kacírská, netoliko z jinších měst českých, ale i rozličných zemí se spikla....“.⁶⁹

Další plzeňský kazatel Adam Kratochvíle ve svém proslovu z roku 1718 oceňuje statečnost plzeňských a přirovnává město k Noemově arše: „*Já ale, urození, udatní a vysoce učení páni, abych tím lépe udatnost vaši také v prostřed protivenství nepřátelského vyjádřil, v Korábu Noemovém stavím vaše hrdinské staro-katolické město....*“.⁷⁰

Také ostatní kazatelé ostře vystupovali proti husitství. Ve snaze co nejvíce působit proti protestantskému smýšlení soustředily se jezuitské misie zejména do východní části země. Zde horlivě kázal proti kacírům například jezuita Vojtěch Martinides (1606-1681), jehož „*Uzda duchovní aneb spasitelná přemýšlování o posledních věcech člověka, spolu s přeuzitečnými radami, jimiž by každý své zlé žádosti krotiti a ke všemu dobrému se vzbuzovati mohl*“ vyšla ve čtyřech vydáních, poslední v roce 1791. Jeho dílem proniká boj proti kacírům, které řadí k pohanům, židům, odpadlcům, sektářům, vražedníkům, čarodějům, loupežníkům, lakomcům, rouhačům, zlolečům a opilcům, jež neminou tresty pekelné. V části „*Přemýšlování o pekle*“ popisuje rozličné druhy mučireň a nakládání s hříšníky v pekle, kde: „...v přehrozném prohlubni mnoho nečistých lidí obojího pohlaví, kteří se tam v ohavném jakéms hnoji, v shnilině a smradu nesnesitelném hůře než svině v kališti váleli... Ten náš vezdejší oheň proti ohni pekelnému jest jen jako malovaný; neb oheň pekelný i těla i duše proniká...Krom ohně ještě jiná trápení a muky tam se nacházejí, jakožto muka slyšení, muka vonění, koštování, dotýkání, muka zlořečeného tovaryšstva, muka červů a ustavičného zoufání a naříkání. Někteří, když se jim satan v svém hrozném způsobu ukázal, tak zděšení a přestrašení byli, že od

⁶⁹ FIKLSCHER, V. J. *Slavná powěst královskeho Kragскеho a staro-katolického města Plzně na den weyročnj slawného wjtězstw nad nepřátely obdržného slugjcy Nowý swátek...* Praha : Jan Wáclaw Helm, 1710. Exemplář - Studijní a vědecká knihovna v Plzni, signatura 20A1513, s. 7-11.

⁷⁰ KRATOCHVILE, A. *Nowý koráb Noemowý, který vprostřed bauřky kacýřské se wznášel...* Praha : Jan Wáclaw Helm, 1718. Exemplář - Studijní a vědecká knihovna v Plzni, signatura 2G668, s. neuvedena.

toho strachu brzo umřeli. Ach, jaká to hrůza bude, hleděti na tolik milionů šeredných ďáblů, oblud a příšer potvorných a strašidel pekelných“⁷¹

Tento způsob projevu se stal vzorem i pro ostatní řehole. Jako ještě baroknějšího jmenuje Jaroslav Vlček rektora pražského semináře, kanovníka vyšehradského a posléze i svatovítského Pavla Josefa Axlara. Ten odkázal svoji knihovnu cisterciákům v Plasích, kteří z vděčnosti vydali roku 1720 jeho kázání pod názvem *„Nábožný vůdce do města Jerusalema aneb Kázání veřejné sváteční“*. Ve snaze vzbudit u posluchačů touhu po nebi se také nezdráhá vyličít pekelná muka: *„...a máš ty mně v té pekelné jámě, samým vřelým železem a tekutou zvonovinou nalité a naplněné, rozpálenýma železy přikovaný a přibitý, smolou, sírou a dračí žlučí napájen, hady, žábami a štíry krměn, rozpálenými kleštěmi a ohnivými háky trhán, ode všech pekelných psů a nedvědů hryzen a sápan, a posledně na onom kole nešťastné věčnosti, v němž stále hlas hněvu božího strašlivě hučí, máš vždy kolem točen a trápen býti?... Sejdi rychle z té hříšné cesty, která vede do nešťastné věčnosti...“⁷²*

U Axlara se můžeme setkat ještě s jiným rázem projevu, který má vzbudit u posluchačů lítost. Jde o vypočítávání a číselné vyjádření Kristovy lásky ke člověku a velikosti jeho utrpení: *„(Kristus) ...pro vykoupení naše vyplakal 62000 slz; v zahradě z těla jeho vyprýštilo se 97305 krvavých krůpějí potu; v domě Pilátově dostal 6666 ran; políčků na tváři 110, pohlavků na krk 120; osmdesáte pětkrát byl v hlavu udeřen, na ramena dvaadesátkrát, na lokte čtyřicetkrát... Avšak ještě není všecko sečteno. Pohled, co je trpěl na tváři: ...na ústa 30 ran pěstí dostal. Třináctkrát byl na zem poražen. Stosedmdesátekrát jako nějaký pes k nohám svých katanův povržen, kopán a šlapán. Za vlasy třístokrát byl vlečen, za bradu potupně rván a šubán 58krát. Trnový věnec udělal mu na hlavě 300 ran. Pro naše hříchy a pro spasení naše 900krát hořce zaplakal*

⁷¹ VLČEK, J. *Dějiny české literatury II*. 5. vyd. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, n. p., 1960, s. 19.

⁷² Tamtéž, s. 24.

*a bolestně vzdychal. Muky smrtedlné, od nichž mohl ihned umřítí, vystál 162. Devatenákrát v tak těžké mdlobě postaven byl, jako by již umíral...“.*⁷³

V kontrastu s výše uvedenými texty je Miloš Sládek vstřícnější k názoru na kazatelskou tvorbu barokního období ve vztahu k zobrazování a líčení pekelných muk. Dle něj v dochovaných materiálech jen zřídka najdeme řeč, kde by kazatel chtěl cíleně své posluchače zastrašit. Uvádí, že: „*Monotematická kázání o pekle jsou zcela výjimečná, narážky na poslední věci člověka (smrt, soud, nebe, peklo) se sice objevují často, ale takřka vždy se zvýrazňují nadějí pro posluchače*“.⁷⁴

V uvedených textech lze spatřit znaky baroka, které se projeví také v duchovním řečnictví. Zdeněk Kalista je charakterizuje jako maximalizaci fenoménů na obzoru duchovním i materiálním. Baroko dle něj usiluje o vytržení z dimenzí tohoto světa a vystupňování reality, která je pouhým odrazem skutečnosti nadpozemské a spirituální.⁷⁵

3.1.5 Osobnost kazatele v osvícenské době

Barokní představa, vzešlá z tridentinské představy kněze odděleného od lidu, byla v osvícenství nahrazena střízlivým chápáním kněžského úřadu v duchu všelidské filantropie.⁷⁶

Osvícenský farář měl v sobě skloubit všechny vlastnosti pastýře i státního úředníka. Měl být nejen střídmý a pilný, kazatel, katecheta a učitel, ale též otec sirotků, chudých a nemocných, šířitel hospodářské osvěty a dobrý vychovatel svých farníků. K tomu patřilo též zvládnutí povinností loajálního a spolehlivého státního úředníka. Měl zajišťovat publikování úředních vyhlášek a nařízení, vedení matrik, dohlížet na zdravotní stav obyvatel farnosti nebo ohlašovat násilí na poddaných ze strany vrchnosti krajskému úřadu.

⁷³ VLČEK, J. *Dějiny české literatury II*. 5. vyd. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, n. p., 1960, s. 24.

⁷⁴ SLÁDEK, M. (ed.) *Svět je podvodný verbíř*. Praha : Agro. 2005, s. 21.

⁷⁵ KALISTA, Z. *Tvář baroka*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 32.

⁷⁶ ZUBER, R. *Osudy moravské církve v 18. století II*. Olomouc : Matice cyrilometodějská 2003, s. 130-131.

O obsazování farností se rozhodovalo na základě nově zavedené farářské zkoušky, kde mohl být úspěšný pouze kandidát, který obhájil nejen své teoretické znalosti, ale též praktické dovednosti, pastýřskou moudrost, racionalitu a morální vlastnosti. Vzor pro svoji představu faráře viděl císař v díle jansenisty Jana Opstraeta „*Pastor bonus*“, jež líčí faráře jako dobrého pastýře, který vede svěřené duše k věčnému blahu.⁷⁷

Tomu odpovídala i terminologická změna, kdy se namísto kněze (Priester) odděleného od lidu začalo hovořit o faráři (Pfarrer), náboženském učiteli (Religionslehrer) či duchovním správci (Seelenspfleger/-sorgen).⁷⁸ Faráři se dle výše uvedených požadavků měli seznamovat také s nejdůležitějšími změnami v hospodářství, v chovu dobytka a obdělávání polí. Konkrétní příklad uvádí E. Winter na přípisu zemského úřadu biskupské konsistoři v Litoměřicích ze dne 9. listopadu 1781: „...přiložený výtah nejvyššího dvorního dekretu, vydaného při příležitosti vytištění knihy profesora Wollsteina o dobytčích nákazách, se zasílá v opise konsistoři s tím účelem, aby upozornila sobě podřízené faráře, aby ve vhodné době ohlásili s kazatelny také lidu toto největší dobrodiní a blahodárný úmysl“.⁷⁹

Císaři velmi záleželo na dobré bohoslužbě, kázání i vyučování náboženství. Proto vydal dne 4. února 1783 návod, kterým byl stanoven pro faráře velmi podrobný popis povinností platný pro průběh kázání: „*Pro vážnost kázání nařídilo Jeho Veličenstvo následující: 1. Každý kazatel se má ve svých kázáních držeti učení evangelia, neužívati žádných dvojsmyslných výrazů nebo neslušných hříček a nepřecházeti na vedlejší věci, hlavní látce neprospěšné. 2. Neuváděti přímo a jmenovitě nic proti spisům určeným čas od času v c. k. dědičných zemích s povolením c. k. knižní censury k tisku. 3. Nedovolovati si nějaké, třeba skryté narážky na zákonodárství a státní zřízení, za což jinak hrozí těžký trest. 4. Pravdy evangelia sice v nutných případech prokazovati, nezabývati se však přebytnými a často škodlivými námitkami*

⁷⁷ WINTER, E. *Josefinismus a jeho dějiny*. B.p.v. Praha : Jelínek, 1945, s. 126-127.

⁷⁸ ZUBER, R. *Osudy moravské církve v 18. století II*. Olomouc : Matice cyrilometodějská 2003, s. 131.

⁷⁹ WINTER, E. *Josefinismus a jeho dějiny*. B.p.v. Praha : Jelínek, 1945, s. 127.

a kontroversemi. 5. Přednésti, pokud je to možné, v obratném uspořádání v období jednoho roku, adventem počínaje, všechny praktické nauky křesťanství s jejich použitím pro denní život. 6. Kázání upravit nejen k osvětlení rozumu, nýbrž, a to především, k pěstování a provádění ctností a k polepšení srdce. 7. V kázáních, zvláště na venkově, používatí spíše přátelského rozhovoru než mluvit jako řečník. 8. Všechna svá kázání s poznamenáním dne, kdy, a místa kde bylo proneseno, písemně zapsat, anebo jestliže se použije jednoho anebo více kázání z nějaké knihy, zapsat je před pronesením kázání na zvláštním papíře a všechna opatrovati, aby se mohla předložiti. 9. Konečně vzhledem k pátému bodu se ještě zvláště nařizuje řádovým nadřízeným, že nemají bez nutnosti měnit kazatele před zakončením roku, v němž začalo v adventu kázání“.⁸⁰

Jak dále uvádí E. Winter, do nejmenších podrobností byly určeny povinnosti nejen farářům, ale také občanům státu. Pokud se nemohli dostavit na bohoslužbu dopoledne, museli přijít ke křesťanské nauce v neděli odpoledne. Císař zastával názor, že člověk se stane nábožným, když je náboženství vyučován.⁸¹

3.2 Duchovenstvo a jeho vztah k českému jazyku

Vztah duchovenstva k českému jazyku se vyvíjel již od období pobělohorského. Josef Vašica konstatuje, že i když po nuceném odchodu nekatolíků z vlasti měli jezuité takřka monopolní postavení, nezdráhali se vydat řadu mluvnic a gramatik českého jazyka. Zmiňuje například Jiřího Konstance a jeho „*Lima linguae Bohemicae, to jest: Brus jazyka českého nebo spis o popravení a naostření řeči české*“ (1667), Šteyerův „*Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti, neb tisknouti*“ (1668, tzv. Žáček). Mezi jezuitské autory českých mluvnic řadí i Václava Jandita a jeho „*Grammatica linguae Boëmicae*“⁸² (1704), ve které je uvedena úvodní stať v podobě stručné

⁸⁰ WINTER, E. *Josefinismus a jeho dějiny*. B.p.v. Praha : Jelínek, 1945, s. 128.

⁸¹ Tamtéž, s. 128.

⁸² celý název zní: „*Grammatica linguae Boëmicae, methodo facili, per regulas certas ac universales explicata, in Orthographiam, Etymologiam, Syntaxim et Prosodiam divisa; omnibus, tam discentibus ac exteris, quam linguarum magistris ac domesticis, historicis, oratoribus etc.*“

obranu českého jazyka.⁸³ Pojem obrana je spojen také s nejznámějším dílem Bohuslava Balbína, které v letech 1672-1673⁸⁴ sepsal na popud přítele Tomáše Pešiny z Čechorodu pod názvem „*O šťastném někdy, nyní přežalostném stavu království českého, zvláště pak o vážnosti jazyka českého čili slovanského v Čechách, též o záhubných úmyslech na jeho vyhlazení a jiných věcech k tomu příslušejících, rozprava krátká, ale pravdivá*“⁸⁵. Ujalo se pod názvem „*Obrana jazyka slovanského, zvláště českého*“. Tento latinsky psaný text byl poprvé vydán F. M. Pelclem roku 1775.⁸⁶

Vašica zdůrazňuje, že jezuité si díky ustavičnému styku s lidem vypěstovali smysl pro jazykový cit a vztah k českému jazyku. Dokládá tuto skutečnost na předmluvě Daniela Nitsche k již zmíněné „*Berle královské*“, kde hovoří o kráse české řeči a odvolává se na vydané české bible, z nichž čerpal slovní zásobu. Také již citovaný Fabián Veselý v latinské předmluvě ke svému kázání zmiňuje úsilí o vznešenost české řeči a užití cizích slov jen v míře dostatečně srozumitelné.⁸⁷

Oslava české země je patrna i v českém projevu Václava Jana Fiklschera: „*To jsem proto učinil, abych netoliko od mé nejmilejší vlasti z nevděčnosti, jako nějaký nevděčný krajan a vlastenec vinen nebyl: Ale také, aby tou mou, ačkoliv sprostou a slabou, však dobře míněnou práci, mnohým krajanům, kteří své mateřské vlasti milovníci jsou, poslouženo bylo. Vím sice, že tu mou práci mé nejmilejší vlasti nějaké větší cti a velebnosti nepřidám, neb*

perquam utilis. Specialiter insertae sunt Regulae orthographicae accuratissimae R. P. Konstantii de Soc. Jesu.“ VAŠICA, J. *České literární baroko*. 2. vyd. Praha : Atlantis, 1995, s. 178.

⁸³ VAŠICA, J. *České literární baroko*. 2. vyd. Praha : Atlantis, 1995, s. 177-178.

⁸⁴ BALBÍN, B. *Rozprava jazyka slovanského, zvláště pak českého. Z původního spisu latinského věrně přeložil a poznámkami, jakož i životopisy Balbína a Tom. Pešiny opatřil Emanuel Tonner*. Praha 1869, s. 12.

[online]. [cit. 2012-1-14]. Dostupné na WWW:

<<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowPageDoc.do?id=2735757&mcp=&s=djvu&author=>>.

⁸⁵ latinský název zní: „*De regni Bohemiae felici quondam, nunc calamitoso statu ac praecipue de Bohemicae seu Slavicae linguae in Bohemia auctoritate deque eius abolendo impiis consiliis aliisque rebus huc spectantibus brevis sed accurata tractatio*“. KALISTA, Z. *Bohuslav Balbín*, 2. vyd. Brno : Nakladatelství Brněnské tiskárny, 1947, s. 23.

⁸⁶ KALISTA, Z. *Bohuslav Balbín*, 2. vyd. Brno : Nakladatelství Brněnské tiskárny, 1947, s. 23.

⁸⁷ VAŠICA, J. *České literární baroko*. 2. vyd. Praha : Atlantis, 1995, s. 187.

*tak daleko ani můj vtip, ani má veřejnost se nevztahuje, ale toliko jsem to učinil, abych z toho, co mi má nejmilejší vlast udělila a v té řeči, v které mne zplodila, vděčným vlastencem se ukázal, ani té hřivny mé od ní dané s oným nešlechetným a nehánlivým evangelickým služebníkem do země beze všeho užítka nezakopal.*⁸⁸

Jak je patrné, v lidovém a kazatelském projevu byla čeština zastoupena dostatečně. I když oficiálním jazykem byla latina, bylo její původní postavení jako neotřesitelného dorozumivacího prvku v zemích rakouského mocnářství mezi kněžími i vzdělaneckou obcí stále více ohrožováno němčinou. O tom, že latina zaujímala prvotní postavení, hovoří též Alexandr Stich: „*Centrální jazyk byla především latina. Je zajímavé, že čeští barokní autoři, počínaje Balbínem...neustále zdůrazňují, že čeština je také jazyk posvátný a odvolávají se na tradici cyrilometodějskou... Je to lingua wenceslains, jazyk svatováclavský.*“⁸⁹

V důsledku osvícenských reforem bylo zavádění němčiny zdůvodňováno praktickými potřebami centralizovaného státu. V řadách katolického kléru se tato skutečnost setkala s odmítavým stanoviskem, neboť tím byla dosud používaná latina zatlačena do pozadí. Jak uvádí V. Petrbok, hlavním důvodem, který vyvolal nepřízeň jezuitů k němčině, byl důvod konfesijní, neboť němčina byla vnímána jako jazyk protestantské, tedy „kacířské“ kultury německé.⁹⁰ Zde můžeme nalézt důvod programového příklonu k latině a později též k češtině namísto protěžované němčiny.

Ve svých vědeckých pracech se obrozenci museli vyrovnat s tím, že bylo možné publikovat pouze německy, ale této nutnosti se nepodrobovali bez

⁸⁸ FIKLSCHER, V. J. *Slavná powěst královskeho Kragsekeho a staro-katolického mesta Plzne na den weyrocnj slawneho wjtězstwj nad nepřátely obdrženého slugjcy Nowý svátek...* Praha : Jan Wáclaw Helm, 1710. Exemplář - Studijní a vědecká knihovna v Plzni, signatura 20A1513, s. 1.

⁸⁹ STICH, A. *Všechno je jinak a většinou složitě: Jak to skutečně bylo s českým jazykem a literaturou v pobělohorském období.* [online]. [cit. 2011-10-8]. Dostupné na WWW: <<http://www.volny.cz/moravskelisty/listy/text/stich1.htm>>.

⁹⁰ PETRBOK, V. Stanislav Vydra Mezi Albínem a Jungmannem. In: *Mezi časy... Kultura a umění v Českých zemích kolem roku 1800.* 1. vyd. Praha : KLP – Koniasch Latin Press, 1999, s. 191-192.

odporu. To dokládá J. Hanuš na příkladu M. A. Voigta, který si výslovně přeje, aby učené práce Soukromé Společnosti⁹¹ v Čechách byly vydávány latinsky a nikoliv německy, podle vzoru akademie petrohradské a gottinské, a tím byly přístupny i v cizině, jmenovitě slovanským příbuzným, Polákům a Rusům.⁹²

Zajímavý názor představuje historik Josef Haubelt, jenž přisuzuje němčině důvod postupného prosazení českého jazyka. Dle něj znamenalo osvícenské prosazování němčiny jako spisovného jazyka demokratizaci české vzdělanosti, neboť němčina umožňovala obracet se i mimo prostředí kněžské inteligence a to ke šlechtě i k měšťanstvu. Šlo však pouze o přechodné období, dokud si společenskopolitická aktivita lidových vrstev národa, která vnímala germanizační projevy velmi negativně, nezačala vynucovat vytvoření spisovné češtiny. Zastává názor, že přechod od latiny k němčině byl počátkem k obnově spisovné češtiny.⁹³

Dalším důvodem, proč se duchovenstvo snažilo šířit lásku českému jazyku, můžeme vysledovat v historii a jejímu odkazu k antickým tradicím a jejich ideálům. Dle Petrbockova názoru české vlastenectví Stanislava Vydry, učitele, jenž významně ovlivnil A. J. Puchmajera, vycházelo z lásky k české historii a jazyku z Ciceronova výroku o přirozených základech lidské společnosti, kde je kromě humanity důležité „*společenství kmene, národa a jazyka, jimž jsou lidé nejvíce k sobě poutáni*“.⁹⁴

⁹¹ „založena roku 1774 hrabětem F. Kinským a šlechticem I. Bornem v saloně Nostickém, povýšená Josefem II. r. 1784 za veřejnou a Leopoldem II. na Královskou Českou Společnost Nauk...“ HANUŠ, J. *Národní museum a naše obrození. Kniha první. Kulturní a národní obrození šlechty české v XVIII. a v první půli XIX. století. Jeho význam pro založení a počátky musea*. B.p.v. Praha : Národní museum, 1921, s. 307.

⁹² HANUŠ, J. *Národní museum a naše obrození. Kniha první. Kulturní a národní obrození šlechty české v XVIII. a v první půli XIX. století. Jeho význam pro založení a počátky musea*. B.p.v. Praha : Národní museum, 1921, s. 342-343.

⁹³ HAUBELT, J. *Od němčiny k češtině*. [online]. [cit. 2011-11-22]. Dostupné na WWW: <http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/od_nemciny_k_cestine.html>.

⁹⁴ PETRBOCK, V. Stanislav Vydra Mezi Albínem a Jungmannem. In: *Mezi časy... Kultura a umění v Českých zemích kolem roku 1800*. 1. vyd. Praha : KLP – Koniasch Latin Press, 1999, s. 202.

4 ANTONÍN JAROSLAV PUCHMAJER

4.1 Mládí a studijní léta

Antonín Puchmajer – viz obr. č. 9, se narodil 7. ledna 1769 v Týně nad Vltavou. Prostřední české jméno Jaroslav si přidal později, podle tehdejšího zvyku buditelů, neboť běžným signálem příslušnosti k vlastenecké skupině se stalo tzv. vlastenecké jméno. To se připojovalo, pod tehdejším vlivem dobové trojmennosti, hned za jméno křestní. Vyznačovalo se slovanským tvarem nebo odkazovalo na některou významnou osobnost slovanských dějin. Šlo o demonstrativní přihlášení se k české kultuře, k hodnotám slovanství a češství jako hodnotám nejvyšším.⁹⁵ Vzorem pro výběr tohoto jména byl Puchmajerovi statečný předek Jaroslav z rodu Šternberků⁹⁶, kterého si velmi vážil. Další člen tohoto rodu, Joachim Šternberk, později významně zasáhl do jeho života, když si jej vybral na přímluvu Josefa Dobrovského jako faráře na své radnické panství.⁹⁷

Puchmajer pocházel ze skromných rodinných poměrů, maminka Anna pečovala o Antonína, druhorozeného syna, a jeho dvě sestry,⁹⁸ otec Karel Puchmajer zabezpečoval rodinu z výdělku jirchářské dílny a z výnosů malého hospodářství.⁹⁹ Svá školní léta strávil v rodném městě, kde se o jeho vzdělání staral zejména vltavotýnský kaplan Josef Valouch¹⁰⁰, poskytující mladému

⁹⁵ K nejčtetnějším jménům patřila jména zakončená na -slav (Vladislav, Ladislav, Boleslav), za kterými následovala jména s příponami -mír, -mil (Bohumír, Myslimír, Bohumil, Vlastimil). MACURA, V. *Znamení zrodu / České obrození jako kulturní typ* /. 2 vyd. Jinočany : H&H, 1995, s. 122.

⁹⁶ Jaroslav ze Šternberka je dle historiků fiktivní postava šlechtice, který se měl zasadit v bitvě u Olomouce v roce 1241 o záchranu Moravy před vpádem Mongolů. ENDERS, J. *K mongolskému vpádu na Moravu r. 1241*. [online]. [cit. 2011-11-4]. Dostupné na WWW: <<http://kix.fsv.cvut.cz/~gagan/jag/rukopisy/osobnost/jaroslav/jaros.htm>>.

⁹⁷ JINDŘICH, K. Kulturně společenské dění na Radnicku v době A. J. Puchmajera. In *Jeden jazyk naše heslo buď I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 199-200.

⁹⁸ CÍSAŘ, J. *Ctil múzy, vlast a národnost*. B.p.v., Týn nad Vltavou : Městské muzeum v Týně nad Vltavou, 1989, s. 2.

⁹⁹ NOVOTNÝ, Miroslav, A. J. Puchmajer a jižní Čechy, In *Jeden jazyk naše heslo buď I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 118.

¹⁰⁰ CÍSAŘ, J. *Ctil múzy, vlast a národnost*. B.p.v., Týn nad Vltavou : Městské muzeum v Týně nad Vltavou, 1989, s. 2.

Puchmajerovi základy latiny. Gymnazijní léta prožil v Českých Budějovicích, kde bylo školství vedeno řeholníky z řádu piaristů.¹⁰¹

První konkrétní údaj o Puchmajerových studiích představuje zápis z roku 1783, který ukazuje, že patřil mezi výborné studenty. Přes překvapivou neznalost němčiny se přenesl velmi zdárně a jednotlivé předměty absolvoval s hodnocením eminenter – výtečně. Během studia obrátil svůj zájem k románské oblasti, s čímž souvisela i znalost francouzštiny a španělštiny.¹⁰² Puchmajerův budoucí vztah k poezii velmi významně ovlivnil P. Albert Egelseer.¹⁰³

Po skončení gymnaziálních studií přešel A. J. Puchmajer do Prahy na Univerzitu Karlo-Ferdinandovu, kde se věnoval nejprve filozofii. Tehdejší obsazení učitelského sboru mělo velký vliv na jeho vztah k literatuře, neboť strávil mnoho času čtením děl francouzských, španělských, italských, anglických a německých spisovatelů. Velmi si oblíbil matematika, pedagoga a jezuitského kazatele Stanislava Vydra,¹⁰⁴ který vedl své žáky k lásce k vlasti a rodnému jazyku. Avšak nejvíce v něm vlastenecké cítění probudilo setkání se spolužákem Šebestiánem Hněvkovským¹⁰⁵ v roce 1791.¹⁰⁶

¹⁰¹ NOVOTNÝ, Miroslav, A. J. Puchmajer a jižní Čechy. In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 119-120.

¹⁰² CÍSAŘ, J. *Ctil múzy, vlast a národnost*. B.p.v., Týn nad Vltavou : Městské muzeum v Týně nad Vltavou, 1989, s. 3.

¹⁰³ NOVOTNÝ, Miroslav, A. J. Puchmajer a jižní Čechy. In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 121.

¹⁰⁴ „Není jistě náhodné, že je Vydra uveden jako subskribent právě ve druhém svazku *Sebrání básní a zpěvů (1797)*...“ PETRBOK, V. Stanislav Vydra-Mezi Albínem a Jungmannem, In: *Mezi časy... Kultura a umění v Českých zemích kolem roku 1800*. 1. vyd. Praha : KLP – Koniasch Latin Press, 1999, s. 201.

¹⁰⁵ Josef Vojtěch Sedláček popisuje rozhodující okamžik, kdy se Puchmajer rozhodl věnovat českému jazyku: „*Jak se tedy budoucí německý spisovatel, jsa seznámen se všemi spisovateli osvícenských národů, podivil, patře, že Hněvkovský, který též po osvícenosti žíznil, s českou knihou se obírá? Hněvkovský na ousměšnou Puchmajerovu otázku odpověděl: „že němčinou svou nosí dříví do lesa, že Němcové málo mu toho budou vděk mítí, a že vlast a dobří Čechové i malé podniknutí vděčně přijmou.*“ PUCHMAJER, A. J. Fialky. V Praze 1833 tiskem Jana Host. Pospíšila, s. 10. [online]. [cit. 2011-11-4]. Dostupné na WWW: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowPageDoc.do?id=933082&mcp=&idpi=13653843&autor=Puchmajer_Anton%C3%ADn_Jaroslav>.

¹⁰⁶ CÍSAŘ, J. *Ctil múzy, vlast a národnost*. B.p.v., Týn nad Vltavou : Městské muzeum v Týně nad Vltavou, 1989, s. 3-4.

Na přání rodičů se Puchmajer po ukončení studia filozofie věnoval studiu bohosloví. Pod vlivem Josefa Dobrovského se naučil rusky a polsky. V roce 1796 byl vysvěcen v Českých Budějovicích na kněze. Tragicky proběhlo v jeho rodném městě slavnostní vysvěcení 15. března téhož roku. Bylo přerušeno mohutným požárem, při kterém shořel i Puchmajerův rodný dům, včetně nákladu prvního almanachu.¹⁰⁷

4.2 Literární tvorba

Již zmíněné jazykové nadání vedlo Puchmajera k myšlence věnovat se během studií v Českých Budějovicích překladatelské činnosti. Pokusil se přeložit do němčiny román „*Lazarillo de tormés*“ španělského autora 16. století Diega Hurtada de Mendozy, avšak nakladatel odmítl překlad vydat. Puchmajer se nenechal odradit a po setkání s Š. Hněvkovským se zaměřil na studium mateřského jazyka s cílem povznést jej, rozšířit slovní zásobu a využít ho i umělecky. Roku 1791 proto vznikl Puchmírovský literární spolek, označovaný za tzv. první novočeskou básnickou školu. Vzorem bylo seskupení mladých německých básníků, známých jako „*Göttinger Dichterbund*“¹⁰⁸, kteří bojovali za uchování poezie napodobováním národních písní. Kromě Puchmajera se členy spolku stali Šebestián Hněvkovský, bratři Vojtěch a Jan Nejedlí z Žebráku, Bohumil Štěpnička, Prokop František Šedivý, Bohuslav Táhlic či Juraj Palkovič.¹⁰⁹ Z této skupiny s Puchmajerem blíže spolupracovali první tři jmenovaní. Šlo spíše o neformální seskupení jedinců spjatých nadšením pro národ a osobním i profesním přátelstvím. Sami mezi sebou intenzivně komunikovali, avšak s ostatními vlasteneckými kroužky, které vznikly okolo Josefa Jungmanna v Praze, Jana Jeníka z Bratřic, Josefa Františka

¹⁰⁷ CÍSAŘ, J. *Ctil múzy, vlast a národnost*. B.p.v., Týn nad Vltavou : Městské muzeum v Týně nad Vltavou, 1989, s. 4-8.

¹⁰⁸ Patřili sem např. Gotfried August Bürger, Johann Heinrich Voss, Friedrich Leopold zu Stolberg-Stolberg, Archiv IT. [online]. [cit. 2010-11-27]. Dostupné na WWW: <<http://www.archive.org/stream/gttingerdichte00prutuoft#page/n5/mode/2up>>.

¹⁰⁹ CÍSAŘ, J. *Ctil múzy, vlast a národnost*. B.p.v., Týn nad Vltavou : Městské muzeum v Týně nad Vltavou, 1989, s. 7.

Rautenkrance na Kutnohorsku nebo Josefa Zieglera na Hradecku se nestýkali.¹¹⁰

4.2.1 Puchmajerovy almanachy a překlady

Rukopis prvního almanachu byl předložen cenzorovi Františku Faustinu Procházce, který se netajil svými výhradami vůči básnickému projevu v češtině a doporučil jeho přepracování. S tímto vydáním se seznámil Josef Dobrovský a poradil jim se stavbou verše, prosodií a jazykovým rytmem. V roce 1795 byl almanach pod názvem „*Sebrání básní a zpěvů*“ – viz obr. č. 3, vydán a připsán Josefu Dobrovskému uvedenému na titulní straně, neboť dedikace díla významným osobnostem měla za cíl získat jejich přízeň a zajistit tak další okruh čtenářů. Druhý almanach vyšel pod stejným názvem roku 1797 během pobytu Puchmajera v německé obci Ktiš na Krumlovsku. Byl uveden předmluvou, patrně poukazující na potlačovanou češtinu, s názvem „*Hlas volajícího na poušti*“.¹¹¹

Během Puchmajerova působení v Prachaticích vychází třetí almanach s názvem „*Nové básně*“ (1798), věnovaný hraběti Joachimovi ze Šternberka. Zde dochází ke sblížení mezi Šternberky a Puchmajerem, když Joachim Šternberk přispěl finanční částkou k vydání třetího svazku „*Sebrání básní a zpěvů*“.¹¹² V letech 1800-1804 působil Puchmajer jako administrátor u svého strýce v Kamenném Újezdu u Českých Budějovic. Zde vydal roku 1802 své čtvrté dílo věnované Františkovi Šternberkovi a to pod stejným názvem. Po krátkém působení v Jinonicích u Prahy (1804-1805) a v Citolibech u Loun, kde již byl farářem, se díky Josefu Dobrovskému stal v roce 1806 farářem v Radnicích na Rokycansku. Zde vyšel zásluhou Kašpara Šternberka v roce

¹¹⁰ HLAVAČKA, M. Clarissime domine, mnoho-li Vaše fara vynáší? In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 213.

¹¹¹ CÍSAŘ, J. *Ctil múzy, vlast a národnost*. B.p.v., Týn nad Vltavou : Městské muzeum v Týně nad Vltavou, 1989, s. 7-8.

¹¹² MAJER, J. Ke vztahům Kaspara hraběte Sternberga a Antonína Jaroslava Puchmajera. In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 99.

1814 jeho pátý almanach.¹¹³ Dle Viktora Viktory měly almanachy konstituující význam, neboť se zabývaly problematikou výstavby verše. Vlastní básnická tvorba vycházela z anakreontické inspirace a stavěla na klasicismu a preromantismu.¹¹⁴

Hlavním smyslem básnické skupiny bylo získat pro český jazyk a národ vzdělané střední vrstvy a dokázat, že český jazyk je schopen vytvářet moderní druhy básní, neboť „...*je v nich lahoda i síla, je v nich čistá, pružná mluva a přízvukový rytmus na svou dobu tak dokonalý, že kromě překladů Jungmannových marně se ohlížíme po vrstevníkovi, jenž by s Puchmajerem mohl závodit*“.¹¹⁵

Puchmajerovo dílo však nespočívalo jen v básnické tvorbě výše uvedených almanachů. Známý je například jeho překlad Chrámu Gnidského od Charlese Luise Montesquieua nebo přebásnění La Fontaineových Bajek.¹¹⁶ Pro překladatelskou činnost v této době je charakteristická pozice originálu ve formě podnětu. Puchmajer se částečně inspiroval překladem polského autora Franciszka Kniaźnina. Tento postup, specifický nejen v české literatuře, neoznačoval původní zdroj originálu. Jednalo se převážně o parafrázi překladu, avšak vzhledem k nevyhraněnosti praxe a osobnímu přínosu autora lze chápat Puchmajerovy překlady jako samostatné dílo.¹¹⁷

Z filologické tvorby vyčnívá Pravopis rusko-český vydaný v roce 1805. Obsah se soustředil na způsob přepisu českého textu do azbuky a charakteristiku základních rozdílů mezi oběma jazyky. Podnětem pro jeho publikaci bylo Puchmajerovo rozhodnutí napomoci sblížení slovanských národů, neboť na sklonku 18. a počátkem 19. století přicházelo české

¹¹³ HLAVAČKA, M. Clarissime domine, mnoho-li Vaše fara vynáší? In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 212

¹¹⁴ VIKTORA, V. Antonín Jaroslav Puchmajer homiletik. In: *Mezi časy.... Kultura a umění v Českých zemích kolem roku 1800*, 1. vyd. Praha : KLP – Koniasch Latin Press, 1999, s. 209.

¹¹⁵ VLČEK, J. *Dějiny české literatury II*. 5. vyd. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, n. p., 1960, s. 172.

¹¹⁶ VLČEK, J. *Z dějin české literatury*. B.p. v., Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, n. p. : Praha, 1960, s. 34-38.

¹¹⁷ VIKTORA, V. K pramenům národní literatury. 1. vyd. Plzeň : Fraus, 2003, s. 200.

obyvatelstvo do kontaktu s ruskými vojsky táhnoucími na Francouze. Ještě významnější bylo dokončení mluvnice ruského jazyka. Pracoval na ní více než deset let a byla vydána v roce 1820 pod názvem „*Lehrgebäude der russischen Sprache. Nach dem Lehrgebäude der böhmischen Sprache des Hrn. Abbé Dobrovský*“. Přestože je psána německy, nezapomíná autor na českého čtenáře a při vysvětlování některých jevů používá příklady z češtiny. Pochvalnou předmluvu k ní napsal osobně Josef Dobrovský.¹¹⁸ Vyzdvihuje ji jako dílo, které vychází ze správných pravidel, vhodně propracované a metodicky vedené.¹¹⁹ Učebnice byla oceněna i petrohradskou Akademií věd a jeden výtisk obdržela za svého pobytu v Čechách v roce 1820 ruská carevna Marie Fjodorovna. Dodnes je význam této učebnice, založené na vědeckých základech, kladně hodnocen odbornou veřejností.¹²⁰ Mezi další Puchmajerovy aktivity patřila spolupráce na prvním a druhém dílu německo-českého slovníku Josefa Dobrovského.

Puchmajer se, dle vzoru osvícenského faráře, snažil svými překlady pomoci venkovským obyvatelům Radnic. V roce 1817 přeložil do češtiny příručku určenou pro zemědělce pod názvem „*Krátké poučení o hospodářství polním pro obecní lid*“, koncipovanou do formy otázek a odpovědí. Obsahovala kapitoly o pěstování krmných rostlin – jetele a vojtěšky, návody jak dojít k vyšším výnosům v rostlinné výrobě nebo prospěšnosti chovu ovcí¹²¹ a tím možnosti získat peníze či obilí potřebné na

¹¹⁸ SVOBODOVÁ, J. Vztah Antonína J. Puchmajera k ruštině. In *Jeden jazyk naše heslo bud'!* A. J. Puchmajer. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 127-131.

¹¹⁹ „*Kleirheit der Regeln, paffende Beyspiele, gefchicktes Zufammenftellen zerftreuter Bemerkungen, und überhaupt methodifches Verfahren, geben dem ganzen Werke einen Vorzug, den unparteyische Beurtheiler nicht verkennen werden*“. Anton Jaroflaw. Puchmayer *Lehrgebäude der ruffifchen Sprache. Nach dem Lehrgebäude der böhmifchen Sprache des Hrn. Abbé Dobrowfky*. Jasnost pravidel, odpovídající příklady, obratné sestavení roztroušených vysvětlivek a celkový metodický postup dávají celé práci přednost, kterou nezaujatý recenzent nepodceňuje. Překlad autorka. HORÁLEK, K., HEŘMAN, M. Spisy a projevy Josefa Dobrovského svazek XIII. Josef Dobrovský, ROSSICA. 1. vyd. Praha : Československá akademie věd, 1953, s. 119.

¹²⁰ MĚLNIČENKO, O. M., *Об одном забытом учебнике русского языка для чехов*. Bohemistyka 2003, nr 2, ISSN 1642–9893. [online]. [cit. 2012-01-29]. Dostupné na WWW: <http://www.bohemistyka.pl/artykuly/2003/ART_Mielniczenko.pdf>.

¹²¹ Chov ovcí, zejména španělského plemene doporučovala příručka faráře Františka Engelthalera z Oseka, radnického rodáka, na kterou Puchmajer navázal. PODLAHA, A.

výkup z roboty. Tento výkup umožňovaly tereziánské i josefinské reformy.¹²² Puchmajerův vztah k obyvatelům Radnic dokládá kultivace kopce za Radnicemi, kde zaměstnával městskou chudinu. Nakonec se mu toto místo stalo osudným, neboť se zde při dohledu nad pracemi poranil a na následky úrazu dne 29. 9. 1820 zemřel.¹²³ Na jeho počest nese lokalita název Puchmírka.¹²⁴

Velkou oporu měl A. J. Puchmajer v Kašparu Šternberkovi, vášnivém botanikovi, který po smrti svého bratra Joachima v roce 1808 přesídlil do Čech a převzal rodové panství, jehož centrem byly právě Radnice na Rokycansku. Tento neobyčejně vzdělaný muž věnoval svůj zájem pozorování přírody a botanickému studiu, při kterém využíval svých znalostí francouzštiny, němčiny, latiny a později i češtiny. Na svém panství řídil důlní činnost, v čemž mu významně pomáhal hormistr - mineraolog Jan Tadeáš Lindacker a důlní měřič - entomolog Jan Daniel Preissler. Výsledek jejich spolupráce se v roce 1822¹²⁵ pod názvem Šternbersko-lindackerovská sbírka stal součástí Šternberkova daru Vlasteneckému muzeu v Praze, na jehož založení se v roce 1818 podílel.¹²⁶ Bohaté botanické sbírky shromažďoval v zámku na Březině. Jeho součástí byly vytápěné skleníky a rozsáhlý anglický park s množstvím cizokrajných dřevin. Díky svému zájmu se sblížil s řadou pražských vědců, a to prostřednictvím Královské české společnosti nauk, která jej v roce 1813 jmenovala čestným členem.

Posvátná místa království Českého. Dědictví sv Jana Nepomuckého, 1910, s. 199. [online]. [cit. 2010-04-27]. Dostupné na WWW: <http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowPageDoc.do?id=528309&mcp=&idpi=1034324&author=Podlaha_Anton%C3%ADn>.

¹²² JINDŘICH, K. Kulturně společenské dění na Radnicku v době A. J. Puchmajera. In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 200.

¹²³ HLAVAČKA, M. Clarissime domine, mnoho-li Vaše fara vynáší? In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 212.

¹²⁴ JINDŘICH, K. Kulturně společenské dění na Radnicku v době A. J. Puchmajera. In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 201.

¹²⁵ MAJER, J. *Kašpar Šternberk*. 1. vyd. Praha : Academia, 1997, s. 58-59.

¹²⁶ MAJER, J. Ke vztahům Kaspara hraběte Sternberga a Antonína Jaroslava Puchmajera. In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 100.

Za účasti bratrance Františka Šternberka se seznámil s Josefem Dobrovským a jejich vztah se postupně proměnil, díky spolupráci v době zakládání Vlasteneckého muzea, v přátelství.¹²⁷ Písemné i osobní kontakty udržoval s mnoha významnými osobnostmi té doby, například s J. W. Goethem, který se také zajímal o geologii.¹²⁸

Hlavní Šternberkův zájem se však upínal k dokončení pojednání o historii botaniky v Čechách s názvem „*Abhandlung über die Pflanzenkunde in Böhmen*“, jehož první díl vyšel v roce 1817 a druhý v roce 1818. Na českém překladu s názvem „*Pojednání o bylinářství v Čechách*“ se podílel Antonín Jaroslav Puchmajer.¹²⁹ Právě díky této práci se A. J. Puchmajer ještě více sblížil s K. Šternberkem, jenž převzal záštitu nad první „*Českou čtenářskou obcí radnickou*“ a napomohl intervencí u českého purkrabího k jejímu schválení. Nově založené společnosti věnoval K. Šternberk jako vklad celkem 96 knih. Pozornost věnoval Puchmajer podrobnému popisu výpůjčního řádu. Ten udával postup i při čtení novin, jejichž každé číslo putovalo od ředitele k výběřčímu a od něj až ke knihovníkovi, jenž jej uložil. Výpůjční systém určoval, že ten, kdo si knihu půjčí, napíše své jméno do sešitu a při vrácení knihy své jméno podtrhne. Výpůjční doba byla stanovena dle počtu stran, od týdne do čtrnácti dnů. Poplatky činily za zápisné 2 zlaté, za každý týden 1 český. Na zakládací schůzi této instituce dne 18. 1. 1818 pronesl Puchmajer kromě jiného tato slova: „*Češi jsme a ušlechtilý jazyk náš... Hanba národu, který se za svou vlast, za svůj jazyk, za své dědy stydí. Co máme, od nich máme. Zde se nám ale jazyk odnímá, jazyk náš při ouřadech neslyší, ze škol vybírá, krvácí sice srdce naše nad tím, ale nezoufá, svědčí, že chceme české knihy čítati...*“.¹³⁰ V historii knihovnictví vyniká radnická společnost tím, že byla první úředně povolenou čtenářskou společností v Čechách, a ke svému

¹²⁷ MAJER, J. *Kašpar Šternberk*. 1. vyd. Praha : Academia, 1997, s. 60-61.

¹²⁸ Tamtéž, s. 68.

¹²⁹ MAJER, J. Ke vztahům Kaspara hraběte Sternberga a Antonína Jaroslava Puchmajera. In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 69.

¹³⁰ SUCHÁ, P. *Čtenářská společnost v Radnicích 1818-1968 (Historie prvního čtenářského spolku v Čechách)*. B.p.v. Radnice : Okresní knihovna v Rokycanech, 1968, s. 3-5,11.

češství se hlásila svými stanovami i programem. Byla vzorem pro další nadšence, neboť bezprostředně po jejím založení vznikla další čtenářská společnost ve Spáleném Poříčí a později i v dalších městech.¹³¹

O významném podílu vlastenecké šlechty na šíření národního obrození hovoří také J. Hanuš, který kromě K. Šternberka zmiňuje například hraběte K. Chotka, F. J. Kinského nebo F. A. Nostice.¹³²

4.2.2 První mluvnice romštiny

Jednou z méně známých Puchmajerových aktivit bylo sepsání romské mluvnice, včetně příručky zlodějské hantýrky, která vyšla roku 1821 pod názvem „*Románi Čib, das ist: Grammatik der Zigeuner Sprache, nebst einigen Fabeln in derselben. Dazu als Anhang die Hantýrka, oder die Čechische Diebessprache. Von Anton Jaroslav Puchmayer*“ - viz obr. č. 4, kde jsou v předmluvě uvedeny okolnosti vzniku mluvnice.¹³³ V dopise Josefu Dobrovskému ze dne 8. 2. 1820 uvádí Puchmajer: „*V Radnicích byla zadržena tlupa cikánů: muži byli posláni do Plzně, a ženy byly ponechány v Radnicích. Od těchto se nyní učím cikánsky, a pokud muži brzo nepřijdou, tak doufám, že dám dohromady malý cikánský slovník*“.¹³⁴ Skutečnost, že Puchmajer dokázal za pouhých deset týdnů sepsat a přeložit asi 1200 romských slov, je obdivuhodná. Nápomocný ohledně romské řeči mu byl asi dvanáctiletý romský chlapec, o němž se dokonce zmiňuje J. Kollár ve svém díle „*Slávy dcera*“: „*Nevidáno! tuto pode plotem sedí při rozžatém ohníku cikánče jen v bídném čechlíku, avšak výskot jeví za výskotem; já si dlouho troudím hlavu s potem, jako podíl tomu devlíku možno míti v slavském rájíku? Tu dí matka smavým se*

¹³¹ SUCHÁ, P. *Čtenářská společnost v Radnicích 1818-1968 (Historie prvního čtenářského spolku v Čechách)*. B.p.v. Radnice : Okresní knihovna v Rokycanech, 1968, s. 15.

¹³² HANUŠ, J. *Národní museum a naše obrození. Kniha první. Kulturní a národní obrození šlechty české v XVIII. a v první polovině XIX. století. Jeho význam pro založení a počátky musea*. B.p.v. Praha : Národní museum, 1921, s. 258, 278.

¹³³ KRBEČ, M. Josef Dobrovský a Antonín Jaroslav Puchmajer. In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 89.

¹³⁴ KRBEČ, M. Josef Dobrovský a Antonín Jaroslav Puchmajer. In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 88-89.

šepotem: *Hoše toto z českých Radnic Kálo jest, co Puchmírovi našemu „Romani Čib“ někdy předříkalo: Za tu známost o řeči nám danou místečko též přálo tu se mu, a z měst a vsí hned ven běží s hanou*.¹³⁵ Autor si kladl v tomto ohledu za svůj cíl, „jako apoštol k vzdělání cikánů přispětí“¹³⁶. Puchmajer uvádí, že česky se cikán nazývá Rom (muž) nebo Kálo (černý). Rom se pak v Čechách dělí na dvě odnože, vlastní Kálo, jehož otec pochází z Uher a má své zaměstnání, povětšinou kovářské, a druhou odnož nazvanou Párno (bílí), patřící k národnostem nižších tříd, která se živí převážně handlováním s koňmi nebo hádáním z rukou. Zajímavý je Puchmajerův dotaz ohledně překladu slova *zloděj*, neboť mu bylo sděleno, že takové slovo nemají.¹³⁷

Součástí textu bylo také uvedení bajek a pohádek, které jsou v mluvnici jako jediné zaznamenány ve trojím jazyce - viz bajka: „*Bachtali th' e Pchurdyni / Netopyř a Lasyce / Die Fledermaus und das Wiesel*“.¹³⁸ Dílo bylo inspirací pro řadu následovníků, jako hlavní pramen svého spisu uvádí Puchmajerovu mluvnici také Josef Ješina, který ji pod názvem „*Románi Čib čili Cikánský jazyk*“ vydal roku 1880, aby na konkrétních ukázkách doložil vývoj a zvláštnosti tohoto jazyka.¹³⁹

4.2.3 Osvícenský postoj k husitskému hnutí v Puchmajerových textech

Z hlediska dobové výjimečnosti je vhodné představit vztah Antonína Jaroslava Puchmajera k tematice husitství a to na jeho oslavné ódě věnované Janu Žižkovi z Trocnova, jež byla vydaná ve 4. svazku almanachů v roce 1802.

Již výběr námětu spatřuje Viktor Viktora ve svém hodnocení jako velmi odvážný, neboť do té doby bylo husitství ožehavým tématem. Hovoří o tom, že

¹³⁵ Zpěv IV. Lethe, verš 529. [online]. [cit. 2010-04-27]. Dostupné na WWW: <http://zlatyfond.sme.sk/dielo/142/Kollar_Slavy-dcera/5>.

¹³⁶ VÉVODA, R. Antonín Jaroslav Puchmajer jako katolický kněz. In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 81.

¹³⁷ KRBEČ, M. Josef Dobrovský a Antonín Jaroslav Puchmajer. In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 88.

¹³⁸ Tamtéž, s. 90.

¹³⁹ JEŠINA, J. *Románi Čib čili cikánský jazyk dle Ant. Puchmajera uspořádal a rozšířil P. Josef Ješina*. B.p. v. Praha : J. Ješina, 1880. SVK Plzeň, signatura N 3J 18.

šlo o výrazný obrat ve vztahu ke kacířství, které bylo předchozími barokními kazateli odsuzováno a velmi negativně hodnoceno.¹⁴⁰ Jak uvádí Rudolf Vévoda, nově, dle principu osvícenské náboženské snášenlivosti, přestali být husité kacíři a stali se hrdiny slavné národní minulosti. Požadavek doby velel ke kacířství přistupovat s maximální blahovůlí a k trestům se uchýlovat jen v případě, když: „...jiným způsobem nelze blud z obce vyhladit“.¹⁴¹ Také přístup k Židům a jinověrcům měl být laskavý a přátelský, na Rusy a Srby se již nenahlíželo jako na rozkolníky, ale jako na slovanské bratry. Občanská smířlivost a tolerance byly pokládány za základní vlastnosti josefinského faráře.¹⁴²

I když postava Jana Husa zůstávala v osvícenství stále problémovou, osobnost Jana Žižky byla prezentována již smířlivěji, z nového úhlu pohledu, a to jako významného vojevůdce. Podle Viktora Viktory byl Žižka i v kruzích mocnářství zabývajících se vojenskou historií řazen do panteonu slavných vojevůdců, jejichž věhlas a proslulost byla využita například v době napoleonských válek.¹⁴³ Skutečnost, že katolický kněz byl autorem ódy na Jana Žižku, nebyla ve své době běžnou. Možnou inspirací mohlo být Puchmajerovi vyprávění jeho matky, která mu prozradila, že ji porodní bolesti překvapily na poli, podobně jako matku Žižkovu: „*Neboť rodiče byvše přes pole, když se vracovali domů, v širém poli přepadly bolesti porodu matku, tak že jen s schvátavostí a těžkostí se skrýti ve stavu byli, nemohouce domova dosáhnouti*“¹⁴⁴. Puchmajer tedy mohl nabýt přesvědčení, že bude literárním

¹⁴⁰ VIKTORA, V. *K pramenům národní literatury*. 1. vyd. Plzeň : Fraus, 2003, s. 204.

¹⁴¹ VÉVODA, R. Antonín Jaroslav Puchmajer jako katolický kněz. In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 80.

¹⁴² Tamtéž, s. 79-80.

¹⁴³ VIKTORA, V. Puchmajerova Óda na Jana Žižku z Trocnova. In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 22.

¹⁴⁴ SEDLÁČEK, J. V. *Životopis Jaroslawa Antonjna Puchmagera, ze zbírky sobe od nekterých jeho přátel podané, V Plzni 1824 písmem a nákladem Leopolda Raynera*. s. 6. [online]. [cit. 2011-11-4]. Dostupné na WWW: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowPageDoc.do?id=4765921&mcp=&s=djvu&author=Puchmajer_Anton%C3%ADn_Jaroslav>.

Žižkou.¹⁴⁵ Celá óda je koncipována jako oslava statečného věrného bojovníka, avšak v závěru namísto heroického vyvrcholení dochází k nelogickému vyústění, když Puchmajer zmiňuje i destruktivní Žižkovy excesy:

*„Ach, jakž ten věnec, v střevích vlasti brodě,
Svých bratří krví pokropil,
Kdyžs potom zle, vše lidství s sebe shodě
Se zbraně na ni uchopil,
A dost jí žele natropil.
Nač zemanům a mnichům páchal škodu?
A pustě vzteku otěže
Hnal na tvrze a na věže?
Čis mněl, že jest to ještěrcího rodu;
Zde pověr skrejš, tam loupeže...“?*¹⁴⁶

O tom, zda se Puchmajer dostal do potíží s církevní hierarchií, není dostupná informace. Důvod, proč zvolil autor takovýto závěr, může spočívat v určité autocenzuře, ve vlastním vědomí katolického kněze. Viktor Viktora vysvětluje tuto skutečnost jako výraz Puchmajerova osvícenského postoje, který se nevyhýbá pozitivním i negativním událostem doby. Také lze formulovat hypotézu, že pod vlivem romantismu se autorovi vymkla z rukou forma kompozice, což vedlo k připojení protimluvneho závěru.¹⁴⁷

V závěru této kapitoly lze zmínit názor R. Zuberu, který hovoří o vztahu a postoji katolických historiků k Husovi. Ve své práci cituje jezuitu Ignáce Poppa (1697-1765), autora příruček církevních dějin¹⁴⁸, který mluví o Janu

¹⁴⁵ VIKTORA, V. Puchmajerova Óda na Jana Žižku z Trocnova. In *Jeden jazyk naše heslo bud'!* A. J. Puchmajer. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 23.

¹⁴⁶ PUCHMAJER, A. J. *Fialky*. V Praze 1833 tiskem Jana Host. Pospíšila, s. 15. [online]. [cit. 2011-11-4]. Dostupné na WWW: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowPageDoc.do?id=933145&mcp=18310&s=djvu&author=Puchmajer_Anton%C3%ADn_Jaroslav>.

¹⁴⁷ VIKTORA, V. Antonín Jaroslav Puchmajer homiletik. In *Mezi časy...Kultura a umění v českých zemích kolem r. 1800*. 1. vyd. Praha : KLP – Koniasch Latin Pres, 1999, s. 209

¹⁴⁸ *Historia ecclesiastica pro candidatis theologiae* z r. 1754 a *Ecclesiae sanctae epitome historica* z r. 1755. ZUBER, R. *Osudy moravské církve v 18. století II*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2003, s. 67.

Husovi, jenž se: „...dal svést nešťastným darem hledat nové názory“.¹⁴⁹ Tato interpretace povýšila vyhlášeného heretika na mravně bezúhonnou osobnost, která zbloudila ve snaze najít novou cestu. Popp je tímto názorem považován za prvního, kdo se v pobělohorské historiografii, ovlivněné Balbínem, začal věcněji dívat na Husa dle poučky, že blud je třeba zamítat, ale bloudící osobu milovat. Dle Zuberu bývá změněný postoj katolických historiků přičítán až M. A. Voigtovi.¹⁵⁰

5 A. J. PUCHMAJER – HOMILETIK

I když svá první léta kněžské služby strávil Antonín Puchmajer v jižních Čechách, které byly svědkem jeho prvních básnických počínů, nakonec zakotvil na šternberském panství v Radnicích u Plzně, kde setrval až do své smrti v roce 1820.¹⁵¹ Fara se v Radnicích nacházela na náměstí, hned za kostelem sv. Václava - viz obr. č. 7, 8. Zde, v centru veškerého dění, se scházel se svými přáteli a příznivci.

5.1 Sbírky Nedělní kázání a Sváteční kázání

Osobnost A. J. Puchmajera jako kazatele je možné nejlépe poznat z jeho kázání¹⁵² dochovaných ve sbírkách „Nedělní kázání“ z roku 1825 a „Sváteční

¹⁴⁹ ZUBER, R. *Osudy moravské církve v 18. století II*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2003, s. 68.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 67-68.

¹⁵¹ NOVOTNÝ, M. Antonín Jaroslav Puchmajer a jižní Čechy. In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 122.

¹⁵² V analýze textů je používán výraz kázání i homilie. Autorka práce si je vědoma současného rozlišení těchto výrazů, tak, jak to uvádí Jan Konzal: „*Základní formy služby svědeckým slovem: homilie - promluva na biblický text, oficiální hlásání božího slova v rámci bohoslužby. Patří ke stěžejním úkolům biskupa; ten pověřuje místo sebe kněze, jáhny a asistenty. Homilie má svůj legitimní střed Bibli nebo tajemství svátosti nebo slavnosti (nikoli katechezi!). Pomáhá posluchačům porozumět smyslu konkrétního zvěstování a identifikovat se s ním; kázání - projev nebo proslov mimo bohoslužbu, věnovaný zpravidla ideovému vedení; forma spíše už minulá, dosud sporadicky při lidových misiích nebo katechezi. V rámci bohoslužby není legitimní formou.*“ [online]. [cit. 2011-10-28]. Dostupné na WWW: <<http://www.getsemany.cz/node/2507>>.

kázání“ z roku 1826 – viz obr. č. 5.¹⁵³ Texty kázání přepsal Jakub Macan, mirošovský kaplan, a na jejich uspořádání se podílel mirošovský farář Vojtěch Nejedlý, Puchmajerův přítel. Ten také v předmluvě sbírky „*Nedělní kázání“* uvádí důvod pro jejich vydání: „*Puchmajerova kázání nikdy tím oumyslem psána nebyla, aby kdy na světlo vyšla. Smrt příčina jejich vydání jest. Neboť zdálo se mi zahodno, aby všecko, čím by se duch Puchmajerův seznaní mohl, byť to i sebe všednější bylo, Čechům do rukou se dostalo. Křesťan z nich ponaučení, Čech pravé a jadrné češtiny, spisovatel jemného a květného vyjádření, i myšlenek jímajících a vznešených nasbírá“.*¹⁵⁴ Sbírkou byly vydány posmrtně a neobsahují všechna proslovená kázání.

Svým rozsahem zahrnuje sbírka „*Sváteční kázání“* celkem dvacet dvě kázání, z nichž první nese název: „*Kázání na nový rok. Máme si připomínat dobrodiní, nám propůjčené; soužení přetrpěné; dobré učiněné neb opuštěné, a zlé spáchané“.*¹⁵⁵ Závěrečný text se jmenuje „*Kázání na den Narození Páně. Dnes se vyjevila dobrota, moudrost a mocnost Boží“.*¹⁵⁶

Svazek „*Nedělní kázání“* je svými jednapadesáti kázáními rozsáhlejší. Titulní kázání se jmenuje: „*Na neděli druhou adventní. O dobré pověsti a jejím užitku“*,¹⁵⁷ posledním je kázání: „*Na neděli poslední po Sv. Duchu. Kdo se víry a dobrých mravů spustí, ten se také vrchnosti své lehce zprotiví“.*¹⁵⁸ Texty nejsou datovány, jen výjimečně je uvedena lokalizace časová a místní: „*Na*

¹⁵³ autorka v této práci cituje z knihy, která obsahuje obě sbírky. Dostupné v Městském muzeu Radnice. Exemplář č. 24/74, H1342.

¹⁵⁴ PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice, Předmluva, s. 1.

¹⁵⁵ PUCHMAJER, A. J. *Sváteční kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice, Kázání na nový rok, s. 3.

¹⁵⁶ PUCHMAJER, A. J. *Sváteční kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice, Kázání na den Narození Páně, s. 194.

¹⁵⁷ PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice, Na neděli druhou adventní, s. 5.

¹⁵⁸ PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice, Na neděli poslední po Sv. Duchu, s. 364.

*neděli třináctou po svatém Duchu, toto kázání bylo držáno v Oujezdě blíž českých Budějovic, roku 1800“.*¹⁵⁹

5.1.1 Transkripce textů

Pro přiblížení textů kázání současnému čtenáři je postupováno dle zásad transkripce českých textů, které se snaží zachovat dobový charakter projevů a autenticity, při zachování správného porozumění obsahu sdělení. Sbírký jsou napsány česky, neobsahují latinské texty ani v biblických citacích.

Pro analýzu textů byl vybrán obsah sbírek z původní gotické fraktury¹⁶⁰ převeden do současné podoby latinky. Šlo zejména o transkripci zdvojeného „ff“ na „š“ a dalších zdvojených souhlásek, které byly přizpůsobeny dnešnímu stavu. U písmene „w“ je změna na „v“, u písmena „g“ (ve funkci hlásky *j*) a „y“ (po samohlásce) došlo k transkripci na „j“, popřípadě koncového „j“ na „í“, jak to můžeme vidět na příkladu slova *wffedněgffj* (všednější). Tvar písmen „y“ – „i“ je přizpůsoben dnešním pravidlům českého pravopisu („v nouzy“, „dát sýlu“, „cýrkev“, „mezy ním“, „zysk“, „cýtiti“). V odůvodněných případech jsou ponechána velká písmena (Bůh, Pán) jako výraz vyjádření úcty a vážnosti, neboť velké písmeno tímto zapadá do celkového kontextu kázání. V použití interpunkce byla snaha zachovat členění dle originálu, v textu se ve velké míře vyskytují středníky, patrně z důvodu dělení na výdechové celky.¹⁶¹ Patrně jde o pozůstatek barokního interpretačního úzu.

5.2 Formální stavba Puchmajerových homilií

Kompozice jednotlivých kázání vychází z promyšleného modelu, který zahrnuje tříprvkovou stavbu. Před úvodem cituje autor vždy text Písma, o němž

¹⁵⁹ PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice, Na neděli třináctou po svatém Duchu, s. 292.

¹⁶⁰ [online]. [cit. 2011-10-28]. Dostupné na WWW: <http://yo-lobo.eu/fraktura_a_kurent/index.php?file=index>.

¹⁶¹ VINTR, J. Zásady transkripce českých textů z barokní doby. *Listy filologické* 1998, roč. 121, s. 341-346. [online]. [cit. 2011-10-24]. Dostupné na WWW: <<http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/edicnipoznamka.aspx?id=VintrZasadyTranskripce>>.

chce hovořit, výjimku tvoří kázání např. na Velký Pátek¹⁶², kdy se evangelium nepředčítá. Následuje autorův úvod parafrázující hlavní myšlenku. Samostatně označený nadpis „*Pojednání*“ vystihuje hlavní část řeči a nakonec „*Závěrek*“ obsahující poučení i apel.¹⁶³

5.2.1 Úvod

Puchmajerovy úvody vyhovují podmínce všeobecnosti, která požaduje, aby byly vždy jiné, přiléhající k textu, a dostatečně seznámily posluchače s předmětem kázání. Pro zachování pozornosti posluchačů bylo důležité zvolit vhodnou délku úvodu tak, aby nebyl příliš rozsáhlý. Charakter úvodu je takový, že autor nejprve objasňuje událost zmíněné perikopy¹⁶⁴, poté se snaží sdělit, jaké z ní vyplývá poučení, a následně stanoví proposici neboli předmět kázání.¹⁶⁵

5.2.2 Pojednání

Hlavní částí řeči je pojednání, které má formálně dodržet přelom od konce úvodu k jasnému označení počátku pojednání. Jak Puchmajer uvádí například v kázání nazvaném: „*Já jsem pastýř dobrý. Jan 10,11: Kristus jest náš pastýř, o tom budu jednat v dílu prvním. My jsme jeho ovce, o tom v dílu druhém*“.¹⁶⁶ Po skončení prvního dílu autor posluchače opět upozorní: „*Kristus*

¹⁶² PUCHMAJER, A. J. *Sváteční kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice, Na Velký Pátek, s. 31.

¹⁶³ VÍTEK, J. Ant. Jar. Puchmajer jako kazatel. *Listy filologické*, roč. 61, 1934, s. 306.

¹⁶⁴ „Krátký úryvek biblického textu „např. z evangelia“ přinášející poselství či zvěstování, který se čte při bohoslužbě, řecké „perikópto“ znamená vysekávat.“ [online]. [cit. 2011-10-25]. Dostupné na WWW: <<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/perikopa>>

¹⁶⁵ VÍTEK, J. Ant. Jar. Puchmajer jako kazatel. *Listy filologické*, roč. 61, 1934, s. 307.

¹⁶⁶ PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na neděli druhou po velikonocích. Jiné kázání, s. 154.

jest tedy dobrý pastýř. Zdaliž pak ale my jsme také dobré ovce jeho? To sobě rozjímejme v dílu druhém“.¹⁶⁷ Poté následuje díl druhý.

5.2.3 Závěrek

V Puchmajerově podání tvoří závěr, autorem nazvaný závěrek, obvykle necelou jednu stranu, což mu vytýká Josef Vítek, který hovoří o přílišné stručnosti a neúplnosti závěru. Vadí mu neúplná rekapitulace vyřčeného a opomenutí celkového shrnutí myšlenek včetně nedostatečného citového vyjádření. Těmi by měl Puchmajer dosáhnout mohutnějšího dojmu ve smyslu účinnějšího působení na posluchače.¹⁶⁸ Puchmajer v závěru často prostými a mírnými slovy vypočítává, čeho se vyvarovat a jak dosáhnout spokojeného života, klade důraz na konkrétní činy, kterých se mají posluchači zdržet. Přemíru pokynů můžeme vidět například v kázání *„Na neděli sedmou o svatém Duchu“*, kde vypočítává: *„Střežme se všech činů zlých, vší licoměrné svatosti a pokrytství, zlých ohledů při vykonávání dobrých skutků, ale na to zvláště hledme, abychom nebyli jako zákoníci, kteří ty nejmenší maličkosti všemožně zachovávali: ale spravedlnost, víru a milosrdenství zanedbávali“*.¹⁶⁹

Jiný text kázání *„Na neděli třetí postní“* uvádí: *„Pročež vystříhejte se jich (klevetníků), jakožto vašich nepřátel, kteří vás jen do hanby a škody uvéstí chtějí. Kdo ale chce milovat pokoj a dobré dni míti, přestaň od zlého; a čiň dobře; krot' jazyk svůj, by nemluvil nic zlého; neklamejž jeden druhého, ale každý mluv pravdu s bližním svým; čiňme co jest bližnímu k prospěchu; mějme,*

¹⁶⁷ PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na neděli druhou po velikonocích. Jiné kázání, s. 157.

¹⁶⁸ VÍTEK, J. Ant. Jar. Puchmajer jako kazatel. *Listy filologické*, roč. 61, 1934, s. 310.

¹⁶⁹ PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na neděli sedmou po svatém Duchu. Jiné kázání, s. 253.

co na nás záleží, v obci i doma pokoj; hledejme ho a stíhejme ho a Bůh pokoje bude s námi¹⁷⁰.

5.3 Charakteristika kázání

5.3.1 Jazyk kázání

Žánrově je „Nedělní kázání“ věnováno základům a zásadám křesťanské morálky v kontextu praktických životních souvislostí, čemuž je přizpůsobena jazyková stylizace. Jak uvádí Helena Chýlová, převažují kratší věty i souvětí a celková struktura textu je jednodušší.¹⁷¹ Charakteristický pro jazyk kázání je použití výčtu s protikladem a opakováním slov: „*Láska boží to působí, že skrze hořkost k sladkosti, skrze soužení k radosti, skrze noc ke světlu, skrze ponížení k oslavení, a skrze časnou smrt k životu věčnému vedeni býváme*“.¹⁷² Bohatý výčet lze vidět v textu: „*Důvěřujme se silně v Boha, že práci naší požehná, starejme se nejen o tělo, alebrž více o duši, nejen bychom živi byli, alebrž v životě tom i poctiví, věrní, pracovití i svědomití, pokojní a ochotní, k chudým milosrdní, ke všem přívětiví, snášenliví, služební, dobročinní. V povolání svém bedliví, v pobožnosti horliví; ukazujme na sobě, že nás poctivost, šlechtnost, spravedlnost více těší, než peníze a statky*“.¹⁷³ Autor také užívá často jednoduchá přirovnání: „*Co jest život člověka? Sen, z kterého když se člověk probudí, nic není; pomíjitelný jako dým, on v oblak vstupuje; křehký jako sklo,*

¹⁷⁰ PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na neděli třetí postní. Jiné kázání, s. 113.

¹⁷¹ CHÝLOVÁ, H. Jazyk kázání Antonína Jaroslava Puchmajera. In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 47.

¹⁷² PUCHMAJER, A. J. *Sváteční kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Kázání na nový rok. Jiné kázání, s. 15.

¹⁷³ PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na neděli čtrnáctou po svatém Duchu, s. 309.

kratičký jako bublinka na vodě.¹⁷⁴ Výklad působí jednoduše, téměř civilně, je záměrně psán všedním jazykem, tak, aby byl projev přístupný posluchačům.

„*Sváteční kázání*“ se vyznačují patosem a reflexí, jež navozují atmosféru vybízející k rozjímání nad láskou k Bohu a vznešenými ctnostmi. Celkově je laděno pozitivně, autor zdůrazňuje důležitost vnitřního světa každého křesťana ve vztahu k životu, bez strachu z mocností pekelných. Zde je vidět patrný odklon od rozsáhlého výčtu líčení pekelných hrůz, jak lze spatřit v barokních textech. Jazyková stavba kázání vychází ze složitější výstavby textu, Puchmajerovo literární umění se ukazuje v užití dlouhých souvětí¹⁷⁵: „...*srdce naše tisícerych lahodných pocítovalo radostí, a duch náš, rozjímaje a přemýšleje, kochal se v svém rozumu a vtipu, veselil se v mnohých věcech, které slyšel neb čítal, upamatoval se na minulé, představoval sobě přítomné, navrhoval a staral se o budoucí...*“.¹⁷⁶

5.3.2 Druh kázání a jejich obsah

Jak uvádí Hroznata František Janoušek, téměř všechna tištěná kázání jsou homiliemi, což znamená, že se vážou k určitému biblickému textu. Jedná se o homilie na jeden verš, který si autor zvolil z evangelijní perikopy příslušné neděle nebo svátku. Celkové spojení biblického textu s vlastním kázáním hodnotí pozitivně, ačkoli z důvodu omezeného množství perikop pro celý rok bylo možné zvolit i jiný druh kázání než homilie.¹⁷⁷

¹⁷⁴ PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na neděli devátou po svatém Duchu, s. 264.

¹⁷⁵ CHÝLOVÁ, H. Jazyk kázání Antonína Jaroslava Puchmajera. In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 47.

¹⁷⁶ PUCHMAJER, A. J. *Sváteční kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Kázání na nový rok. Jiné kázání, s. 6.

¹⁷⁷ HROZNATA, F. J. K teologii Puchmajerových kázání. In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 54.

Svým obsahem jsou kázání zdrženlivá, bez emocionálních výjevů, ožívují je pouze evangelijní nebo starozákonní děje, autor neužívá exempla¹⁷⁸ z náboženského ani světského života. Jako příklad nejčastěji užívaných biblických textů uvádí Josef Vítek: „(Puchmajer)... poukazuje rád na příklady Starého i Nového zákona (Abraham obětuje Isáka (14/15), víra ze skutků; Gedeon-Mojžíš-Petr (33-4), Job, David (30), důvěra v Boha; židé na poušti, David po hříchu, Magdalena, první křesťané – pokání (137) apod.)“.¹⁷⁹ Puchmajerova kázání nabývají opravdovosti, když hovoří o životě farníků, když projevuje zájem a starostlivost pastýře, o to, co se v jeho farnosti děje. Z věrouky jsou v jeho textech zastoupena témata christologická a eschatologická. K věroučně nejhodnotnějším částem patří podle Hroznaty F. Janouška výklady o důvodech naděje na život věčný: „Život člověka jest cesta, a její cíl věčnost. Cesta ta dvojí jest, jedna ouzká, drsnatá, obtížná, trním a hložíím prorostlá, a toť cesta ctností: druhá jest široká, rozkošná, kvítím zlých žádostí posypaná, a toť jest cesta rozkoše. Rozvaž ó křesťane! kterou cestou putovat, ouzkou-li k s pasení, čili širokou k zahynutí?“¹⁸⁰ Za přínosné považuje také kázání o obcování (společenství) svatých: „Bůh otevřel nám poklady své moudrosti a prozřetelnosti, že nám Svaté dal za naše zástupce a ochránce; neboť nejpěknější skrze to uvedl pořádek“.¹⁸¹

Z teologického hlediska, jak uvádí Hroznata F. Janoušek, je na tuto dobu neobvyklý důraz Puchmajera k častému přijímání Krista v eucharistii, neboť tehdy se konalo sv. přijímání vlivem jansenismu pouze jednou za rok. Tímto krokem chtěl zřejmě povzbudit věřící k hlubšímu přijetí Krista.¹⁸² O Bohu a víře hovoří jako o dobrém Otci, který: „...všecky naše potřeby obstará“. Od

¹⁷⁸ exemplum (lat.) - příklad, vzor, objasnění [online]. [cit. 2011-10-25]. Dostupné na WWW: <<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/exemplum-lat>>.

¹⁷⁹ VÍTEK, J. Ant. Jar. Puchmajer jako kazatel. *Listy filologické*, roč. 61, 1934, s. 433.

¹⁸⁰ PUCHMAJER, A. J. *Sváteční kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Kázání na nový rok. Jiné kázání, s. 16-17.

¹⁸¹ PUCHMAJER, A. J. *Sváteční kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na den všech Svatých, s. 176.

¹⁸² HROZNATA, F. J. K teologii Puchmajerových kázání. In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 55.

posluchačů vyžaduje, aby: „od Boha pomoci očekávali, nic před sebe nebrali, co by se jemu znelíbilo, a na jeho otcovskou prozřetelnost s důvěrností spolehli“.¹⁸³

Ve srovnání s barokními texty nepoužívá autor emocionálně vypjatý slovník, charakteristický svojí dramatičností, dynamikou, obsáhlými slovními obrazy nebo detailními výčty. Puchmajerovy výrazové prostředky nepůsobí útočně nebo fanaticky. V kázání jsou použity přírodní motivy jako alegorická přirovnání, například stromu nebo semene. „*Jako zrnko hořčičné jedno jest z nejmenších zrn, když ale v zemích zvláště východních teplejších vzroste, bývá tak veliké, že vysokostí svou všecky stromy převyšuje. Tak i bylo křesťanství zpočátku*“.¹⁸⁴

Námětem projevů je péče o zdraví a život, kde varuje před přílišnými výstřelky : „*I bděme tedy nad sebou, a pečujme, bychom klenot zdraví a života svého tak drahý zachovali, a nepouštěli se do svévolných nebezpečností, v kterýchž ho ztratiti můžeme. My litujeme člověka, který se mrzák narodil, který neopatrností v dětství o zdraví svých oudů přišel, který ve vojně ten neb onen oud ztratil, aneb při jiné příležitosti, v které buď z lásky k bližnímu, buď z povinnosti pomocí jinému přispěti chtěl, ouhonu a škodu vzal; ale ten a takový má v srdci to potěšení, že nevinně trpí anebo že povolání svému zadost učinil; ale jakž nešťastný musí býti ten, kterému jeho svědomí předhazuje, že ouhonu a škodu, kterou trpí a nese, jest následkem a pokutou jeho neopatrnosti a lehkomyšlnosti...*“.¹⁸⁵

Dalším tématem jsou také rodičovské povinnosti k dětem : „*A ke komu mluvím? Bezpochyby k mnohým rodičům. Vědí-li ale všichni, a mám-li to opakovati, co rodiče povinni jsou dětem svým? Když otec a matka nic o zdraví*

¹⁸³ PUCHMAJER, A. J. *Sváteční kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Kázání na nový rok, s. 13.

¹⁸⁴ PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na neděli druhou po třech králích, s. 50.

¹⁸⁵ PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na neděli první postní, s. 92.

*a život svůj nedbají, jakž nepečliví a hanební jsou to rodiče! Když otec a matka zkázu na zdraví berou, kdož potom o dům se bude starati, zaopatřovati, v pořádku držeti? Jsou-li děti malé a chasa jakž obyčejně nezbedná, nezdivočiliž ty ubohé děti k své i rodičů žalosti a neštěstí? A ztratí-li docela a přijdou-li rodiče o život svou vinou, co bude z jejich dětí, a jakým svědomím se před Boha někdy představí“?*¹⁸⁶ „Rodiče...překládejte jim před oči smutné následky, kteří z neopatrnosti, z všetečného do nebezpečnosti se pouštění pocházejí; jak truchlivé příklady zanechala častěji divokost a bujnost, v neopatrném zacházení s koňmi, se zbraní, lezením na stromy po ptácích a ovoci, s drážděním některých zvířat, v náhlém napití se aneb ochlazení po velikém zahřátí, a těm podobné věci“.¹⁸⁷

Důraz klade také na vzájemnou toleranci a pomoc, která má vycházet ze společného zájmu, a to nejen v rodině, ale také v obci : „*Jsme-li povinni vším k tomu přispěti, by se pokoj zachoval v zemi ..., tím více by se zachoval v městě nebo ve vsi. ...Předně, my k prospěchu svému potřebujem rady a pomoci jiných lidí. Kdožpak jest tak rozumný a moudrý, aby sám vše věděl..? Celá obec, když její obyvatelé sobě rozumí, a jsou svorní, jakž sobě mnoho polehčiti mohou, kupříkladu při škodách pocházejících z povodně, od ohně, z pádu dobytčího, z hmyzu a těm podobných neštěstí?... Co jsem ale o celé obci řekl, to tím více platí o pokoji poddaných. Jakž může dům obstát, když jest mezi sebou rozdělen? Toť jest tím truchlivěji, když mezi rodiči a dětmi, mezi manžely, bratřími a sestrami, nejbližšími příbuznými, mezi hospodáři a chasou různice a sváry panují. Rád bych viděl takový dům, v kterém nesvornost panuje, aby v něm bylo štěstí a požehnání Boží“.*¹⁸⁸

Motiv smrti se u Puchmajera také vyskytuje, avšak v daleko mírnějším pojetí, bez hrozivého, odstrašujícího podtextu. Z jeho projevu je patrná snaha

¹⁸⁶ PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na neděli první postní, s. 92-93.

¹⁸⁷ PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na neděli druhou po třech králích, s. 95.

¹⁸⁸ PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na neděli druhou po třech králích, s. 110-111.

přirovnat smrt ke spánku a odpočinutí: „*Je-li smrt spaní, tedy předně jest odpočinutí po práci. A myšlenka tato má velmi mnoho, což nás potěšiti může. Nebo je-li pak to co strašlivého, když předzvídáme, že k odpočinutí přijíti máme? Netoužíme-li všichni po odpočinutí?...A proč bychom tedy my, pomyslíce sobě na smrt, měli se hroziti, ježto smrt nic není než spaní, kterým přicházíme k odpočinutí... Je-li smrt spaní, tedy za druhé nepřetrhuje oučinnost duše naší.... Je-li smrt spaní, tedy jest za třetí prostředek k přípravě nového života.*“¹⁸⁹ Podle V. Viktory se nesou kázání v didaktizujícím a moralizujícím duchu ve snaze působit na základní lidské ctnosti.¹⁹⁰

5.3.3 Racionalita v Puchmajerových kázáních

V obsahu Nedělních i Svátečních kázání se promítá autorův osobní přístup k životu s akcentem na racionální, rozumový výklad. Autor uvádí: „...*jaké prostředky, kterých vynakládati máme, bychom život svůj náležitě zachovali. 1. Dokonalý způsob a užívání rozumu. 2. Pracovitost. 3. Střídmost. 4. Slušné spoření. 5. Rozšafnost a dobré mravy.... Užívajíce rozumu spojme s rozumem slušnou pracovitost...Rozum toliko praví, co se činiti má; ale pracovitost působí a vykonává, co rozum radí, a jak to v skutek uvodí...Práce jest naše povolání a naše povinnost. K tomu Bůh člověka stvořil. Dal mu schopnost a sílu; kdo tedy nepracuje, zakopává svou hřivnu,... a musí někdy přísný oučet z ní klásti.*“¹⁹¹ Jak si všímá Helena Chýlová, Puchmajer hovoří: „*o dobré pověsti, o vystříhání se zlých tovaryšů, o povinnosti zachovat si život, o vystříhání se zbytečných nebezpečností.*“¹⁹² Tuto osvícenskou racionalitu mu vytýká Josef Vítek. Vidí ji ve výběru témat, v prioritě přirozené blaženosti před blažeností nadpозemskou, ve skutečnosti, že náboženství je

¹⁸⁹ PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na neděli druhou po třech králích, s. 360-362.

¹⁹⁰ VIKTORA, V. Antonín Jaroslav Puchmajer homiletik. In: *Mezi časy.... Kultura a umění v Českých zemích kolem roku 1800*, 1. vyd. Praha : KLP – Koniasch Latin Press, 1999, s. 212.

¹⁹¹ PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na neděli druhou po třech králích, s. 116-117.

¹⁹² CHÝLOVÁ, H. Jazyk kázání Antonína Jaroslava Puchmajera. In *Jeden jazyk naše heslo bud'* I A. J. Puchmajer. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 46.

Puchmajerovi pouze prostředkem ke zlepšení pozemského života. Hodnotí jeho řeč jako prostou, jednoduchou a střízlivou, dle tehdejších josefinských nařízení vedenou na způsob přátelské rozmluvy. V nich hovoří věčně, vedený snahou zajistit a zpříjemnit život každodenní i život budoucí.¹⁹³

Konkrétní příklad Puchmajerova racionálního přístupu můžeme vidět na kázání k radnickým a liblínským horníkům v den patronky horníků sv. Barbory, kteří jsou vybízeni nejen k opatrnosti a ostražitosti při práci pod zemí, ale zejména k ochraně svého zdraví. I když většina kázání není časově ohraničena, v tomto případě lze vysledovat, kdy a komu bylo určeno.¹⁹⁴ Kázání nese název „*Na sv. Barboru. Život náš má býti moudrý a svatý*“ – viz obr. č. 6.

„Ale co to vidím? Co chce toto dnes neobyčejné shromáždění? Vidím zde lampy, o kterých právě mluvím. K čemu tyto lampy, tyto kahance? Přišli jste na svatbu? Podťte ženiši křesťanští!... Shromáždili jste se dnes ..., by jste slavnost panny a mučednice Boží sv. Barbory zasvětili... Chceteli ochranu její oučastni býti, buď život váš jakož byl její, moudrý a svatý. Budťte opatrní, tím se mnohému neštěstí vyhnete; a budťte bohabojní a svatí, a tím také lásku u Boha a v lidi získáte. K tomu dnešní napomenutí mé má směřovati. Pročež vy ctitelé svaté Barbořičky, zvláště pak vy křesťanští horníci, připravte srdce své a učiňte je jemné, by jste to, co nyní uslyšíte, srdcem pozorným přijali, upřímným rozjímali, a věrným vykonávali, a tak slavnost dnešní ke cti a chvále svaté Barboře a k svému spasení nejlépe zasvětíte.“¹⁹⁵

Následuje pojednání, které věnuje Puchmajer těžké práci v dole a výzvám k ochraně zdraví. Projevují se zde nejen jeho přírodovědné vědomosti, ale též podrobná znalost hornického prostředí: „*Tu vynášejí horníci zlato a stříbro, po kterých všichni lidé hltavým srdcem se shánějí, mnozí za ně čest a svědomí podávají, a někteří nebe, jiní peklo kupují.... Někde z náder*

¹⁹³ VÍTEK, J. Ant. Jar. Puchmajer jako kazatel. *Listy filologické*, roč. 61, 1934, s. 438.

¹⁹⁴ JINDŘICH, K. Kulturně společenské dění na Radnicku v době A. J. Puchmajera. In *Jeden jazyk naše heslo buď I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 201.

¹⁹⁵ PUCHMAJER, A. J. *Sváteční kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na den svaté Barbory, s. 185.

země vynášejí měď, cín, olovo; jinde dobývají, převažují, přepalují síru, kamence, vitrolím, vitrolímový olej, což vše rozličným kumštýřům a řemeslníkům na tisíceré potřeby slouží. Na mnoha místech dobývají kamenné uhlí, ješto nejen k palivu, nýbrž i mnohým řemeslníkům s ohněm pracujícím k velikému jest užitku.... Ale v jakém nebezpečnosti lidé tito stále vězí? Pod zemí, v smrdutém, syrovém, poloumrtvém povětří, v olejnách, kde plno jest syrného zádušivého puchu, jest horník živ v nebezpečnostím svého života. Horník stále má smrt za pasem. Nyní mu nedá sklouznouti, provaz se přetrhnouti, podpora přehnuti, země svaliti a jej zařítiti může. Který jest tak prozřetelný a opatrný horník, aby všedy případnosti vyšetřiti, všedy nenadálé příhody předzvědět, vše spojení země a složení skal vyzkoumati a na všedy okolichnosti pečlivý pozor dáti mohl, aby se vždy všemu neštěstí vyvaroval? Dost malé zemětřesení a země jest nad ním nahromadě. V takových to tedy případnostech budte opatrní a bohabojní. Opatrnost vám řekne: Kdykoli nějakou práci, zvláště nebezpečnější, před sebe béreš, ohlídej se na všedy okolichnosti. Opatrnost jest matka bezpečnosti. Nespolíhejte na sebe, na svou zběhlost, na to, že se vám snad dosavad nic zlého nepřihodilo. Odtud až podtud. Lezouce do dolů, vždy máte smrt za pasem, a neštěstí, říká se, nechodí po horách, ale po lidech. Vše dříve ošetřete, ohledejte, zkuste, a teprv s pomocí Boží do díla se dejte“.¹⁹⁶

V závěru pojednání projevuje Puchmajer svoji zálibu ve sběru nerostů, a proto neopomene posluchačům připomenout, jak postupovat v případě zajímavého nálezu v podobě zkameněliny: „Při té příležitosti pominouti nemohu vám o něčem zde připomenouti. Na mnohých nejvyšších horách nacházejí se celé sklady vrstvy mořských skořepin; v mnohých zas hlubokých horách pod zemí nalézají se rozličné zkamenilosti, výtistky bylin, které se od nynějších bylin docela dělí, a všelijaké takové věci, které svědčí, že země naše někdy velmi velikou proměnu, všeobecnou snad potopou, přetrpěti musila. Příhodi-li se vám na cos podobného přijíti, hledte, ať to vaše vše tříštící kladivo nebo špičák ušetří, vašim pánům ouředníkům se odevzdá, a ty snad předpotopní

¹⁹⁶ PUCHMAJER, A. J. *Sváteční kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na den svaté Barbory, s. 189.

pozůstatky, svědky někdejších snad lepších časů, pro potomstvo se zachovají“.¹⁹⁷

Následuje opět apel na život farníků, projev starosti o jejich rodiny a harmonické vztahy: „*S touto opatrností spojte bohabojnost. Kdykoli do dolů vstupujete, pomněte dříve na Boha.... Tak povinnosti své hornické opatrně, pilně, bedlivě, bohabojně a svědomitě vykonávejte a povedete život pokojný. Čím pilněji ruku přiložíte, tím lepšího zisku nabydete, a tak o sebe, o ženu, dítky a dům svůj se obstaráte. Varujte se hry přílišné, nemírného pití. Třebať jste pilně pracovali, budete-li prostopášně živi, stane se, co praví sv. Pavel 1..... Daremná bude práce vaše; slovem; buďte tak, jakž písmo sv. dí Žid. 13,17: Poslušní buďte správců svých, a buďte jim poddaní....*“.¹⁹⁸

V závěru, který nazývá autor Závěrek, vyzývá všechny přítomné k vzájemnému respektu a dodržování křesťanských zásad tak, aby byli chráněni před vším nebezpečím.

„*Ty tedy zde shromážděné Radnické a Liblinské hornictvo, ctitelé svatobarborští! oslavujte dnešní den netoliko slovy a ústy, nýbrž i srdcem a skutkem. Vštípte hluboko v srdce své bázeň Boží, berte upřímné a důvěrné utočiště k svaté panně Barboře! Vy představení zacházejte s podřízenými sobě v duchu lásky křesťanské; a vy podřízení poslouchajte rozkazů svých představených. Konejte práci svou opatrně, pilně, svědomitě, a pak vás Bůh na orodování svaté Barbory odevšeho nebezpečství a náhle smrti ochrání, práci vaši požehná a život vám udělí zde spokojený a tam blahoslavený.*“¹⁹⁹

„*Ty pak svatá panno Barboro, mučednice Páně, patronko naše! Vypros nám na Bohu hojně požehnání v pracích našich, aby předsevzatá díla šťastný měla prospěch; zacloň nás mocným štítem svým především nebezpečstvím,*

¹⁹⁷ PUCHMAJER, A. J. *Sváteční kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na den svaté Barbory, s. 189.

¹⁹⁸ PUCHMAJER, A. J. *Sváteční kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na den svaté Barbory, s. 190-192.

¹⁹⁹ PUCHMAJER, A. J. *Sváteční kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na den svaté Barbory, s. 193.

jenž životu našemu záhubou hrozí; rozkřesej v srdcích našich jiskru pravé víry, a zažži je plamenem lásky, bychom se tobě, kteráž jako moudrá panna vzala lampu víry a olej moudrosti, v víře a smrti přijde, a zhasne nám lampu života vezdejšího, stůj při nás v posledním boji a vezmi nás do slávy nebeské, by tam srdce naše hořelo věčným plamenem lásky k Bohu.“²⁰⁰

5.3.4 Vlastenectví a vztah k českému jazyku v Puchmajerových textech

O vztahu Puchmajera k českému jazyku vypovídá skutečnost, že obě sbírky kázání jsou napsány česky, neobsahují latinské citace ani u biblického textu. Jak uvedl Vojtěch Nejedlý ve své předmluvě k Puchmajerovým kázáním: *„Křesťan z nich ponaučení, Čech pravé a jadrné češtiny, spisovatel jemného a květného vyjádření, i myšlenek jímajících a vznešených nasbírá“.*²⁰¹

Kriticky vidí Josef Vítek Puchmajerova kázání pro jejich *„úplný nedostatek vlastenectví a národního cítění“*,²⁰² protože v duchu josefinského osvícení a snahy vytvořit jednotný stát s jednotnou německou řečí se autor s vlastenectvím vypořádává velmi skrovně. Vítek argumentuje tím, že Kristus také o vlastenectví nikdy nekázal, a proto není na kazatelně pro vlastenčení místo.²⁰³

Podrobnou analýzou vybraných textů lze dojít ke zjištění, že se tematice vlasti Puchmajer nevyhýbal: *„Bůh chce, prospěch vlasti žádá, užitek bližního vyhledává, a naše vlastní potřeba káže, bychom prozřetelně a opatrně živi byli, a do žádných zbytečných nebezpečností se nepouštěli; protože tak drahý dar,*

²⁰⁰ PUCHMAJER, A. J. *Sváteční kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na den svaté Barbory, s. 193.

²⁰¹ PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Předmluva, s. 1.

²⁰² VÍTEK, J. Ant. Jar. Puchmajer jako kazatel. *Listy filologické*, roč. 61, 1934, s. 440.

²⁰³ Tamtéž, s. 440.

*jako jest život a zdraví naše, ztratiti, a tak vlast o prospěch a bližního o mnohou službu připravit můžeme“.*²⁰⁴

V péči o děti zdůrazňuje dohled nad jejich výchovou a fyzickou zdatností, důležitou nejen pro práci, ale též pro obranu vlasti: *„Zvláště pak vy rodiče bděte nad dítkami svými hned od mladosti jejich, by nepřišli k ourazu.... Ale při tom vychvalujte jak mnoho ceny to má, když člověk má tělo silné a zdravé a je k vykonání práce, k obraně vlasti, k prospěchu bližního svého vynaložiti může“.*²⁰⁵

Důraz klade také na znalost křesťanských zásad ve vztahu k vlasti: *„Mnoho máme vyjasněných mudrců, ale málo dobrých lidí. A co bude z nás? Co bude z naší milé vlasti země České, půjde-li to tak stále, jak to jde? - A co jest příčinou té nynější valné porušenosti a zatmělosti? Nic jiného než neumělost v křesťanství. A to bude obsahem dnešního mého přednesení, že totiž vám ukáži, jaká škoda z nevědomosti v křesťanství pochází...“*²⁰⁶ Jinde uvádí: *„Já nemíním říci, že i my jako on (sv. Havel) vlast milou máme opustiti, bohatství a jmění se odříci, na poušť jíti a v samotě živi býti. Ale to pravím, že při bohatství a slávě, ouřadech a prácech, nic od pokory křesťana nemáme ztratiti“.*²⁰⁷

Z těchto ukázek je patrné, že Puchmajer na vlast při svých promluvách pamatuje a je pro něj důležité o ní hovořit i z pozice kazatele.

Další kritiku si autor vysloužil od Viktora Viktory, který mu vytýká, že se nedostatečně zmiňuje o češtině. Uvádí, že Puchmajer o českém jazyku neuvedl

²⁰⁴ PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na neděli první postní. Jiné kázání, s. 90.

²⁰⁵ PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na neděli první postní. Jiné kázání, s. 95.

²⁰⁶ PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na neděli šestou po velikonocích, s. 202-203.

²⁰⁷ PUCHMAJER, A. J. *Sváteční kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na den sv. Havla, s. 156.

žádnou zmínku, byť se mu příležitost nabízela, například v kázání „Na neděli jedenáctou po sv. Duchu“²⁰⁸: „Protož také řeč jest nejužší svazek, který lidi vespolek spojuje, a řečí jeden druhému své myšlenky otvírá.... řeč jest nám k největšímu poučení a vyražení. Ale konečně, řeč vzdělává a k dokonalosti přivodí rozum náš. Rozum a řeč ouzce spolu jsou spojeni. Bez rozumu nelze řeči míti; neboť rozum dříve musí myšlenky spojovati neb rozlučovati, a co rozum působí, řeč to vyvádí a dohotovuje.Čím někdo má dokonalejší řeč, tím jest rozumnější, a čím má někdo řeč nedokonalejší, tím také jest tupší rozum jeho“.²⁰⁹

Je skutečností, že českému jazyku se Puchmajer věnuje především ve své literární tvorbě, konkrétně v ódách, které vyznávali puchmajerovci pro jejich meditativnost, patos a vznešenost. Jeho vyznání lásky k českému jazyku lze spatřit v ódě nazvané „Píseň na jazyk český“, která vyšla v posmrtně vydaném díle „Fialky“:

„...Lev že pošel? ne! ne! směje
Český zas se pahorec.
Od svatého Víta věje
Ještě řeči praporec,
Kterou svatý Vojtěch zpíval,
Svatý Václav Boha vzýval.

....Radujte se bratři s námi
Moravané, Slováci!
V spolek svatý půjdem s vámi
Slezané a Poláci!
Jeden jazyk! naše heslo
Bud', by nám to slávu neslo.“²¹⁰

Jak uvádí Jaroslav Vlček, óda byla projevem radosti z vládního nařízení vydaného roku 1816.²¹¹ Tento jazykový dekret povoloval, aby se v českých nebo jazykově utrakvistických místech přijímali na gymnázia profesori znalí

²⁰⁸ VIKTORA, V. Antonín Jaroslav Puchmajer homiletik. In *Mezi časy...Kultura a umění v českých zemích kolem r. 1800*. 1. vyd. Praha : KLP – Koniasch Latin Pres, 1999, s. 213.

²⁰⁹ PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na neděli jedenáctou po sv. Duchu, s. 275-277.

²¹⁰ PUCHMAJER, A. J. *Fialky*. V Praze 1833 tiskem Jana Host. Pospíšila, s. 122. [online]. [cit. 2011-11-4]. Dostupné na WWW: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowMCP.do?id=18346&author=Puchmajer_Anton%C3%ADn_Jaroslav>.

²¹¹ VLČEK, J. *Z dějin české literatury*. B.p. v., Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, n. p., 1960, s. 49-50.

českého jazyka a začali své žáky v češtině vzdělávat.²¹² Společně s Ódou na Jana Žižku z Trocnova a Hlasem Čecha řadí Vlček tyto vlastenecké verše mezi skutečné umění.²¹³

5.3.5 Vztah k panovníkovi v Puchmajerových kázáních

V kontrastu k výše uvedenému smýšlení stojí přístup Puchmajera k vrchnosti, který hodnotí Viktor Viktora jako naprosto vyhybavý, neboť oblast občanské loajality a devótnosti vůči panovníkovi nemá v kázáních místo.²¹⁴ Podrobná analýza vybraných textů ukazuje, že se v jejich obsahu nacházejí pasáže s tímto tématem. Oddanost k říši a císaři je v nich zpodobňována v kladném smyslu: „Zdržme se všech úsudků kvapných o moudrosti a dobrotě země pána, ale poslušni budme jeho nařízení!“²¹⁵ „Vy jste k tomu povoláni, byste jakožto poddaní země pána ku prospěchu země buď jako vojáci, buď jako řemeslníci, buď jako rolníci službu provozovali.“²¹⁶

V textu se také nachází přímá zmínka o císaři: „Mnohých krajin těžce se dotkla ruka Páně. ... Pročež vida císař a král náš nejmilostivější veliké soužení lidu svého, ustrnul se jako otec laskavý nad ním, a učinil pokoj, pokoj všem jeho zemím nejžádanější. ... Mají-li všichni obyvatelé zemí rakouských za pokoj Bohu co děkovati, čímž více my, kteří jsme ... v stínu jako pod štítem Boha svrchovaného odpočívali. Naši bratři Čechové a Moravané v bouřlivém války vlnobití se zmítající tonuli, a my zatím bezpečně jsme se ovšem lítostným srdcem na jejich záhubu dívali, nic za to nezakusivše leč trochu strachu. ...

²¹² MAJER, J. Ke vztahům Kaspara hraběte Sternberga a Antonína Jaroslava Puchmajera. In *Jeden jazyk naše heslo buď I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 101.

²¹³ VLČEK, J. *Z dějin české literatury*. B.p. v., Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, n. p., 1960, s. 49-50.

²¹⁴ VIKTORA, V. Antonín Jaroslav Puchmajer homiletik. In *Mezi časy...Kultura a umění v českých zemích kolem r. 1800*. 1. vyd. Praha : KLP – Koniasch Latin Pres, 1999, s. 211

²¹⁵ PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na neděli třetí postní. Jiné kázání, s. 109-110.

²¹⁶ PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na neděli druhou po Velikonocích, s. 148.

*Děkujeme císaři a králi našemu, že ač ne bez ztráty, zemím svým pokoj a odpočinutí propůjčiti ráčil. Budiž láska naše k němu tak vroucná, jako stálá byla naše věrnost v čas nejhoršího pokušení. Prosme Boha, aby Františka pána našeho nejmilostivějšího potěšiti, zachovati, šťastným panováním oslaviti, srdce králů a knížat k pokoji a k sjednocení mysli nakloniti, učiněný pokoj upevniti, a nás všechny v jedno srdce a v jednoho ducha spojiti ráčil“.*²¹⁷

Podle slov sv. Pavla (Řím 13.1) káže být poslušným ke každé vrchnosti: „Každá duše mocnostem vyšším poddána bud!“²¹⁸ Tato slova hovoří o loajálním postoji k vrchnosti a jejím představitelům.

5.4 Hodnocení Puchmajerovy homiletiky

V hodnocení Puchmajerových kázání se jednotliví autoři v některých aspektech shodují, v jiných rozcházejí. Jednou z otázek zůstává, do jaké míry navazuje jeho kazatelské dílo na náboženskou literaturu období barokního nebo zda jej již můžeme zařadit do děl osvícenského ražení. Rozborem homiletické tvorby A. J. Puchmajera se zabýval Josef Vítek, podle kterého se Puchmajer: „...dívá na náboženství jako osvícenec zcela prakticky, pod zorným úhlem životního, ponejvíce pozemského štěstí, třebas jako kněz přirozeně nemůže spustit s očí ani cíl vyšší, nadpřirozený“.²¹⁹

Jako nevhodné pro posvátné místo se Vítkovi jeví výzvy k péči o zdraví. S tím nesouhlasí Hroznata F. Janoušek a vysvětluje, že v Puchmajerových kázáních je organická souvislost mezi věroukou a povzbuzováním k vytváření a ochraně časných hodnot. Kazatelna nebyla pro autora proslovů jen příležitostí k osvětové činnosti, při které by náboženství stálo na okraji jeho zájmu. Dle Hroznaty F. Janouška je naopak pro Puchmajera prvotní křesťanský pohled, ať již hovořil o výchově dětí, práci horníků, ochraně zkamenělin nebo

²¹⁷ PUCHMAJER, A. J. *Sváteční kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na slavnost zvěstování Marie Panny, s. 28-30.

²¹⁸ PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na neděli třetí postní. Jiné kázání, s. 109.

²¹⁹ VÍTEK, J. Ant. Jar. Puchmajer jako kazatel. *Listy filologické*, roč. 61, 1934, s. 301.

daru řeči a sluchu. Ve svých textech přijímal z osvícenství vše, co bylo s křesťanstvím slučitelné. Kázal především pro křesťany, angažované v různých oblastech života. Pro vyváženost časného a věčného spatřuje v těchto kázáních pozitivní přínos.²²⁰

Při porovnávání s barokními texty lze souhlasit s Viktorem Viktorou, jenž charakterizuje kázání jako diskontinuitní vůči baroknímu kazatelství, současně je však dle něj Puchmajerova homiletika: „...*hluboce morální, lidská a křesťansky přesvědčená*...“ avšak bez „*osvícenské brilantnosti myšlenkového jiskření*“.²²¹ Jeho homiletika je ovlivněna ideou řádu a harmonie v lidských vztazích, didakticky zaměřená, leč bez prvku poezie, kterou bychom u básníka jeho typu očekávali.²²² Helena Chýlová, která se soustředila na jazykové prostředky kázání, hovoří o tom, že celková struktura obou sbírek tkví v návaznosti na barokní i starší tradice, například v tématu *smrti a věcí s ní souvisejícími*. Odlišnost od barokních konvencí naopak vidí v racionálním osobním přístupu autora v kázáních, kde se Puchmajer věnuje mezilidským vztahům. Celkově spatřuje v promluvách, které se projevují osobitostí, střízlivostí a ohledem na jazykovou úroveň posluchačů, most mezi pozdním barokem a počátkem národního obrození.²²³

I když se autor dokáže kriticky vyslovit k osvícenství: „*V mnohých věcech zdá se, že jsme se časů osvícenějších dočkali. Ale v čem pozůstává osvícení toto? Nastojte! Vše jen v věcech časných a pomíjitelných...Nynější osvícenost osvěcuje jen rozum, ale zatemňuje srdce*“,²²⁴ jeho důraz na racionalitu a praktické zásady svědčí o vlivu osvícenských myšlenek.

²²⁰ HROZNATA, F. J. K teologii Puchmajerových kázání. In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 56.

²²¹ VIKTORA, V. Antonín Jaroslav Puchmajer homiletik. In: *Mezi časy.... Kultura a umění v Českých zemích kolem roku 1800*, 1. vyd. Praha : KLP – Koniasch Latin Press, 1999, s. 213.

²²² Tamtéž, s. 213.

²²³ CHÝLOVÁ, H. Jazyk kázání Antonína Jaroslava Puchmajera. In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 45-46.

²²⁴ PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice. Na neděli šestou po Velikonocích, s. 202.

Josef Vítek spatřuje jeho kázání jako prostá, jednoduchá až všední, podávaná střízlivě, umírněně a bez básnického vzletu. Vyzařuje z nich starostlivost o svěřené duše, které se snaží vést i k praktické stránce života, pracovitosti a přirozeným ctnostem. Puchmajer podle něho vychází z prostého rozumu, Písma a církevních otců, ale až příliš zdůrazňuje spokojený život a blahobyt vezdejší, i když se nevyhýbá připomenutí božího slova. V kázáních není dle Vítka nic nového a poutavého, zůstávají pouze literární památkou na počáteční období české literatury. Jako kazatele jej vidí v pozici vážného, svědomitého kněze, věrného a oddaného pastýře josefinského ražení.²²⁵

6 ZÁVĚR

Hlavním cílem diplomové práce bylo zmapování díla Antonína Jaroslava Puchmajera jako významné osobnosti plzeňského regionu s užším zaměřením na jeho osvěcenskou homiletickou tvorbu. Dalším cílem byl rozbor konkrétních textů získaných z archivních zdrojů z období baroka a osvícenství a analýza jejich obsahu.

Na základě spolupráce s Městským muzeem v Radnicích byly vybrány knihy Nedělní kázání a Sváteční kázání Antonína Jaroslava Puchmajera z let 1825-1826, vytištěné v knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu. Další text byl zjištěn prostřednictvím digitální knihovny Manuscriptorium, kde je záznam o vydaných exemplářích uložených na území České republiky. Konkrétně byly v práci využity barokní kazatelské texty dominikánských kazatelů Václava Jana Fiklschera a Adama Kratochvile, vybrané z archivu Studijní a vědecké knihovny Plzeňského kraje. Texty byly nejprve transkribovány do podoby současného textu, avšak s důrazem na zachování jeho dobového charakteru projevu a autenticity.

Pro ucelené pojetí tématu bylo nejprve charakterizováno národního obrození, včetně jeho periodizace. Podrobně bylo popsáno ideové zázemí

²²⁵ VÍTEK, J. Antonín Jaroslav Puchmajer jako kazatel. *Listy filologické*, 1934, roč. 61, sign. III C 17/34, SVK Plzeň, s. 301, 433.

tohoto období čerpající z významných spisů Ludovica Antonia Muratoriho a Jana Opstraeta, vycházející z myšlenek jansenismu a febronianismu. Blíže byly popsány církevní reformní změny a okolnosti reformy teologického studia. V jejím rámci byla dvorským dekretem z roku 1774 zavedena jako samostatný univerzitní předmět pastorální (praktická) teologie, která zahrnovala i výuku homiletiky.

Další kapitola byla věnována projevům barokní zbožnosti v kontrastu k osvícenskému konceptu náboženského života. Nejprve byl interpretován obraz kazatele v těchto obdobích, včetně kritizovaných projevů chování katolického kléru, které zobrazuje například „*Obrazová galerie klášterních nešvarů*“ Josepha Richtera. Poté byl na konkrétních příkladech homilií z období baroka, které byly čerpány zejména z díla Miloše Sládka „*Svět je podvodný verbíř*“ a Jaroslava Vlčka „*Dějiny české literatury II*“, popsán jejich přístup a kazatelská tvorba. Homiletika tohoto období s sebou nese svá specifika v podobě pojetí klasické nebo konceptuální formy kázání. V barokních textech je zastoupena bohatá metaforika a symbolika, velké množství citací, projev je prodchnutý zvýšenou citovostí a neobvyklými příměry. Kazatel maximalizuje argumenty pro větší nátlak na posluchače, barvitě vykresluje spasení a království nebeské. V kázání se často vyskytuje detailní líčení posmrtných hrůz a vyhrožování peklem.

Konkrétní postoj barokních kazatelů k husitství byl analyzován na dvou kázáních plzeňských dominikánů Václava Jana Fiklschera a Adama Kratochvile. Oba proslovy spojuje společné téma – oslava Nového svátku, jenž se každoročně slavil na počest vítězství katolické Plzně nad husitskými vojsky. Jejich text odsuzuje husity jako kacíře, popisuje způsobené utrpení a kritizuje čelné představitele – Jana Viklefa, Jana Husa i Jana Žižku. Postoj k husitství je jednoznačně negativní na rozdíl od pozdějšího osvícenského pojetí. Naopak vztah k vlasti a českému jazyku je v obou obdobích vyjadřován kazateli kladně. Zdůrazňují svoji lásku k české vlasti a zároveň k českému jazyku. I když byla postupně latina vytlačována němčinou, kazatelé pronášeli texty v českém jazyce.

Ve čtvrté kapitole je představen nejprve životní a literární vývoj osobnosti spojené s procesem národního obrození v plzeňském regionu – Antonína

Jaroslava Puchmajera. Jeho básnická a literární činnost se stala předmětem zkoumání řady badatelů, například Josefa Vojtěcha Sedláčka, Jaroslava Vlčka nebo Jana Ježka. Puchmajer stál v čele první novočeské školy básnické nazvané Puchmírovský literární spolek, jejíž publikační platformu představovaly básnické almanachy vydané v období 1795-1814. Byl také autorem Ruské mluvnice, která byla oceněna petrohradskou Akademií věd i carskou rodinou. Mezi další Puchmajerovy činnosti patřila spolupráce s Josefem Dobrovským na obou dílech německo-českého slovníku. Jednou z jeho méně známých aktivit bylo sepsání první romské mluvnice včetně příručky zlodějské hantýrky, která vyšla r. 1821 pod názvem „*Románi Čib...*“.

Puchmajerovým příchodem do Radnic se ze zdejší fary stalo centrum kulturního života. Vroucí vztah k vlasti a českému jazyku projevil Puchmajer v roce 1818 založením České čtenářské společnosti radnické, nad níž převzal záštitu Kašpar Šternberk. V době, kdy úřední řečí byla u nás pouze němčina, lze tuto skutečnost hodnotit jak vskutku obrozenecký čin.

Poslední, pátá kapitola byla věnována homiletice A. J. Puchmajera. Nejprve byla charakterizována formální stavba autorových homilií na tříprvkové kompozici. Česky psané texty se dle hodnocení jeví jako diskontinuitní vůči barokním předchůdcům, avšak současně osvícensky didaktické a racionální. Tuto racionalitu lze spatřit například v kázání „*Na den svaté Barbory*“, kde autor vyjadřuje obavy o zdraví horníků, nabádá je k opatrnosti a poučuje o správném postupu při nálezů zkamenělin. Analýza konkrétních kázání ve vztahu k jejich jazyku a obsahu ukázala, že Puchmajerova kázání jsou prostá až jednoduchá, působí střízlivě, umírněně a postrádají autorův básnický vzlet. Vyzařuje z nich starostlivost o svěřené duše, které se snaží vést i k praktické stránce života, pracovitosti a přirozeným ctnostem. Jak bylo zjištěno, vycházel Puchmajer ve svých promluvách zejména z Písma a církevních otců, avšak nevyhýbal se ani tématu světskému, když hovořil o vztahu k panovníkovi.

Spojujícím prvkem kazatelství v období baroka i osvícenství je vztah k českému jazyku, který je v textech oslavován stejně jako vztah k české vlasti. Oproti tomu v tematice husitství došlo k radikálnímu obratu. Jestliže barokní autoři jednoznačně horovali proti kacířům a odpadlíkům, pak nově, dle principu osvícenské náboženské snášenlivosti, přestali být husité pojímáni jako kacíři

a stali se hrdiny slavné národní minulosti. U Puchmajera se toto téma objevilo v Ódě na Jana Žižku.

Z rozborů textů vyplynulo, jak se v průběhu času kazatelské projevy vyvíjely a ovlivňovaly myšlení posluchačů i porozumění českému jazyku. Dovoluji si konstatovat, že ve vývoji našeho národa představuje období národního obrození jednu ze stěžejních kapitol, ve které aspiruje osobnost Antonína Jaroslava Puchmajera na přední místo. Proto si myslím, že by jeho příspěvek nejen jako literáta a filologa, ale zejména jako kněze, neměl být přehlédnut.

Závěrem bych chtěla citovat slova Jana Ježka, která plně vystihují význam kazatelského řečnictví: „*Kněz to byl, který učil Český lid zpívati: „Svatý Václave, vévodo České země, nedej zahynouti nám, ni budoucím,“ kněz to byl, který uváděje lid na cesty pravdy, vykládal a líčil život sv. Václava a jiných patronů zemských, k potěšení slavného národa a k zvelebení jazyka Českého*“.²²⁶

²²⁶ JEŽEK, J. Antonín Jaroslav Puchmajer : nástin životopisný. In ANTONÍNA JAROSLAVA PUCHMAJERA *Sebrané básně*. (Nástin životopisný od Jana Ježka). Praha. 1881, s. 248. [online]. [cit. 2012-02-21]. Dostupné na WWW: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowPageDoc.do?id=179986&mcp=&author=&s=djvu&p_ind=255>.

7 POZNÁMKY

Přehled církevních reforem teologického studia

- 1752 - zaveden studijní řád²²⁷
- 1757 - ustavení studijních direktorů na fakultách pražské univerzity²²⁸
- 1760 - ustavení centrální dvorské studijní komise, v čele F. K. Kresel²²⁹
- 1773 – zrušení Tovaryšstva Ježíšova bulou Klementa XIV. z 21. července 1773²³⁰
- 1774 – reforma teologických studií, nařízena dvorským dekretem z 5. října 1774 dle koncepce F. S. Rautenstraucha²³¹
- 1774 – zavedení pastorální teologie do studijních programů²³²
- 1777 – oficiální ustavení pátého ročníku studia, do kterého byla zařazena pastorální teologie, nařízeno dvorským dekretem z 18. října 1777²³³
- 1780 - zřízení dvorské duchovní komise²³⁴
- 1781 - vydán toleranční patent dne 13. října 1781²³⁵
- 1781 - rozhodnutí o zrušení klášterů ze dne 29. listopadu 1781²³⁶

²²⁷ WINTER, E. *Josefinismus a jeho dějiny*. B.p.v. Praha : Jelínek, 1945, s. 30.

²²⁸ KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 2*, B.p.v. Zlín : Zvon, 1991, s. 157.

²²⁹ Tamtéž, 157.

²³⁰ NEŠPOR, Z. R. Výchova kněží a jejich působení na přelomu 18. a 19. století. In *Lidé města*, s. 5. [online]. [cit. 2011-09-26]. Dostupné na WWW: <<http://lidemesta.cz/index.php?id=431>>.

²³¹ Tamtéž, s. 5.

²³² KŘIŠŤAN, A. *Počátky pastorální teologie v českých zemích*. 1. vyd. Praha : Triton, 2004, s. 28.

²³³ Tamtéž, s. 27.

²³⁴ KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 2*. B.p.v. Zlín : Zvon, 1991, s. 159-160.

²³⁵ Tamtéž, s. 160. Dle E. Wintera se tak stalo 14. května 1781. WINTER, E. *Josefinismus a jeho dějiny*. B.p.v. Praha : Jelínek, 1945, s. 178.

²³⁶ KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 2*. B.p.v. Zlín : Zvon, 1991, s. 163.

- 1783 - rušení náboženských bratrstev a literátských sborů²³⁷
- 1783 - zřízení generálních seminářů nařízením ze dne 30. března 1783²³⁸
- 1786 - nařízení, dle kterého se měly církevní a bohoslužebné obřady konat v obou zemských jazycích²³⁹

²³⁷ KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 2*. B.p.v. Zlín : Zvon, 1991, s. 164.

²³⁸ WINTER, E. *Josefinismus a jeho dějiny*. B.p.v. Praha : Jelínek, 1945, s. 142.

²³⁹ KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 2*. B.p.v. Zlín : Zvon, 1991, s. 168.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Primární prameny archivní

FIKLSCHER, V. J. *Slavná powěst kráľowského kragského a staro-katolického města Plzně na den weyročnj slawného wjtězstwj nad nepřátely obdrženého slugjcy; Nowý swátek. ... w Chrámě Swatého Bartoloměge Aposstola / dedicirowaná od kněze Wáclawa Jana Fiklschera rządu kazatelského, swatého pjsma praesentata a toho času přewora swaté Markéty w témž městě Plznj. Léta páně 1710. Dne 11. měsýce máge.* Praha : Jan Wáclaw Helm, 1710. Exemplář - Studijní a vědecká knihovna v Plzni, signatura 20A1513.

KRATOCHVILE, A. *Nowý koráb Noěmowý, který v prostřed bauřky kacýřské se wznássel, Staro-katolické wěrné a slawné kráľowské kragnj město plzenské w chrámu páně swatého Bartoloměge w týmž kráľowském městě s wsselikau uctiwosti předstawené na den weyročné slawnosti Nowého swátku téhož slawného zwjtězenj / od kněze P. Adam Kratochwile rządu kazatelského kazatele generalnjho w klássteře swaté panny Markéty. Léta Páně 1718. Dne 8. Máge.* Praha : Jan Wáclaw Helm, 1718. Exemplář - Studijní a vědecká knihovna v Plzni, signatura 2G668.

PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonjna Puchmayera, faráře radnického.* Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1825. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice.

PUCHMAJER, A. J. *Sváteční kázání Antonjna Puchmayera, faráře radnického.* Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice.

Sekundární zdroje

CÍSAŘ, J. *Ctil múzy, vlast a národnost.* B.p.v., Týn nad Vltavou : Městské muzeum v Týně nad Vltavou, 1989, 18 s. ISBN neuvedeno.

HANUŠ, J. *Národní museum a naše obrození. Kniha první. Kulturní a národní obrození šlechty české v XVIII. a v první půli XIX. století. Jeho význam pro založení a počátky musea.* B. p. v. Praha : Národní museum, 1921, 364 s. ISBN neuvedeno.

HORÁLEK, K., HEŘMAN, M. *Spisy a projevy Josefa Dobrovského svazek XIII. Josef Dobrovský, ROSSICA.* 1. vyd. Praha : Československá akademie věd, 1953, 157 s. ISBN neuvedeno.

HROCH, M. *Evropská národní hnutí v 19. století. Společenské předpoklady vzniku novodobých národů.* 1. vyd. Praha : Svoboda, 1986, 397 s. ISBN neuvedeno.

HROCH, M. *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost.* 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1999, 275 s. ISBN 80-204-0809-6.

JEŠINA, J. *Románi Čib čili cikánský jazyk dle Ant. Puchmayera uspořádal a rozšířil P. Josef Ješina.* B.p.v. Praha : J. Ješina, 1880, 142 s. SVK Plzeň, signatura N 3J 18.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 2.* B.p.v. Zlín : Zvon, 1991, 279 s. ISBN 80-7113-003-6.

KALISTA, Z. *Bohuslav Balbín.* 2. vyd. Brno : Nakladatelství Brněnské tiskárny, 1947, 46 s. ISBN neuvedeno.

KALISTA, Z. *Tvář baroka.* 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1992, 172 s. ISBN 80-04-25385-7.

KOČÍ, J. *České národní obrození.* I. vyd. Praha : Svoboda, 1978, 458 s. ISBN neuvedeno.

Kol. autorů Právnické fakulty UK. *Dějiny evropského kontinentálního práva.* 3 vyd. Praha : Leges, 2010, 808 s. ISBN 978-80-87212-54-7.

KŘIŠŤAN, A. *Počátky pastorální teologie v českých zemích.* 1. vyd. Praha : Triton, 2004, 133 s. ISBN 80-7254-605-8.

MACURA, V. *Znamení zrodu / České obrození jako kulturní typ/*. 2. vyd. Jinočany : H&H, 1995, 264 s. ISBN 80-85787-74-1.

MAJER, J. *Kašpar Šternberk*. 1. vyd. Praha : Academia, 1997, 227 s. ISBN 80-200-0605-2.

MASARYK, T. G. *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození*. 7. vyd. Praha : Melantrich, 1969, 271 s. ISBN nevedeno.

NOVÁK, A. *Dějiny českého písemnictví*. 3. vyd. Praha : BRÁNA, spol. s r. o., 1994, 313 s. ISBN 80-901783-0-8.

SLÁDEK, M. (ed.) *Svět je podvodný verbíř*. 1. vyd. Praha : Agro, 2005, 445 s. ISBN 80-7203-709-9.

SUCHÁ, P. *Čtenářská společnost v Radnicích 1818-1968 (Historie prvního čtenářského spolku v Čechách)*. B.p.v. Radnice : Okresní knihovna v Rokycanech, 1968, 27 s.

VAŠICA, J. *České literární baroko*. 2. vyd. Praha : Atlantis, 1995, 349 s. ISBN 80-7108-123-X.

VLČEK, J. *Dějiny české literatury II*. 5. vyd. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, n. p., 1960, 530 s. ISBN nevedeno.

VLČEK, J. *Z dějin české literatury*. B.p.v., Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, n. p., 1960, 781 s. ISBN nevedeno.

WINTER, E. *Josefinismus a jeho dějiny*. B.p.v. Praha : Jelínek, 1945, 383 s. ISBN nevedeno.

ZLÁMAL, B. *Příručka českých církevních dějin. V., Doba barokní katolicity (1650-1750). Doba osvícenská (1750-1848)*. 1. vyd. Olomouc : Matice cyrilometodějská s.r.o., 2008, 414 s. ISBN 978-80-7266-301-9.

ZUBER, R. *Osudy moravské církve v 18. století II*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2003, 605 s. ISBN 80-7266-156-6.

Periodika a sborníky

BĚLOHLÁVEK, M. Antihusitská tradice v Plzni a boj proti ní (Nový svátek). In *Husitský tábor* č. 4, roč. 1981, s. 197-202.

HLAVAČKA, M. Clarissime domine, mnoho-li Vaše fara vynáší? In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, 245 s. ISBN 80-85093-68-5.

HROZNATA, F. J. K teologii Puchmajerových kázání. In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, 245 s. ISBN 80-85093-68-5.

CHÝLOVÁ, H. Jazyk kázání Antonína Jaroslava Puchmajera. In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, 245 s. ISBN 80-85093-68-5.

JINDŘICH, K. Kulturně společenské dění na Radnicku v době A. J. Puchmajera. In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 245. ISBN 80-85093-68-5.

KRBEC, M. Josef Dobrovský a Antonín Jaroslav Puchmajer. In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 245. ISBN 80-85093-68-5.

MAJER, J. Ke vztahům Kaspara hraběte Sternberga a Antonína Jaroslava Puchmajera. In *Jeden jazyk naše heslo bud' I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 245. ISBN 80-85093-68-5.

MIKULEC, J. Osvícenská „náprava“ náboženského života a její limity. In *HOP Historie-Otázky-Problémy, Od barokní piety k interiorizaci víry? Problémy katolického osvícenství 2/2009* : Periodikum Ústavu českých dějin FF UK. Univerzita Karlova, 2009, 200 s. ISSN1804-1132.

NOVOTNÝ, Miroslav, A. J. Puchmajer a jižní Čechy, In *Jeden jazyk naše heslo buď I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, 245 s. ISBN 80-85093-68-5.

PETRBOK, V. Stanislav Vydra mezi Balbínem a Jungmannem. In: *Mezi časy... Kultura a umění v Českých zemích kolem roku 1800*. 1. vyd. Praha : KLP – Koniasch Latin Press, 1999, 386 s. ISBN 80-85917-68-8.

STOKLÁSKOVÁ, Z. Osvícenská církevní politika a její vliv na svobodu pohybu duchovenstva. In *HOP Historie-Otázky-Problémy, Od barokní piety k interiorizaci víry? Problémy katolického osvícenství 2/2009* : Periodikum Ústavu českých dějin FF UK. Univerzita Karlova, 2009, 200 s. ISSN1804-1132.

SVOBODOVÁ, J. Vztah Antonína J. Puchmajera k ruštině. In *Jeden jazyk naše heslo buď I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, 245 s. ISBN 80-85093-68-5.

VÉVODA, R. Antonín Jaroslav Puchmajer jako katolický kněz. In *Jeden jazyk naše heslo buď I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, 245 s. ISBN 80-85093-68-5.

VIKTORA, V. Antonín Jaroslav Puchmajer homiletik. In *Mezi časy...Kultura a umění v českých zemích kolem r. 1800*. 1. vyd. Praha : KLP – Koniasch Latin Pres, 1999, 386 s. ISBN 80-85917-68-8.

VIKTORA, V. *K pramenům národní literatury*. 1. vyd. Plzeň : Fraus, 2003, 257 s. ISBN 80-7238-292-6.

VIKTORA, V. Puchmajerova Óda na Jana Žižku z Trocnova. In *Jeden jazyk naše heslo buď I A. J. Puchmajer*. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, 245 s. ISBN 80-85093-68-5.

VÍTEK, J. *Ant. Jar. Puchmajer jako kazatel*. Listy filologické, roč. 61, 1934. 480 s.

Internetové zdroje

BALBÍN, B. *Rozprava jazyka slovanského, zvláště pak českého. Z původního spisu latinského věrně přeložil a poznámkami, jakož i životopisy Balbína a Tom. Pešiny opatřil Emanuel Tonner.* Praha 1869. [online]. [cit. 2012-1-14]. Dostupné na WWW:

<<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowPageDoc.do?id=2735757&mcp=&s=djvu&author=>>.

ČESKÝ ROZHLAS. *Toulky českou minulostí.* [online]. [cit. 2011-10-08].

Dostupné na WWW: <http://www.rozhlas.cz/toulky/vysila_praha/_zprava/553-schuzka-otec-dejezpytu-ceskeho--220298>.

EIGENMANN, U. *Kirche in der Welt dieser Zeit*, B.p. v. Theologischer Verlag Zürich 2010, ISBN 978-3-290-20067-1. [online]. [cit. 2011-11-22]. Dostupné na WWW: <<http://books.google.com/books?id=Q-QjhGoAuDMC&pg=PA7&lpg=PA5&ots=9zV3NhchPg&dq=Rautenstrauch++Entwurf+einer+besseren+Einrichtung+theologischer+Schulen&lr=&hl=cs#v=onepage&q=Rautenstrauch%20%20Entwurf%20einer%20besseren%20Einrichtung%20theologischer%20Schulen&f=false>>.

ENDERS, J. *K mongolskému vpádu na Moravu r. 1241.*[online]. [cit. 2012-3-4]. Dostupné na WWW:

<<http://kix.fsv.cvut.cz/~gagan/jag/rukopisy/osobnost/jaroslav/jaros.htm>>.

FARNOST STRÁŽNICE. [online]. [cit. 2011-10-08]. Dostupné na WWW: <<http://www.straznice.farnost.cz/piariste.html>>.

GETSEMANY. [online]. [cit. 2011-10-28]. Dostupné na WWW:

<<http://www.getsemany.cz/node/2507>>.

GOTICKÁ FRAKTURA. [online]. [cit. 2011-10-28]. Dostupné na WWW:

<http://yo-lobo.eu/fraktura_a_kurent/pdf/abeceda.pdf>.

GOTFRIED August Bürger, VOSS Johann Heinrich, Friedrich Leopold zu STOLBERG-STOLBERG, Archiv IT. [online]. [cit. 2010-04-27].

Dostupné na WWW:

<<http://www.archive.org/stream/gttingerdichte00prutuoft#page/n5/mode/2up>>.

HAUBELT, J. *Od němčiny k češtině*. [online]. [cit. 2011-11-22]. Dostupné na WWW: <http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/od_nemciny_k_cestine.html>.

JEŽEK, J. Antonín Jaroslav Puchmajer : nástin životopisný. In *ANTONÍNA JAROSLAVA PUCHMAJERA Sebrané básně*. (Nástin životopisný od Jana Ježka). Praha. 1881. s. 248. [online]. [cit. 2012-02-21]. Dostupné na WWW: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowPageDoc.do?id=179986&mcp=&author=&s=djvu&p_ind=255>.

KOLLÁR, J. *Slávy dcera*. [online]. [cit. 2010-04-27]. Dostupné na WWW: <http://zlatyfond.sme.sk/dielo/142/Kollar_Slavy-dcera/5>.

MĚLNIČENKO, O. M., Об одном забытом учебнике русского языка для чехов. *Bohemistyka* 2003, nr 2, ISSN 1642–9893. [online]. [cit. 2012-01-29]. Dostupné na WWW: <http://www.bohemistyka.pl/artykuly/2003/ART_Mielniczenko.pdf>.

MIKULEC, J. *Poznámky ke vnímání řeholního života mezi barokem a osvícenstvím*. [online]. [cit. 2011-09-26]. Dostupné na WWW: <<http://dspace.upce.cz/handle/10195/35074>>.

NÁRODNÍ ARCHIV ČR. *Policejní přihlášky pražského policejního ředitelství*. [online]. [cit. 2011-09-19]. Dostupné na WWW: <http://www.nacr.cz/C-fondy/digi_policejni_prihlasky.aspx>.

NEŠPOR, Z. R. *Výchova kněží a jejich působení na přelomu 18. a 19. století*. *Časopis Lidé města*. [online]. [cit. 2011-09-26]. Dostupné na WWW: <<http://lidemesta.cz/index.php?id=431>>.

PODLAHA, A. *Posvátná místa království Českého*. Praha 1909. [online]. [cit. 2011-09-26]. Dostupné na WWW: <http://kramerius.mlp.cz/kramerius/onthe-fly-pdf_MGetPdf.jsessionid=E95B9E31A9E8FCA2D6B816A0184FD29B?app=9&id=2876&start=227&end=230>.

PUCHMAJER, A. J. *Fialky*. V Praze 1833 tiskem Jana Host. Pospíšila. [online]. [cit. 2011-11-4]. Dostupné na WWW: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowPageDoc.do?id=933082&mcp=&idpi=13653843&author=Puchmajer_Anton%C3%ADn_Jaroslav>.

RICHTER, J. *Bildergalerie katholischer Mißbräuche*. Obrazová galerie klášterních nešvarů.

[online]. [cit. 2011-11-22]. Dostupné na WWW:

<<http://books.google.com/books?hl=cs&lr=&id=RuMFAAAAQAAJ&oi=fnd&pg=PA3&dq=Bildergalerie+katholischer+&ots=wJ07JbPyXV&sig=5AE3V1G39xlnPPoHuyloo4MXoJl#v=onepage&q&f=false>>.

SEDLÁČEK, J. V. *Životopis Jaroslawa Antonjna Puchmagera, ze zbírky sobe od nekterých geho přátel podané, V Plzni 1824 písmem a nákladem Leopolda Raynera*. s. 6. [online]. [cit. 2011-11-4]. Dostupné na WWW:

<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowPageDoc.do?id=4765921&mcp=&s=djvu&author=Puchmajer_Anton%C3%ADn_Jaroslav>.

SLOVNÍK CIZÍCH SLOV [online]. [cit. 2011-10-25]. Dostupné na WWW:

<<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/exemplum-lat>>.

STEHLIN, K. *Tedeum*. [online]. [cit. 2012-02-16]. Dostupné na WWW:

<http://www.tedeum.cz/5_2010/karl_stehlin_cteni_pisma_052010.htm>.

STICH, A. *Všechno je jinak a většinou složitě: Jak to skutečně bylo s českým jazykem a literaturou v pobělohorském období*. [online]. [cit. 2011-8-10]. Dostupné na WWW:

<<http://www.volny.cz/moravskelisty/listy/text/stich1.htm>>.

VINTR, J. *Zásady transkripce českých textů z barokní doby. Listy filologické 1998, roč. 121*. s. 341-346. [online]. [cit. 2011-10-24].

Dostupné na WWW:

<<http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/edicnipoznamka.aspx?id=VintrZasadyTranskripce>>.

9 RESUMÉ

The thesis deals with a work of a significant person of Pilsen region Antonín Jaroslav Puchmajer and is mainly focused on his enlightenment homiletic works. On the basis of archive sources the homiletics of baroque and enlightenment period is analysed.

In the first part of the thesis a national revival is characterized including its periodization and ideological base. After that church-reformist changes are described, especially reforms of theological studies. Homiletics of baroque period is divided to classic and conceptual forms. From this period the preachings of Pilsen Dominicans Václav Jan Fiklscher and Adam Kratochvíle are analysed.

Life and literary development of A. J. Puchmajer, which is connected with a process of national revival in Pilsen region, is presented in the next part. The last chapter deals with homiletics of A. J. Puchmajer. The analysis of selected preachings presents a formal layout, content and language of his texts. In the thesis there is demonstrated a different approach in relation to hussitism. On the contrary an attachment to Czech language and homeland is evident in both directions of religious rhetoric.

10 PŘÍLOHY

10.1 Příloha č. 1 Obrazová galerie klášterních nešvarů

RICHTER, J. *Bildergalerie katholischer Mißbräuche* - Obrazová galerie klášterních nešvarů. s. 108. [online]. [cit. 2011-11-22]. Dostupné na WWW: <<http://books.google.com/books?hl=cs&lr=&id=RuMFAAAAQAAJ&oi=fnd&pg=PA3&dq=Bildergalerie+katholischer+&ots=wJ07JbPyXV&sig=5AE3V1G39xlnPPoHuyloo4MXoJl#v=onepage&q&f=false>>.

Vyobrazení k páté kapitole „O slibu poslušnosti“, které kritizuje požadavek slepé poslušnosti v kláštorech. Obrázek zobrazuje poustevníka, který strká na rozkaz opata do země obráceně stromek, jenž jeho druh zalévá. Další řeholník rozplétá košík, který právě dokončil a ďábel ho tahá za kapuci. Čtvrtý dostává od starého mnicha rány karabáčem, protože při zpěvu nevyslovil jednu slabiku. Vedle poskakuje opat na mnišské kutně, k čemuž se váže historka o opatu Zachariášovi, který takto pošlapal kutnu a prohlásil, že řeholnímu životu je nezpůsobit každý, kdo by rád nenechal po sobě takto šlapat. Text MIKULEC. J. *Poznámky ke vnímání řeholního života mezi barokem a osvícenstvím*, s. 281.

10.2 Příloha č. 2 Titulní strana kázání Václava Jana Fiklschera

Pramen: FIKLSCHER, V. J. Slavná powěst královského Kragského a starokatolického města Plzně na den weyročnj slavného wjtězstwj nad nepřátely obdrženeho slugjcy Nowý svátek... Praha : Jan Wáclaw Helm, 1710. Exemplář - Studijní a vědecká knihovna v Plzni, signatura 20A1513, s. 1.

Foto: Archiv autorky.

10.3 Příloha č. 3 Sebrání básní a zpěvů od A. J. Puchmajera, svazek první

Pramen: PUCHMAJER, A. J. *Sebrání básní a zpěvů*. Svazek první, Praha : U Jana Josefa Diesbacha, 1795. Exemplář č. 588/74, H-1904, Městské muzeum Radnice.

Foto: Archiv autorky.

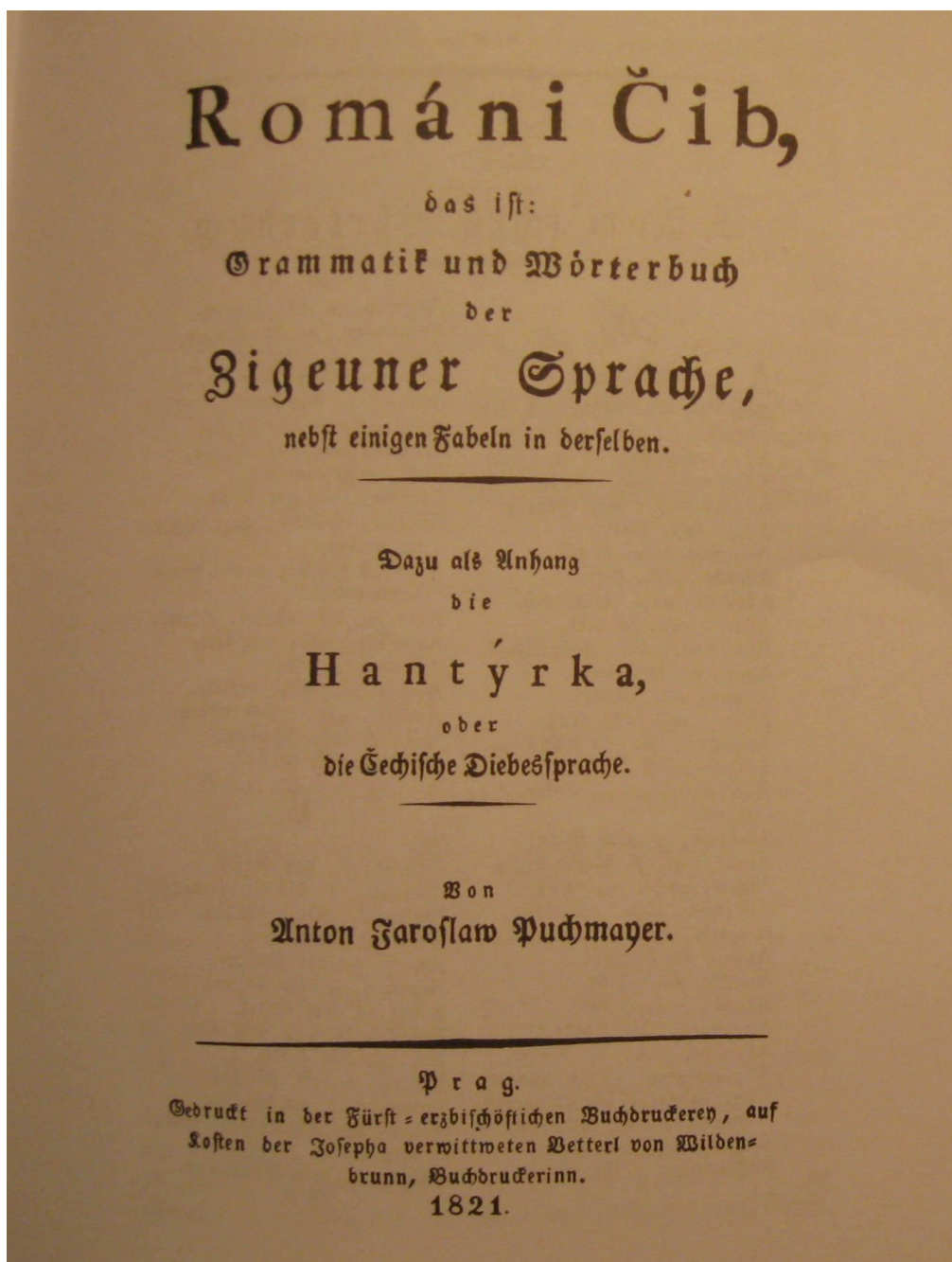

Sbírka byla věnována Josefu Dobrovskému, který je zde také vyobrazen.

10.4 Příloha č. 4 Foto titulní strany knihy Románi Čib, ...

Pramen: KRBEČ, M. Josef Dobrovský a Antonín Jaroslav Puchmajer. In *Jeden jazyk naše heslo buď* / A. J. Puchmajer. 1. vyd. Rokycany : SDO v Radnicích a SVK Plzeňského kraje, 2001, s. 93.

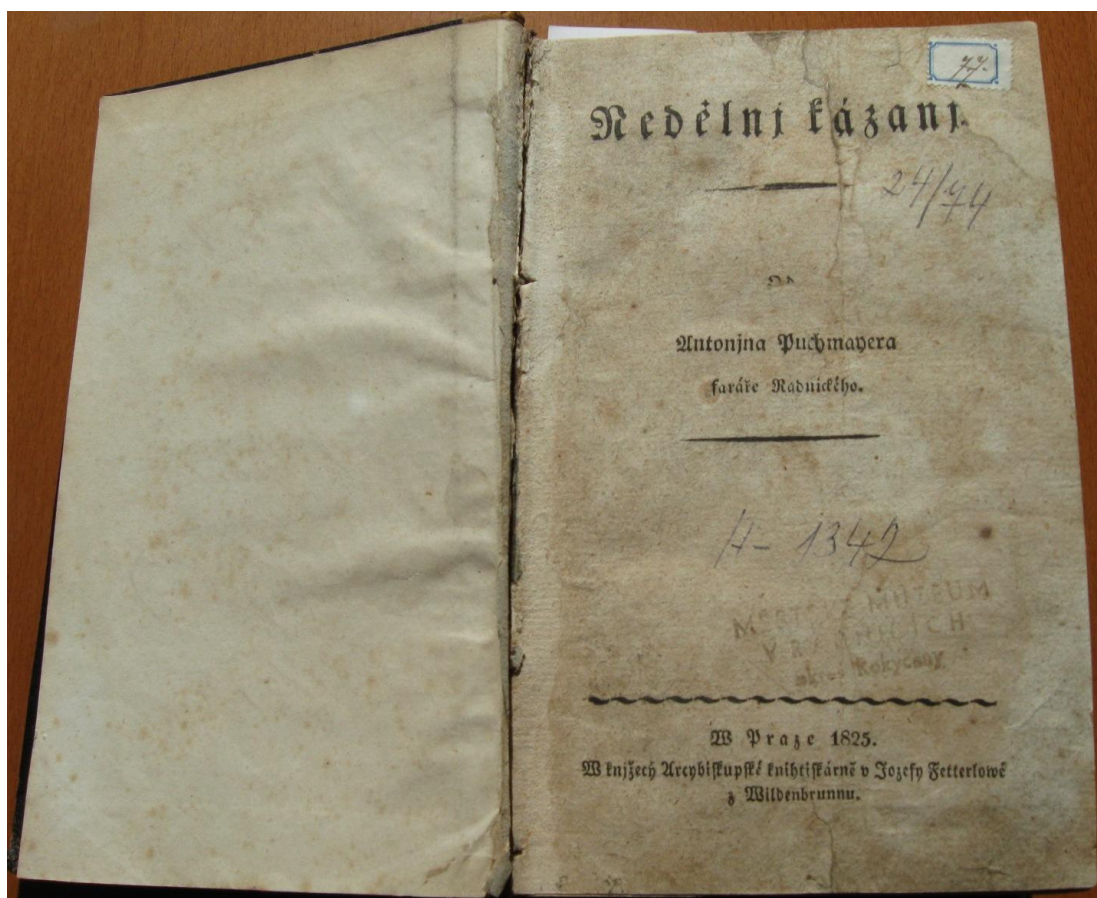
Foto: Archiv autorky.

10.5 Příloha č. 5 Titulní strana knihy Nedělní kázání

Pramen: PUCHMAJER, A. J. *Nedělní kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1825. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice.

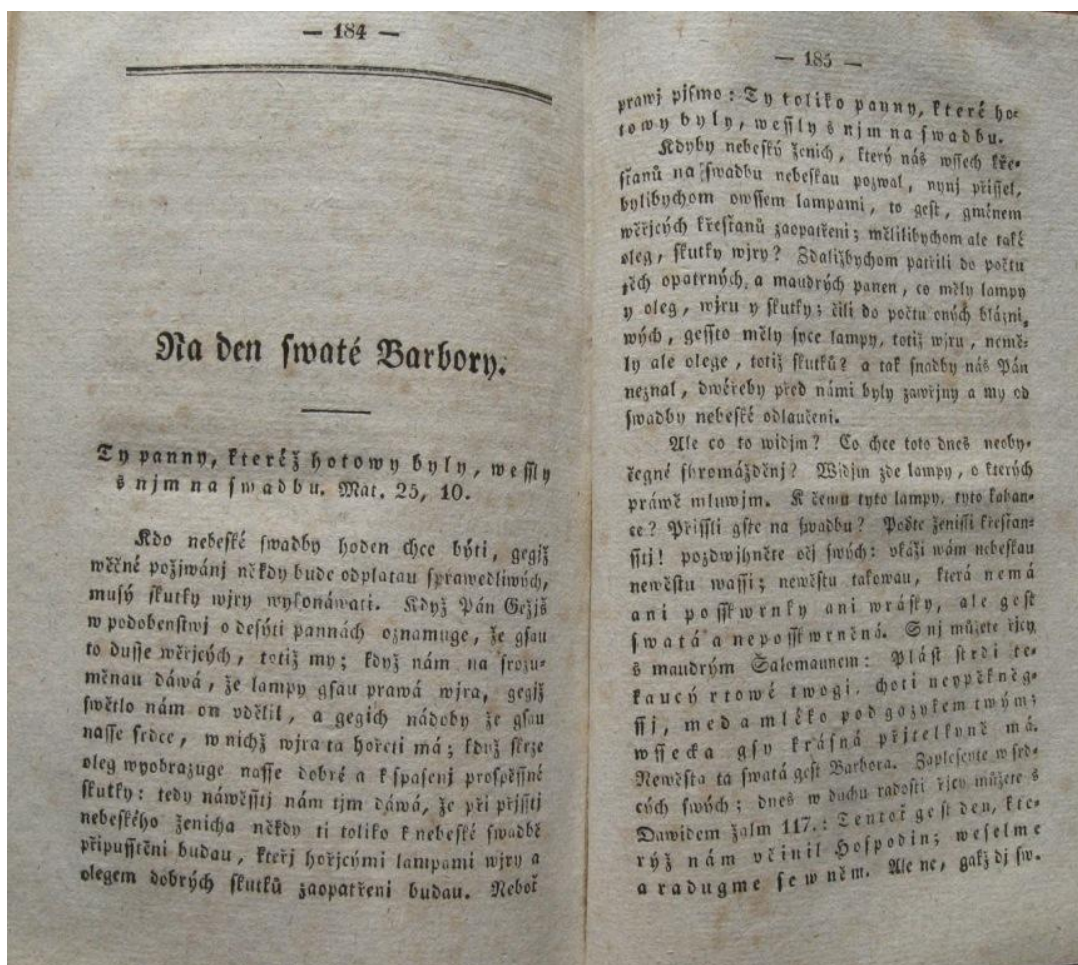
Foto: Archiv autorky.

10.6 Příloha č. 6 Kázání na Sv. Barboru - úvodní strana

Pramen: PUCHMAJER, A. J. *Sváteční kázání Antonína Puchmajera, faráře radnického*. Praha : V knížecí arcibiskupské knihtiskárně u Josefy Fetterlové z Wildenbrunnu, 1826. Exemplář č. 24/74, H1342 Městské muzeum Radnice.

Foto: Archiv autorky.

10.7 Příloha č. 7 Farní kostel v Radnicích

Pramen: PODLAHA, A. *Posvátná místa království Českého*. Praha 1909. [online]. [cit. 2011-11-22]. Dostupné na WWW:

<http://kramerius.mlp.cz/kramerius/ontheflypdf_MGetPdf;jsessionid=E95B9E31A9E8FCA2D6B816A0184FD29B?app=9&id=2876&start=227&end=230>.

Farní kostel v Radnicích.

10.8 Příloha č. 8 Fara v Radnicích - současnost

Fotografie fary, západní pohled.

Foto: Archiv autorky.

10.9 Příloha č. 9 Portrét Antonína Jaroslav Puchmajera

Pramen: MACHEK Karel, olejomalba A. J. Puchmajera. Exemplář č. 8301, 11/88, Městské muzeum Radnice.

Foto: Archiv autorky.

